

SEP 85

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1.- * * *	Հայերի Պէոյլ
2.- ՀԱՅՆՐԻՆ ՊԵՅԼ	Մարտածուի աչքերով
14.- ԱՐՄԱՆՏ	Ես վերջինը չեմ
15.- Ռ. ՈՐԲԵՐԵԱՆ	Աւագանը...
19.- ՎԱՐԱՆ ՈՒԺ	Յուշարարը
21.- Ն. ՊԵՏԻՎՅԱՆ	Մի քանի քաղաք
31.- * * *	Ընտիրը, ընտիրները...
35.- Է. Բ. ԶՐԲԱՇԵԱՆ	Ռուբէն Սեւակ
36.- Յ. ՕՇԱԿԱՆ	Ռուբէն Սեւակ
37.- Ռ. ՍԵՒԱԿ	Հին եղանակ
39.- » »	Վերջին կողմը
» »	Ինչո՞ւ
39.- » »	Երբալ
41.- Յ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	Ռուբէն Սեւակ
57.- Լ. ՄԱՐՏԶԵԱՆ	Բաւար կրօնաւորի մտայնութիւնը Արեւելեան եւրոպայից
65.- Մ. ՄԱՆՍՅԱՆ	Հրաշխայ Անահանի նամակները Վիեննայի միջազգայնական
75.- * * *	Թարգմանիչ մը եւ եօթը գործեր
77.- * * *	Կամուսար աշարհը
79.- * * *	...Եւ քանի մը վկայութիւն

Բազմի

91

ԱՄՍԱԳԻՐ ԳՐԱԳԱՆՈՒՐՆԵԱՆ ԵՎ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

Ի. ԵՍԵՐԻ, ԽԻՒՒ 10 ՀՈԿՈՒՐԱԾՐ 1988 ԳԵՐԱԿԻՐ

ՀԱՅՆՐԻՒ ՊԵՅԼ

Երբ Յուզիտի վերջերան Հայերեն Պեյլի ծառուստ լուրջ կը հասնէր, ժամայ միջազգային արդանիւրջ համաձայն կը գտնուէին այն կէտին շուրջ, որ Նուպէիան այս դասակարգը գրող մը ըլլալէ շատ աւելին կը ներկայացնէր իր երկրին համար: Ըստ ընդհանուր կարծիքին՝ ուն յետպատերազմեան Գերմանիոյ ինչպէս կը հանդիսանար:

1917ին ծնած Հայերեն Պեյլ, աւելի երիտասարդ իր արշիպրոտ՝ Գրեթեր կրտսեր հետ կը կազմէր գերմանական գրականութեան վերջին շարք ստեղծակալներու ամենէն կարեւոր դոյնը: Իր հայրենիքին նայի սեղանն ու գրամատիրութեան եւ ժողովրդավարութեան առնչուած ներկայի հարցերը դիմադրուած: Պեյլի յանդիմանութիւնը, իր ժամը ընդունելի կը դարձնէր երկու Գերմանիաներուն ալ համար եւ ինք, կարծեք, հասարակաց կարեւոր շարժարար մը կը դառնար երկու ժամի բաժնուած երկրի մը մէջ:

Պեյլի վիպերուն եւ արձակ ստեղծագործութեանց շարքերը արտասովոր յղացող, ինչպէս եւ Գերմանական այժմու հարցերուն հետ կենդանի կապը պատճառ կը հանդիսանային, որ իր Թերթերը լայն ընդունելութիւն գտնէին:

«Ճամբը իննուկէսի պիւրպորտները» (1969) եւ «Ճամբաբեր» (1988) կը յարձակէին իր հայրենակցներուն յետպատերազմեան արժեքներուն վրայ:

այս, ուր գաւթիմը, պատմաբանատուութեան զգացումը եւ սէրը փոխարինուած էին ընդարձակ շարժումը, իրականութեան ու ազդեցութեան սիրայեան հետազոտումներով եւ նոյնանման այլաներոց արժեքներով:

Վեպերը կը շարունակէ իրարու, — ընկալութեան ջանքը, ճիշդը՝ դեռային զաշտակարարի մը դիմաց եւ, վերջապէս, սիրտուած գտնալից խաթարեան Պլուսեան (1974) կը խորացնեն գերմանական ինչպէս ու գիտակցութիւնը եւ իր համարին կու տան միջազգային ստորագրութիւն մը:

Վերջինիս շարքին վերջինը, որ աւելի ուշ շարժանկարի վերածուցում, ջոյց կու տայ, թէ ինչպէս թերթացարար ամբաստանուած երիտա-

Հ. Ա. ՄԵԼՈՒՆԻ

90231-ԱԿ

digitised by - ԼՊՐԱՐ.Յ

ստոր թղթի մը գունը կը դառնայ մամուլի մեքենայութեան ներքին, քաղաքական-քաղաքական հասարակական մը այն սագրաքերուն, որոնք չեն կրնար հանդուրժել որեւէ այլախոհ կեցուածք կամ մտածում:

Հայերէն Պէոյլի գրականութիւնը, ինչպէս պարզ կ'երևի, քաղաքական տարրութիւն ունի: Ան հիմնադրներէն մէկը կը նկատուի Գերմանիոյ զինուորները շարժումին: Պէոյլ կը կարծի, որ այնպիսի պէտք է ուսուի գերմանական գործառութեանն եւ, նոյն մտածումով ալ, կըցտո կերպով պաշտպանուի է Արեւելք-Արեւմուտք մերմիցումը:

1972ին՝ Պէոյլ կ'արժանանայ Նոյնիւնիս մըրքանակին:

Յորհրդային Միութեան առանց այնպիսի մանրամասն իրեն նուս գուրս կը հանի Ալեքսանդր Մարտիկոսի ստեղծ գործերու մնացորդները,

իսկ երբ վերջինը նոյն տարին կ'աջատուի էր Հայրենիքէն, կը հիւրընկալուի Պէոյլի կողմէ: Հետազոտական է նշել, որ Պէոյլ յաճախ կը կոչուի զԳերմանիոյ Մոլոտովիցիները:

Ինչպէս Արեւմտեան Գերմանիոյ նախագահը կ'ընէ, Պէոյլը մտնով Գերմանիա կը կորսնցնէ իր ամէնէն յանգուզն, յանձնառու, աշխուժ եւ միշտ պարճացող մայրերէն մէկը:

Նոյնիւնիս գլխաւոր մրցանակին տիրացած ուրիշ (1975) Վեպլին թարգմանաբար գտնի մը էջ ներկայացուց Հայերէնի Պէոյլին, իսկ ասոնց աստ-նամակ մը առաջ, մամուլին մէջ տրուած առանձին էջերէն զատ, Հայրենի մեր մտաւորականները գտնի մը հատոր թարգմանեցին Հայրենիք գրագէտին, յաջորդաբար՝ շնորհակալութեամբ, ՎՄՍ-տրուիչ տունը եւ ՎՄԱԿ-ի միջոցով:

Մտորեւ տրուած հաստատեք անուան է այս վերջինէն:

2. Պ Ե Օ Յ Լ

Ծ Ա Ղ Ր Ա Ծ Ո Ւ Ի Ա Չ Բ Ե Ր Ո Վ

Վերելակը կարճատեւ կանգառ ունեցաւ երբորդ յարկում, ապա վառուկ զլորս» թուանշանը, յետոյ «հինգր», եւ բացեցի դռնակն ու գործադանձ հոս ընկրկեցի: Վերելակից դուրս եկաւ Հայրս. պահելով դռնակը՝ նա խցիկ թողեց տիկին Գրեթուիին եւ իմ կողմը դարձաւ:

— Ատուում իմ, — սասցի ես, Հայր: — Ըս երբեք «Հայր» չէի կոչում նրան, այլ միշտ առում էի «Հայրիկ»:

— Հայրս, — նա ինձ գրկելու անհարակ փորձ արեց:

Ըս առաջինը քնակարան մտայ, առա նրանից գլխարկն ու վերարկուն, բացեցի ճաշասենեակի դուռն ու մեռքով ցոյց տուեցի թախտը: Նստանապ շուրջը նայեց:

Երկուսս էլ խիստ շփոթմունքի մէջ էինք: Եփոթմունքը, ըստ երեւոյթին, պարտադիր նախադրեալն է այն բանի, որպէսզի ծնողներն ու երեխաները առհասարակ կարողանան խօսել միմեանց հետ: Հաւանորէն, իմ բացակասելուց՝ «Հայր», ծայր աստիճան պաթետիկ հնչեց, եւ դա միայն ուժեղացրեց մեր շփոթութիւնը, որն առանց դրա էլ անխուսափելի էր: Հայրս նստեց ժանգապոյն բազկաթոռներից մէկի մէջ. նայեց ինձ եւ օրօրեց գլուխը: Իմ հողաթափերն ամբողջովին թաց էին, դուրսանալուս նոյնպէս թրջուել էին, լողախալաթս լափից անելի երկար էր եւ, ի լրումն ամէնի, վառկարմիր:

Հայրս բարձրահասակ չէ, նրբազեղ է, եւ առանց որեւէ ճիզի՝ այնքան էլիզանա, որ հեռուստատեսութեան զործիչները, երբ անստեսադիտա-

կան հարցերին նուիրուած դիտարկումներ են կազմակերպուած, աստացիորէն ձեռքից ձեռք են խլուծ նրան: Նրանից ուղղակի բարեացակամութիւն ու ողջամտութիւն է ճառագայթուած. դարձանալի չէ, որ վերջին տարիներին հայրս աւելի մեծ հանրաճանաչութիւն ձեռք բերեց որպէս հեռուստատեսութեան ճաստղ, քան կարող էր իր ողջ կեանքում՝ որպէս քարանձախ կոնցենտի տէր: Այն ամէնը, որ կուսիս է, ատելի է նրան: Նրա արտաքինից դատելով, պէտք է սպասել, թէ նա սիդարներ է ծխում՝ ոչ թէ հառտ, այլ թեթեւ, բարակ սիդարներ. եւ այն, որ արդիւնաբերութեան ժազնասք, սին արդէն հօթանասունի ժօտ է, սիդարէտներ է ծխում, զարժացնում եւ մասնել է ասլիս անբունարօտութեան ու դիմոկրատ լինելու մօտին: Ես լիովին հասկանում եմ, թէ ինչու են նրան խոթում բոլոր այն դիտարկումները մէջ, որտեղ խօսքը դողին է դիրարբերում: Նա ոչ թէ պարզապէս բարեացակամութիւն է ճառագայթում, այլ երեւում է, որ նա իրօք բարեացակամ մարդ է: Ես նրան սիդարէտներ պարզեցի, կրակ մատուցեցի, եւ, երբ դրա համար կոսացայ, նա սասց.

— Ես այնքան էլ լաւ չեմ պատկերացնում ծաղրածուների կեանքը, թէն շատաքիչ դիտեմ դրա մասին: Բայց որ նրանք օտարճի լոգանքներ են ընդունում, ինձ համար նորութիւն է:

Հայրս ընդունակ է՝ երբեմն-երբեմն հանելի կատակներ անելու:

— Ես սուրճի լոգանքներ չեմ ընդունում, հայր, — ասացի, — ես պարզապէս ուզում էի սուրճ լցնել ինձ համար, եւ, ինչպէս տեսնում ես, դա չէ յաջողուել ինձ: — Հիմա արդէն ես անպայման պէտք է ճարտիկս կուէի նրան, բայց շատ ուշ զլխի ընկայ:

— Որեւէ բան կը իմե՞ս:

Նա ժպտաց, անվստահութեամբ ինձ նայեց ու հարցրեց.

— Իսկ թ'նչ ունես:

Ես դնացի խոհանոց. սառնարանում արդէն բացուած կոնեակ կար, մի քանի շիշ հանգային ու ժրգաղուր եւ մի շիշ կարմիր գինի: Ես մէկական շիշ վերցրի, ճաշասենեակ վերադարձայ եւ շէրի մարտկոցը հորս առջև սեղանին դասաւորեցի: Նա զրպանից հանեց ակնոցն ու սկսեց ուսումնասիրել պիտակները: Օրօրելով գլուխը, նախ եւ առաջ կոնեակը մի կողմ դրեց: Ես դիտէի, որ նա կոնեակ սիրում է, եւ դրա համար նեղացած հարցրի.

— Կարծեմ, դա լա՞ւ տեսակ է:

— Առաջնակարգ տեսակ է, — ասաց նա, — բայց ամենալաւ կոնեակը կորցնում է իր յատկութիւնները, եթէ ստոնցնում են:

— Օ՛, տէ՛ր, — ասացի ես, — մի՞թէ կոնեակը սառնարան չեն դնում: Նա ակնոցի վրայով այնպիսի արտայայտութեամբ նայեց ինձ, ասես հենց նոր բռնուել էի անսոնապրօթութեան մէջ: Հայրս իւրատեսակ էսթետ է. նա կարող է նախանշի ժամանակ մի երեք-չորս անգամ խոհանոց վերադարձնել հացը, մինչեւ որ Աննան կը շրայնի այնքան, որքան անհրաժեշտ կը համարի հայրս. այդ լուր նուկասամարտը մեզ մօտ տեղի էր սենեանում ամէն առաւօտ, քանի որ Աննան գտնում էր, թէ շրայցրած հացը ըլիմար անդիս-աքսոնական դիւա՞ է:

— Կոնեակը սառնարանում, — ասաց հայրս արհամարհանքով, — դու իրօք չդիտես... Թէ՛ ուղղակի ձեւացնում ես: Գեղ, առհասարակ, դժբաւար է հասկանալ:

— Այ, չդիտեմ, — պատասխանեցի ես: Նա զննող հայեացքով նայեց, ժպտաց եւ, կարծես թէ, հաւատաց:

— Իսկ ես այնքան փող եմ ծախսել քո դաստիարակութեան վրայ, —

ասաց նա: Այլ նախադասութիւնք պէտք է հնչէր կատակի այն եղանակով, որը վայել է եօթնասունամեայ հօրք՝ իր բոլորովին հասուն որդու հետ զրուցելու համար, բայց կատակը շատացուց. «հող» բառը ստեղծեց այն: Օրօրելով գլուխը, հայրս մերժեց նաև մրգաբուրն ու կարճիք գինին:

— Գտնուեմ եմ, — ասաց նա, — որ տուեալ պայմաններում ամենա-յարժար խմիչքը հանքային ջուրն է:

Ես սերվանտից հրկու բաժակ հանեցի եւ բացեցի հանքաղբի շիշը: Այս անգամ, կարծես թէ, ոչ մի շփերթ բան չարեցի: Հայրս, որ հետեւում էր ինձ, բարեհաճօրէն պիտով արեց.

— Դու չե՞ս նեղուի, — հարցրի ես, — եթէ խալաթով մնամ:

— Ի՞նչ նեղուե՛մ, — ասաց նա, — անպայման: Հազնուիր, խնդրում եմ, մարչալարի: Բո հանդերձանքը եւ սուրճի այս հոտը ամբողջ տեսարանին ինչոր կոմիկական բան են հաղորդում, որ միանգամայն անտեղի է: Ես մը-տադիր փմ լըբօրէն խօսել թե՛ր հետ: Բացի դրանից... ներքը, որ ես իրեն իրենց անունով եմ կոչում... ինձ համար խորապէս անդուրեկան է թափթը-ւածութեան ամէն մի երեւոյթ. դու, յոյսով եմ, յիշում ես դա:

— Սո թափթիւածութեան արտայայտութիւն չէ, — ասարկեցի ես, — այլ ցրուելու պահանջ:

— Ձգիտեմ, քանի անգամ եր դու քո կենտրում իսկապէս հնազանդ որդի եղել, հիմա դու պարտաւոր չես հնազանդուելու ինձ: Ես ուղղակի խընդ-րում եմ թե՛ր շնորհ արա ինձ:

Ես աղչեցի: Հայրս առաջներում առաւելապէս քաշուող ու քշաօտ մարդ էր: Բայց այդ հետուստաստային ստուգիաներում հմտացել էր դա-տողութիւններ անելու եւ բանալիներու մէջ՝ պահպանելով զիրեն յատուկ հմայքը: Իսկ ես այնքան յոգնած էի, որ ի վիճակի չէի գիմաղբելու նրա հմայքին:

Ես լուսանեակ գնացի, հանեցի սուրճոտ զուլպաներս, սրբեցի ոտ-քերս, հագայ վերնաշապիկս, տարաւը, պիճակը եւ ոտաբուսիկ վազեցի խո-հանոց: այնտեղ ես պնակի մէջ լըջեցի ուղացած լսբու մի ամբողջ սար եւ, առանց երկար-բարակ մտածելու, թերխալ ձուեր կոտրեցի նրա մէջ, — սպիտակուցը կենպի միջից հանեցի թէ՛նի դրալով, — մի կտոր հաց առա, դրալ, ու նորից ճաշանեակ գնացի: Հօրս դէմքը զգուսնեախան հետա-քրքրութիւն արտայայտեց. ըստ որում՝ այդ բանը նա արեց վարպետօրէն:

— Ներքը, — ասացի ես, — բայց առաւօտուայ իննից այսօր մի փշուր անգամ չեմ գրել բերանս. կարծում եմ, թե՛ր հանձնք լի պատճառի, եթէ, ան-լընչաբաժ, առեքրե՛ր առաջ փռուեմ:

— Նա ժպտաց բռնագրօսիկ, օրօրեց գլուխը, հառաչեց ու ասաց.

— Ի՞նչ լաւ... բայց նկատի աւ, որ մեն-միայն սպիտակուցային նիւ-թերը պնասակար են առողջութեան համար:

— Ես Յեսոյ ինձոր կ'ուտեմ, — ասացի ես: Լսբին խոսնեցի ձուի հետ, կրծեցի ճացի կտորից եւ մի գդալ այդ չիլայից բերանս տարայ, եւ գա շատ համեղ թուաց ինձ:

— Խորհուրդ եմ տալիս գոնէ տոմատի հիւթ լցնել, — ասաց նա:

— Ես Տոմատի հիւթ չուտեմ, — պտտասխանեցի:

Սո շափեց աւելի արագ-արագ էի ուտում, եւ այն ձայները, որ ան-խուսափելիօրէն ուղեկցում էին իմ ուտելուն, ըստ երեւոյթին, ջղախնացում էին հօրս: Նա փորձում էր թաքցնել զգուսնքը, բայց պարզ էր, որ դա նրան չէր յաղդում. վերջ ի վերջոյ, ես վեր կացայ, գնացի խոհանոց եւ, ստա-նարանի մօտ կանգնած, կերպ-պրծայ լորին. ուտելիս ես նայում էի հա-

յնու մէջ, որը կախուած է ստանարանի վերեւում: Վերջին ամում ես չեմ արել անգամ ամենասահմանափակ մարդանոցը՝ դէմքիս մկաններէ մարդանոց: Ծաղրածուն, որի ամբողջ ներդրութիւնը կառուցուած է այն բանի վրայ, որ նրա դէմքն անշարժ է, միշտ պէտք է հետեւի դէմքի շարժանակութեանը: Առաջին շրջանում ես վարժութիւններն սկսում էի նրանով, որ չեզոք էի հանում ինքս ինձ. ես, կարծես թէ, մտնեցեալ էի դէմքս, որպէսզի ապա հետադարձ: Հետադարձ ես հրաժարուեցի զբանից, պարզապէս հայելու մէջ նստում էի ինքս ինձ, առանց որեւէ ծամածռութիւն տեսնու, կէսական ժամ ամէն օր. նայում էի աչքան, մինչեւ կորցնում էի սեփական շարժողութիւնը. սակայն ես նարցիսը չեմ, ինքնահիացման հովուներ չունեմ, դրա համար էլ երբեմն ինձ թւում էր, թէ խելագարում եմ: Ես սղոյակի մոտանում էի, որ դա ե՛ս եմ եւ որ իմ սեփական դէմքն եմ տեսնում. աւարտ տելով վարժութիւնները, ես հայելին պատի կողմն էի շրջում, իսկ շատ օրուայ մէջ լողասենեակում կամ նախարարուս պատահաբար հայելու մոտով անցնելիս, ամէն անգամ ցնցում էի. հայելու մէջից նայող բարեբոխն անձանօթ մարդ էր, մի մարդ, որի մասին ես չէի կարող տեսի՝ լուրջ է նա, թէ՞ պօռնութիւն է անում — երկարաքիթ սպիտակ սերուականը... Եւ ես, չորս տար էլ փոքի առած, սուրում էի Մարիայի մօտ, որպէսզի նրա աչքերի մէջ տեսնեմ ինքս ինձ: Այն ժամանակահատից, ինչ Մարիան պնացել է, ես չեմ կարող դէմքի մկաններէ մարզումներ անել — վախենում եմ՝ խնթաւում: Աւարտելով վարժութիւնները, ես միշտ ընդհուպ մտնում էի Մարիային, ու նրա բիբերի մէջ կրկին դտնում ինքս ինձ. — մանրիկ, մի քիչ ազաւաղուած դէմք, բայց եւ այնպէս ճանաչում էի նրան. դա իմ դէմքն էր, հենց այն, որից վախենում էի հայելում: Բայց ինչպէ՞ս բացատրեն Յոնիբերին, որ առանց Մարիայի ես չեմ կարող հայելու առաջ փորձեր անել: Հիմա ես գնում էի ինքս ինձ ուստիւ ժամանակ. ես վախ չէի զգում, այլ պարզապէս թախծալի էր: Ես պարզորոշ տեսնում էի դուրսը, ճուշ սպիտակուցի ու դեղնուցի փչրանքներով բարդուած լորին, հացի կտորը, որ դնալով փոքրանում էր: Հայելին ինձ ցոյց տուց տխուր իրականութիւնը, դատարկ պընակը, հացի կտորը, որ աւելի ու աւելի էր փոքրանում, եւ մի քիչ կեղտոտուած քիթան, որը օրքեցի պիղակիս թեքով: Հիմա ես փորձով չէի դրադում: Չկար այն մարդը, որը կարող էր ինձ վերադարձնել ինձ: Եր դանդաղ նորից դէպի ճաշատենակ քառասուցրի:

- Արդէ՞ն: Գու շատ ես շտապում, — ասաց Հայրս: — Ձափից դուքս արագ ես ուսում: Դէ, իսկ հիմա նստիր, վաղուց ժամանակն է: Իսկ մի՞թէ ուստիւց յետոյ չես խմում:
- Խմում եմ, — ասացի ես: — Պատրաստում էի սուրճ եփել, բայց ոչինչ չստացուեց:
- Ուզո՞ւմ ես, քեզ համար սուրճ եփեմ, — Հարցրեց նա:
- Մի՞թէ դու կարողանում ես:
- Ասում են, որ ես շատ համեղ սուրճ եմ պատրաստում, — ասաց նա:
- Հարկատր չէ, — ասացի ես, հանքային ջուր կը խմեմ, ինչ տարբերութիւն:
- Բայց դա ինձ համար յօռար չէ, — պնդում էր նա:
- Ոչ, — ասացի ես, — շնորհակալ եմ: Խոհանոցում, Աստուած դիտէ, ինչ է կատարում: Սուրճի ահագին գեղէ, յատուկին թափուած են պատաններէ դատարկ տուփեր ու ճուրի կճեպներ:
- Լա՛ւ, ինչպէս կ'ուզե՛ս!
- Նա ծիծաղելի լինելու աստիճան նեղացած էր թւում: Հանքաջուր լըց՝

րեց ինձ, պարզեց իր ծխատուփը, ես սիգարէտ վերցրի, վառեցի ։
 Նստել ու ծխում էիք : Ես խղճացի նրան : Մարի շափ շորին պիտակում ,
 ինչպէս երևում է , բոլորովին շմեցրել էր նրան : Նա , անշուշտ , ինձ ժօտ
 սպասում էր տեսնել այն , ինչ ինքն անուանում էր բռնեմա-արհեստական ան-
 կարգութիւն , ուղտրածողայիկ բաներ առաստաղի ու պատերի վրայ , սա-
 կայն մեր բնակարանը կահաւորուած է պատահական իրերով , աւելի շուտ
 քաղցեմեմական ճաշակով , եւ զա , ինչպէս նկատեցի , ճշում էր նրան : Սեր-
 վանտը մենք զննել ենք կահոյքի խանութի ապրանքացուցակով , մեզ ժօտ պա-
 տերի վրայ դրեթէ միայն վերատպութիւններ են , եւ ընդամին՝ լոկ երկուսն
 են արտարակտ նկարների . ինձ զուր են գալիտ միայն Մոնիկա Ձիւլտի եր-
 կա ջրաներկ աշխատանքները՝ կամուրջի վերեւում խփուած՝ «Նոննուսեան
 լանդշաֆտ III» եւ «Նոննուսեան լանդշաֆտ IV» — մուգ-գորշուուն երանգ-
 ներ եւ հազիւ նկատելի սպիտակ վրձնախաղեր . . . : Այն սակաւաթիւ զեղեցիկ
 իրերը , որ մենք ունենք՝ աթոռներ , մի քանի ստիւորներ եւ անուակաւոր սե-
 ղանը անկիւնում , — զննել է Մարիան . . . : Հայրս պատկանում է այն մարդ-
 կանց թուին , որոնք որոշակի մթնոլորտի կարիք են զգում , իսկ մեր տան
 մթնոլորտը զրգում էր նրան , կաշկանդում լեզուն :

— Դու մայրիկի՞ց իմացար , որ ես այստեղ եմ , — Հարցրի , վերջա-
 պէս , երբ մենք , ոչ մի բառ չարտասանելով , արդէն ծխում էիք :

— Այո , — պատասխանեց նա , — մի՞թէ դու չես կարող զո կատակ-
 ներից ազատ թողնել նրան :

— Եթէ նա ինձ հետ այդ բիւրոյի անուանից շիտէր , ամէն ինչ այլ կերպ
 կը լինէր , — ասացի ես :

— Դու որեւէ բան ունես այդ բիւրոյի դէմ , — հանդիսա Հարցրեց նա :

— Ո՛չ , — ասացի ես , — շատ հաճելի է , որ ուզում են մեղմացնել ցե-
 դային հակասութիւնները , բայց ես այլ կերպ եմ ընկալում ցեղերը , քան
 բիւրոն : Նեղրեն , օրինակ , մեզ ժօտ մողայի վերջին ճիշն են դարձել . . . ես
 արդէն ուզում էի , որպէս ձեր հացակեր , մայրիկին առաջարկել իմ լաւ ծա-
 նօթին , մի նեղրի . . . բայց չէ որ , պատկերացրու մի բոպէ , միայն նեղրա-
 կան ցեղերը երկրի վրայ մի քանի Հարիւրի են հասնում : Բիւրոն երբեք ան-
 գործ չի մնայ : Դեռ զնշուներ էլ կան , — ասացի ես : — Լաւ կը լինէր՝ մայ-
 րիկը նրանց իր ժօտ Փայֆ-օկիլիկի Հրաւերէր : Ամբողջ թափառախումբը :
 Դեռ շատ գործեր կան :

— Դրա մասին չէ , որ ուզում եմ խօսել քեզ հետ , — ասաց նա :

Ես լուծեմ էի : Նա ինձ նայեց ու կամաց աւելացրեց .
 — Ես ուզում էի քեզ հետ խօսել փողի մասին :

Ես դեռ շարունակում էի լռել :
 — Ենթադրում եմ , որ զուր բաւական դժուարին վիճակի մէջ ես ըն-
 կել : Պատասխանի՛ր , վերջապէս :

— Դժուարի՛ն վիճակ — զեռ մեղմ է ասուած : Ամենայն հաւանական-
 նութեամբ , ես չեմ կարողանայ ելոյթներ ունենալ մի ամբողջ տարի : Տե՛ս :

— Ես վեր ըլտեցի տարատիւ փողքը , ցոյց տուեցի այսուցուած ծուկն , նա-
 րից իջեցրի փողքը եւ աջ ձեռքիս ցուցամատը դրեցի կրծքիս : — Մէկ էլ
 այստեղ , — ասացի ես :

— Աստուած իմ , — բացականչեց նա : — Սի՛րտդ :

— Այո , — ասացի ես , — սիրտս :

— Ես կը գանդահարեմ Դրոմէրտին եւ կը խնդրեմ , որ ընդունի քեզ :
 Նա մեր լուսագոյն սրտաբոյժն է :

— Դու ինձ չհասկացար, — ասացի ես, — կարիք չկայ Դրոմեոսի
ժոռ գնալու:

— Բայց չէ՞ որ դու ասացիր՝ սիրտս:

— Ըստ երեւոյթի, ես պէտք է առնի՞ Հոպի՞ս, Հոգեկան՞ վիճակս,
ներքին՞ վիճակս... Բայց ինձ թուաց՝ սիրտն էլ հասկանալի է:

— Ահա՛ թէ ինչ, — յարեց նա չոր, — դու նկատի ունես այդ պատ-
ժութիւնը:

Չոմերովիլդն «այդ պատժութիւնը», Հաւանօրէն, արեւ է Ազնուական
ժողովում, սկստ խաղալիս, երկու զուսթ գարեջրի արանքում, այն բա-
նից յետոյ, երբ որեւէ մէկը մնացել է զառանց երեքին քրտի կարմիր տուզը
ձեռքին: Հայրս ոտքի ելաւ եւ սկսեց ես ու առաջ քաշել, ապա կանգ առաւ
բազկաթոռի հոնուում, կոթնեց թիկնակին ու ինձ նայեց՝ վերեւից ներքեւ:

— Վախենում եմ՝ չեմար թուայ եւ մեծարարտու Հելի, եթէ ասեմ.
քեզ պակասում է այն երջանկութիւնը, որ առանձնաշնորհն է իսկական տղա-
ժարդու: — Հանդամանքների հետ հաշտուելու կարողութիւնը:

— Այսօր ես արդէն մէկ անգամ լսել եմ դա:

— Այդ զեպքում լսիր նա մէկ անգամ. հաշտութիւն հանգամանքների
հետ:

— Թող, — ասացի ես յոյնած:

— Ի՞նչ ես կարծում՝ Հե՛լտ էր ինձ համար, երբ իճոն եկաւ եւ ասաց,
որ կաթոլիկութիւն է ընդունում: Ինձ համար դա նոյնպիսի հարուած էր,
ինչպէս Հենրիէտայի մահը... Ես այնքան չէի ցաւի, եթէ նա աւէր, որ
կոմունիստ է դառնում: Ես դեռ որեւէ կերպ կարող եմ հասկանալ, երբ երի-
տասարդը տարւում է սոցիալական արդարութեան ու դրա նման պատրանք-
ներով: Բայց դա՞... — Նա երկու ձեռքով ճանկեց բազկաթոռի թիկնակը եւ
կտրուկ թափահարեց գլուխը: — Դա՞... չէ՛: Չէ՛:

Ինչպէս երեւում է, նրա համար իրօք ծանր էր: Նա գունատուեց եւ
այժմ իր տարիքից աւելի ծեր էր թւում:

— Նստի՛ր, հայր, — ասացի ես, — մի հատ կոնեակ խմիր:

Նա նստեց եւ գլխի շարժումով կոնեակի շիշը ցոյց տուեց. ես սերվան-
տից ըմպանակ հանեցի, կոնեակ լցրի, նա վերցրեց ըմպանակն ու խմեց, շնոր-
հակալութիւն լյալտեղով ինձ ու շատախոհեղով խմել էր հետ:

— Դու չես կարող հասկանալ դա, — ասաց նա:

— Այո, — համաձայնեցի ես:

— Ինձ անհանդատացնում է ամէն մի երիտասարդի ճակատագիրը, ու-
րը հաւատում է դրան, — ասաց նա, — դրա համար էլ այդպէս անաանե-
լիօրէն ծանր էի ապրում այդ բանը: Բայց եւ այնպէս, հաշտուեցի... հաշ-
տուեցի, Ի՞նչ ես այդպէս նայում ինձ:

— Պէտք է ներողութիւն խնդրեմ քեզից, — ասացի ես: — Երբ քեզ
տեսնում էի հետուստացոյցի էկրանի վրայ, ինձ թւում էր, թէ դու հայտ-
կապ դիրստան ես: Մասամբ նոյնիսկ ծաղրածու:

Նա անզտահուստեմբար, գրեթէ վիրտուտուած, ինձ նայեց, եւ ես ըչ-
տուով աւելացրի.

— Ձէ, իսկապէս, հայրիկ, դու անման ես: — Ես ուրախ էի, որ,
վերջապէս, ինձ յաջողուեց «հայրիկ» կոչել նրան:

— Պարզապէս վզիս են փաթաթել այդ գիրը, — ասաց նա:

— Դա հենց քեզ համար է, — ասացի ես, — երբ դու խաղում ես այդ
գիրը, շատ ուժեղ է ստացւում:

— Ես երբեք չեմ խաղում, — ասաց նա լրջորէն, — երբե՛ք, ես խաղալու հարկ չունեմ :

— Աւելի վառ քո թշնամիներէ համար, — նկատեցի ես :

— Ես թշնամիներ չունեմ, — վրդովուեց նա :

— Էլ աւելի վառ քո թշնամիներէ համար, — ասացի ես :

Նա կրկին անխառնութեամբ նայեց ինձ, ապա ծիծաղեց ու ասաց.

— Բայց ես, ճշմարիտ, թշնամի չեմ համարում նրանց :

— Կը նշանակի, զործն առաւել վատթար է, քան կարծում էի, — ասացի ես, — մի՞թէ նրանք, ում հետ դու ամբողջ ժամանակ պատուութիւններ Լո անում փողի մասին, իրօք այնպէս էլ չեն հասկանում, որ դուք լուրթեան էք մատնում ամենազլխաւորը... Թէ՞ նախօրօք պայմանաւորում էք, նախքան ձեր պատկերներէ յայտնելը, էկրաններէ վրայ :

Նա կրկին լցրեց իր բմպանակը եւ Հարցականօրէն նայեց ինձ :

— Ես ուզում էի խօսել քո ոպադայի մասին :

— Մի բոլո՛ւ, — ասացի, — ինձ ուղղակի հետաքրքրում է, թէ ինչպէս է ստացւում դա : Դուք անվերջ տոկոսներից էք խօսում՝ ասար տոկոս, քսան, հինգ, յիսուն... բայց դուք ոչ մի անգամ բերաններիցդ չթօցրէք, թէ ինչպիսի գումարից են վերցւում այդ տոկոսները :

Նա վերջեց բմպանակը, խնայեց ու նայեց ինձ. նրա աեաքը բաւական յիմարային էր :

— Անա թէ ինչ եմ ուզում ասել. ես թուաբանութիւնից ուժեղ չեմ, բայց, այնուամենայնիւ, դիտեմ, որ կէս պֆեննիզի հարիւր տոկոսը Հասար է կէս պֆեննիզի, իսկ մէկ միլիոնը հինգ տոկոսը կազում է յիսուն միլիոն... Հասկանո՞ւմ ես :

— Ատուած՝ իմ, — ասաց նա, — մի՞թէ դու հեռուստացոյց նայելու ժամանակ ես ունենում :

— Այո, — պատասխանեցի ես, — այդ պատմութիւնից յետոյ, ինչպէս անուանում ես դու այն, ես յաճախ եմ հեռուստացոյց դիտում... Դա Հաճելի դատարկութիւն է առաջացնում, եւ բոլորովին դատարկում եմ : Եւ, եթէ Հարգուտ չօրէ հետ Հանդիպում ես ոչ աւելի յաճախ, քան երեք տարին մէկ, ակամայ ուրախանում ես, էկրանի վրայ տեսնելով նրան : Որեւէ դարձեցրատունը... կհասխաւարի մէջ մի գաւաթ զարեջուր խմելիս : Երբե՛մ ես ուղղակի Հպարտութիւնից փքում եմ քեզ Համար, այ թէ ճարպկօրէն խուսանում ես, որպէսզի մէկնում է՛կը անակնկալ կերպով չհարցնի այն գումարի մասին, որից Հաշուարկում են տոկոսները :

— Սխալում ես, — ասաց նա սառը, — ես հարկ չունեմ խուսանալու :

— Մի՞թէ ձանձրալի չէ առանց թշնամիների ապրելը :

Նա վեր ելաւ ու բարկացած նայեց ինձ : Ես էլ կանգնեցի : Այժմ երկուսս էլ կանգնած էինք մեր բարկութիւնների հետեւում, ձեռքներս դրած թիկնակներին : Ես ծիծաղեցի.

— Որպէս ծաղրածուի, ինձ, ի Հարկէ, հետաքրքրում են մնջախողի ժամանակակից ձեւերը : Մի անգամ, մենակ նստած զարեջրատան ետին սենեակում, ես անջատեցի հեռուստացոյցի ձայնը : Հայկապ տեսարան էր : Ես տեսայ, ինչպէս մաքուր արուստը թափանցում է աշատաղարձի քաղաքականութեան, անտեսութեան մէջ : Ափսոս, որ դու այնպէս էլ չնայեցիր իմ փոքրիկ մնջախող : «Դիտորդական խորհրդի նիստը» :

— Ես ուզում եմ մի բան ասել քեզ, — ընդհատեց ինձ Հայրս : — Ես

քո մասին խոսել եմ Գեներալի մեջ: Թեպետև եմ, որ նայի զո խոսակցից մի բանիւր եւ ինձ ներկայացնի իւրապէսով... Իւրապէսով գնահատութիւն:

Ես յանկարծ յորանջեցի: Դա անվայելուչ էր, բայց ուրիշ չէի կարող անել, շնորհիւ պարզ գիտակցում էի, թէ որքան անսովոր էր Գեներալը եւ վառ էի թնել, իսկ օրն ինձ համար դժուար անցաւ: Բայց եթէ երեք ասուած անշատուճից յետոյ հանդիպել ես հօրդ եւ, փաստօրէն, առաջին անգամ կենտրոնաց յոր հետ խոսում ես լրջօրէն, բնաւ խորհուրդ չի արւում յորանջել: Ես շատ էի յուզուած, բայց մահու շափ յողորմ էի, ափսոս, որ Հենց այդ պահին չկարողացայ զգուշ յորանջալ: Գեներալը ազգանունն ինձ վրայ նայողիս ազդեցութիւն էր գործում, ինչ որ ցուցաբերէ: Հօրս ախի՛ր մարդկանց համար անհրաժեշտ է ունենալ միշտ ամեն լայն լայնութիւնը՝ աշխարհի բնական ընդհանրութեամբ, Գեներալը լայնազոյն զերմակը, շամպայն գինու լայնազոյն անտակը, լայնազոյն հիւրանոցը, լայնազոյն զրոյցը: Եւ դա մանկուքի է: Իմ յորանջը նուրբի նման մի բանի փոխարկուց, բերանիս մկանները ճանաչում էին: Գեներալը Հոմերոսեպոսուլիստ է, բայց այդ հանգամանքը չի փոխում զործի կաթիլները: Երբ ազգանունը մանկուքի է առաջացնում իմ մէջ, հոմերոսեպոսուլիստները շատ զուարճալի են լինում, բայց Հենց զուարճալի մարդիկ են ինձ մանկութիւնում, մանուկանդ, եթէ էքսցրենտիսի են, իսկ Գեներալը ոչ միայն հոմերոսեպոսուլիստ էր, այլեւ էքսցրենտիսի: Նա յայտնում էր բոլոր այն ընդունակութիւններին, որ կազմակերպում էր մայրս, եւ ուղղակի զուարճուող զբոսայգիներ էր վրայ թափում: Կամայ թէ ակամայ զուր բախում էիք նրա շնորհակցանքը եւ լրիւ տեղեկութիւններ ստանում նրա վերջին հացկերութիւն մասին: Մի շարք ասարի առաջ, երբ վերջին անգամ հանդիպեցի Գեներալին, նրանից կարողացի իմ ստի շուրջ հարցնել, եւ այդ հարցից նրա վրայ կարծիք ձեռնարկ անեցի: Մի քանի փոփոխութիւններ շնորհակցանքը իմ աչքում կորցրին իրենց ուղի արտասուցութիւնը: Նա սիրում էր սրամտել, եւ բոլորը գիտէին, որ նա սրամտ է, զորս համար էլ նա ստիպուած էր անընդհատ սրամտել: Յոգնեցուցի՛չ զրազմունք:

— Ներքիւ ինձ, — ասացի ես, համազուելով, որ յորանջի նուրբ ասածանակ անցաւ: — Եւ ի՞նչ է սուս Գեներալը?

Հայրս վերաւարում էր: Դա նրա հետ լինում էր ամէն անգամ, երբ էր ներկայութեամբ ազատութիւն եւ առիտ զիջել իմ յորանջին, աչքովս, նրան վշտացնում էր ոչ թէ մասնաւոր, այլ ընդհանուր առմամբ: Նա օրօրից գիտէր՝ ճիշտ ինչպէս լրբու լիւայով իմ պնակի մամանակ:

— Գեներալը մեծ հետաքրքրութեամբ է հետեւում զո սե՛ն, նա շատ բարեացակամօրէն է արամազրուած զո նկատմամբ:

— Հոմերոսեպոսուլիստներին մօտ միշտ էլ զիջում է յոյրը, — ասացի ես: — Դրանք կ'ընդունեն ժողովուրդ են:

— Վերջ տուր, — կարուկ ընդհատեց ինձ հայրս: — Ուրախ եղիք, որ այդպիսի բարի կամեցող ունենա, այն էլ ազդեցիկ ու զերմակ:

— Գլուխս կորցնում եմ երջանկութիւնից, — ասացի ես:

— Սակայն, այն ամէնի հանդէպ, ինչ որ ստեղծել եւ միջնու օրս, նա բաւականին լուրջ առարկութիւններ ունի: Դու պէտք է թողնես այն ասածները, ինչ որ ասում է Գեներալից: Եւ, շնորհիւ դու Առաջին գլուխի գլուխն ասուած, ներ ունենա, զրա վրայ շարժել մանրանալ... զէ, իսկ, որպէս Դարձու, դու ոչ մի բանի պէտք չես: Նրա կարծիքով, զիջում էր միայն ուղիքի վճարականօրէն մնալիս: Եւ... Դու լսում ես: — Իւրաքանչիւր վայրկեան նրա մասին, որ էլ Գեներալ էր, դա զուարճում էր:

— Խօսիր, խօսիր, — պատասխանեցի, — ես լսում եմ ջո ամէն մի բառը, ջո ամէն մի իմաստուն եւ ծանրակշիռ բառը : Ուշադրութիւն մի դարձրի՛ր, որ աչքերս փակել եմ : — Մինչ նա Գննելոյ մէջընթացէր էր անում, ես փակել էի աչքերս : Դա Հանգստացնող ներգործութիւն ունեցաւ ինձ վրայ եւ ազատեց՝ չօրս հստում գրուած մուգ-դարչնագոյն կամոդին նստելու անհրաժեշտութիւնից : Կամոզը զգուշիկ էր եւ ինչ-որ բանով չիշեցընում էր զպրոցը, մուգ-դարչնագոյն, սեւ բունակներով եւ բաց-գեղնաւուն զարդարանքներով վերին եզրակները վրայ : Դա մեզ Գերկումներէ տանից էր անցել :

— Խօսիր, — ասացի ես, — շարունակիր : — Ես մահու լափ յողմել էի, փորս ցաւում էր, գլուխս ցաւում էր, եւ ես այնպիսի լարուած դիրքով էի կանգնել բազկաթոռի ետեւում, որ ծունկս սկսեց ուկելի եւս այտուցուել : Ամուր փակելով կոպերս, ես տեսնում էի իմ դէմքը, որ այնպէս լաւ ուսում-նասիրել էի՝ դէմքս՝ սպիտակ դիմաներկով ծածկուած, անլարժ էր բոլորովին, անլարժ էին անգամ թարթիչներն ու յօնքերս, ապրում էին լոկ աչքերս, վախեցած ճագարի նման՝ դանդաղ, մի կողմից միւսը տանելով, ես որոշակի տպաւորութեան էի հասնում, եւ Գննելոյմի ախլի զննադատները զրում էին, թէ տիրապետում եմ զգազանների թախիծն արտայայտելու արշեցոցիչ ընդունակութեանը : Այս պահիս ես մեռած էի, բաղմահազար ժամերով մեռածնակ փակուած էի սեփական դէմքիս հետ... Եւ արդէն չէի կարող փրկուել՝ հայեացքս Մարիայի աչքերի մէջ թաղելով :

— Դէ խօսիր, — ասացի ես :
 — Նա խորհուրդ է տալիս քեզ ուղարկել լաւագոյն մանկավարժներից ունէ մէկի մօտ : Մէկ-երկու տարով, թերեւ, միայն կէտ տարով : Գննելոյմը զանում է, որ դու պէտք է կենտրոնանաս մի որեւէ բանի վրայ — ուսանես եւ ինքնադիտակցման այնպիսի մակարդակի հասնես, որ կարողանաս կրկին վերագարձնել ջո անմիջականութեանը : Դէ, իսկ գլխաւորը՝ մարդուաներն են, մարդուաները եւ մէ՛կ անգամ էլ մարդուաները եւ... : Դու ինձ լսում ես : — Նրա ձայնը փափք Տիրոջը, մեղմ էր հնչում :

— Այո, — ասացի ես :
 — Եւ ես պատրաստ եմ միջոցներ արամադրել քեզ :
 Ինձ թւում էր՝ ծունկս հաստացել ու կլորացել է դադի բալունի պէս : Առանց կոպերս բարձրացնելու, կոյրի նման խորխափելով, դտայ բազկաթոռը, նստեցի, ջօշափելով՝ սեղանի վրայից վերցրի սիգարէտները : Հայրս սարսափի միջ արձակեց : Ես այնքան յաջող եմ ներկայացնում կոյրերին, որ բոլորը կարծում են, իբր իրօք կուրացել եմ : Ես ինքս հաւատացի իմ կոյր լինելուն, մի զուցէ, այդպէս կոյր էլ մտամ : Ես ոչ թէ կոյր էի խաղում, այլ մի մարդ, որը հենց նոր կորցրել է տեսողութիւնը : Եւ երբ, վերջապէս, ինձ յաջողուեց սիգարէտը շուրթերիս մէջ առնել, ես զգացի չօրս հրահանի կրակը եւ թէ որքան ուժեղ է դողում նրա մեռքը :

— Հա՛նս, — քայտակալեց նա վախեցած, — դու հիւսմ'նդ ես :
 — Այո, — ասացի ես կամայ, վառեցի սիգարէտս եւ խորը ներս քաշեցի ծուխը, — ես մահացու հիւսնդ եմ, բայց ոչ կոյր : Իմ փորը ցաւում է, ցաւում է գլուխս, ցաւում է ծունկս, եւ իմ մելամաղձն անում է, ասես, թըթըթմոր զցած լինեն մէջը... : Բայց ամէնից վատն է, որ Գննելոյմն իրաւացի է, նա իրաւացի է մօտաւորապէս մի իննսունհինգ տոկոսով : Ես գիտեմ, եւ գիտեմ անգամ, թէ նա ուրիշ ինչ է ասել : Նա յիշատակե՛ց Կլէյստին :

— Այո, — պատասխանեց հայրս :
 — Ասա՛ց, որ ես նախ պէտք է ամայացուած զգամ ինձ, կորցնեմ հո-

զիս, այն հաշուով, որպէսզի հետագայում կրկին վերադարձնեմ այն: Ասաց:

— Այո, — ասաց հայրս, — դու որտեղի՞ց գիտես:

— Օ, Տէ՛ր — պատասխանեցի ես: — Ձէ՞ որ ես սուսմանսիրելի եմ նրա բոլոր տեսութիւնները եւ գիտեմ, թէ որտեղից է փոխանել զրանք: Բայց ես բնաւ չեմ ուզում կորցնել հողիս, ես ուզում եմ ետ ստանալ այն:

— Դու կորցրե՞լ ես հողիդ:

— Այո:

— Որտե՞ղ է հիմա:

— Հոռոմում, — պատասխանեցի ես, — աչքերս բացեցի ու խնայցի:

Հայրս իրօք երկիւղ էր տարել, գունատուել էր քաթանի պէս ու միանգամից ծերացել: Նա եւս ծիծաղեց, թեթեւացած, բայց զայրոյթով:

— Անպիտան տղայ, — ասաց նա: — Ուրեմն, այդ բոլորը դու խաղացի՞ր:

— Դժբախտաբար, ամենեւին էլ ոչ բոլորը եւ ոչ այնքան յաջող: Գնե՛նք խոյ՛նը կ'աւելր, որ ես չյաղթահարեցի նստուրալիզմը... Եւ նա իրաւացի կը լինէր: Հոռոմեացու աւիտաները մեծ մասամբ իրաւացի են. նրանք գերբնական ներգզացողութիւն ունեն... դրա փոխարէն մնացած ամէն ինչը քացաւայտ է: Եղածի համար էլ շնորհակալ եմք:

— Անպիտան տղայ, — կրկնեց հայրս: — Դու կարողացար մոլորեցնել ինձ:

— Ո՛չ, — ասացի ես, — ոչ, ես մոլորեցրի չեզ ոչ աւելի, քան իսկական կոյրը: Հաւատով, բոլորովին պարտադիր չէ թափահարել ձեռքերը եւ կատիկ պատերից: Կոյրեր կան, որոնք կոյր են խաղում, շնայած իսկապէս էլ կոյր են: Ուզո՞ւմ ես, հիմա այնպէս քաշկուտուեմ մինչեւ դուռը, որ դու դոռաս ցաւից ու խղճահարութիւնից եւ վաղեւ զանգահարելու բժշկին, աշխարհի լաւագոյն վիրաբոյժին, փրկողներին: Ուզո՞ւմ ես — ես արդէն վեր էի կացել:

— Թո՛ղ այդ օյինները, — ասաց հայրս՝ դէժքի տանջուից կծկումով:

Ես կրկին նստեցի:

— Բայց դու էլ, բարի եղիր, նստիր, — ասացի ես, — խնդրում եմ, դու ամբողջ ժամանակ կանգնած ես, եւ դա ավզում է նեարդերիս վրայ:

Հայրս նստեց, մի բաժակ շանքալոբ լցրեց իրեն ու շփոթահար նայեց ինձ:

— Քեզ չես հասկանալ, — ասաց նա: — Իսկ ես ուզում եմ խելքին մօտ պատասխան ստանալ: Ես պատրաստ եմ ինձ վրայ վերցնել քո ուսման հետ կապուած ծախսերը, ուր էլ որ մեկնելու լինես՝ Լոնդոն, Փարիզ, Բրիտանիա Հարկուտը է ընտրել լաւագոյնը:

— Ոչ, — ասացի ես յոգնած, — բնաւ հարկաւոր չէ: Ուսումն արդէն չէ օգնի ինձ: Ես պէտք է աշխատեմ: Ես սովորում էի ե՛ւ տասներեք տարեկանում, ե՛ւ տասնչորս, մինչեւ քսանմէկ: Միայն թէ դուք չէիք նկատում: Եթէ Գենեթոլմը գտնուէ, որ ես դեռեւ ինչ-որ բաներ պէտք է սովորեմ, ես աւելի յիմար է, քան սպասում էի:

— Նա պրոֆեսիոնալ է, — ասաց հայրս, — լաւագոյնը բոլոր նրանց մէջ, ում ես նանաչում եմ:

— Այո եւ լաւագոյնը առհասարակ բոլոր մեզ մօտ եղածներէ մէջ, — պատասխանեցի ես: — Բայց նա պրոֆեսիոնալ է եւ ուրիշ ոչինչ: Նա վատ չդիտէ թատրոնը՝ ողբերգութիւնը, կատակերգութիւնը, դիմակների կատակերգութիւնը, մեջբերանը: Բայց, տես, թէ ուր են հասցնում դերասան մե-

ւանալու նրա սեփական փորձերը.— ոչ այս, ոչ այն, մէկ էլ տեսար, յայտնուած է մանուշակագոյն վերնաշապիկ հագած, մեատքնէ սեւ վարդակապուր վզին: Ամէն մի գիշերանս կ'այրուէր ամօթից: Քննադատները մէջ ամենա վատը քննադատածու թեան կիրքը չէ՝ սարսափելին այն է, որ նրանք այդպիսի քննադատական վերաբերմունք չունեն իրենք իրենց հանդէպ եւ բացարձակապէս դուրկ են հումորի զգացումից: Դէ, ի հարկէ, դա նրա պրոֆեսիան է... բայց եթէ նա կարծում է, որ վեց տարի բնմի վրայ աշխատելուց յետոյ ես պէտք է կրկին տեղ բռնեմ աշակերտական նստարանի վրայ...: Ինչպիսի՞ր անհնթեթու թիւն:

— Նշանակում է՞ դու փողի կարիք չունե՞ս, — հարցրեց հայրս: Նրա ձայնի մէջ ես թեթեւացման հնչերանդ որսացի, եւ դա ինձ զգաստութիւն թելադրեց:

— Ընդհակառակն, — ասացի ես, — ինձ փող պէ՛տք է: — Իսկ ի՞նչ մտադրութիւններ ունես: Ուզում ես հանդէս դաշ հակառակ ամէնի՞ր:

— Հակառակ ինչի՞ր, — հարցրի ես: — Դէ, ինքը էլ գիտես, — ասաց նա շփոթուած, — ինչ են զբում ջո մասին:

— Իսկ ի՞նչ են զբում իմ մասին, — հարցրի ես: — Ահա երեք ամիս է, որ ես միայն զուտուում եմ ելսյթ ունենում:

— Ինձ համար ընտրեցին բոլոր թատերախօսութիւնները, — ասաց նա: — Գննելովէ հետ մենք բոլորը ուղքի անցկացրինք:

— Գրողի ծո՛ցը, — ասացի ես: — Որքան վճարեցիր նրան: Հայրս կարմրեց:

— Թող, — ասաց նա, — այսպիսով, ի՞նչ ես մտադիր ձեռնարկելու: — Գարսապէ՛լ, — ասացի ես, — աշխատել մի կէս տարի, մէկ տարի, ինքս էլ չըրտեմ ինչքան:

— Որտե՞ղ: — Այստեղ: Ուրիշ էլ որտե՞ղ: Նա ճիշդ զործադրեց, որպէսզի չմտնի իր խոտովութիւնը:

— Ես բնու չեմ դառնայ ձեզ համար եւ ոչ էլ կը սկսեմ վարկաբեկիկ ձեզ. անզամ ձեր գծուրճիքներին» քիթս չեմ ցոյց տայ, — ասացի ես: Նա կարմրեց: Մի քանի անգամ ես յայտնուել եմ նրանց գծուրճիքներին, ինչպէս կը յայտնուէր ամէն մի կողմնակի մարդ, — եւ ոչ թէ ընտանեկան կարգով, ինչպէս ասում են: Ես կրկնէյլներ էի իմում, ձիթալըսուղ ուտում, թէյ իմում, իսկ հեռանալուց առաջ այնպէս ցուցադրարար էի դրպաններս սիլարէտներով լցնում, որ մեր տան սպասուորները կարմրում էին ու մէջքով իմ կողմը դառնում:

— Ա՛հ, — հենց միայն ասաց հայրս: Նա մի կողմ դարձաւ բազկաթոռում: Ես անհուն էի, որ նա ուզում է վեր կենալ ու մտնելու պատուհանին: Բայց նա լուկ հայեացքը կախեց եւ ասաց.

— Գերադասում եմ, որ դու առաւել յուսայի ճանապարհ ընտրես, այն, որն առաջարկում է Գննելուցը: Ինձ համար զծուար է դրամական օժանդակութիւն ցոյց տալ անյայտորէն վստահութիւն չներշնչող ձեռնարկին: Բայց մի՞թէ դու ինայտուութիւններ չունես: Ձէ՞ որ դու, իմացածովս, բոլորովին էլ վատ չէիր վստահում բոլոր այս տարիներին:

— Ես ոչ մի ինայտուութիւն չունեմ, — ասացի, — իմ ողջ կայսիրտալը մէկ մարկ է, մեն-միակ: — Ես դրպանիցս հանեցի դրամը եւ ցոյց տուեցի

Հորս : նա իսկապէս որ կոացաւ ու սկսեց գննել այն, ինչպէս մի ինչ-որ ար-
տասողոր միջատի :

— Գժուար է հաւատաւ, — սուսց նա, — յամենայնդէպս, ես չէ, որ
վատնիլ եմ դաստիարակել քեզ : Մօտուորապէս ինչպիսի՞ գումար կ'ուզե-
նայիր ունենալ ամէն ամիս, գու ուրջանի՞ յոյս ունես :

Սիրտս սկսեց ուժգին բարտիւնել : Ես չէի ենթադրում, որ նա կ'ուզենայ
այդպէս պարզ ձեւով օգնել ինձ : Ես սկսեցի մտածել : Ինձ այնքան էլ շատ
չի պէտք եւ ոչ էլ զիչ : — այնքան, որպէսզի բուսականացնի ազրուստին, բայց
ես գաղափար չունէի, ամենասովորական գաղափարն անգամ, թէ ինչպիսի
գումար է դա : Էլեկտրականութիւնը, հեռախօսը, ինչ-որ բան էլ սննդին կը
գնա . . . : Թուզմունքից քրտնակոխ եղայ :

— Ամէնից առաջ, — ասացի ես, — ինձ ուսինէ հաստ ներքնակ է
պէտք, այս սենեակի շափսերով, եօթ մետր երկարութեամբ եւ հինգ մետր
լայնութեամբ, դա կարող ես ձեռք բերել ձեր հսկողական գաղերի գործարան-
ներում :

— Լաւ, — նա ժպտաց : — Դա քեզ ձրի եմ տալիս : Եօթ մետր հինգի
վրայ . . . շնայած Գնեխոյում գտնում է, որ գու չպէտք է մանրամաս ակո-
բատիկայի վրայ :

— Իսկ ես մտադիր էլ չեմ, հայրիկ, — պատասխանեցի ես : — Բե-
տինէ ներքնակը չհաշուած, ամսական ինձ պէտք է հազար մարկ :

— Հազար մարկ, — հայքս վեր կացաւ, նա իրօք, որ վախեցաւ, նրա
չուրթերը դողում էին :

— Դէ լաւ, — ասացի ես, — իսկ դու, ասա՛, որքա՛ն էիր մտադիր : —
Ես պատկերացում չունէի, թէ իրականում որքան փող ունի նա : Հազար մարկ
ամսական, որքան ես կարողանում եմ հաշուել, տարին կ'անի տասներկու
հազար, այդպիսի գումարը չի սնունդացնի նրան : Զէ՞ որ նա ամենախկական
միլիոնատէր է : մի անգամ Մարիայի հայրը մտտիւր ձեռքին բացատրեց ինձ,
թէ ինչ բան է դա : Ես արդէն չեմ յիշում բոլոր մանրամասները : Հայրս աս-
մենարարմազան ձեռնարկութիւնների բաժնետէրերից էր, ամէնուրեք նա զէր
չահերն ունէր : Նոյնիսկ լողանքի համար բուրումնա՛հիւթեր թողարկող Փար-
րիկայում :

Իր բազկաթոռի ետեւում ժամացոյցի ձօնանակի պէս հայրս ետ ու աս-
աջ էր քայլում : Նա հանդիստ էր երեւում, նրա շուրթերը շարժում էին,
կարծես ինչ-որ հաշուումներ է անում : Գուցէ, նա իրօք հաշուում էր, յամե-
նայնդէպս, դա շատ երկար տևեց :

Իսկ ես նորից յիշեցի այն ժամանակները, երբ Մարիայի հետ փախեց
Բոննից, յիշեցի, ինչպիսի կծծիութեամբ վերաբերուեցին նրանք ձեր նկատ-
մամբ : Հայրս գրեց, որ ինքը, բարոյական նկատումներից ելնելով, զըր-
կում է ինձ ամէն անակ նիւթական օժանդակութիւնից եւ յոյսով է, թէ ես
ասեմական ձեռքերիս զորութեամբ կը կերակրեմ թէ՛ ինքս ինձ, եւ թէ օ-
րինաւոր ընտանիքից ելած այն դժբախտ աղջկան, որին ես գայթակղեցրել
եմ : Նա, իբր, ինչպէս ինձ յայտնի է, միշտ գնահատել է ծերունի Գերկու-
մին, արժանի հակառակորդ ու արժանաւոր մարդ համարելով նրան, եւ որ
ես, իբր, իայտատակ արարք եմ թո՛ղ տուել :

Թուսերեկէ քարգամնեց՝
ԱՆ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ

ԵՍ ՎԵՐՋԻՆԸ ՉԵՄ

Վերջին պոետն եմ,
 Լսեցեք ինձ...

Գ. ՄԱՀԱՐԻ

Ես վերջին պոետը չեմ,
 Վերջինը չեմ, առհավ,
 Որ ուսած կրճառմ բանդաժ
 Բողոք ու ճիշտ:

Ու իր հագուստ
 Կարօտը անկախ իր հազի, ջրի,
 Պիտ' գրկի մարմինն իր
 Հողն ուրիշ...

ԶԷ՛, վերջին պոետը չեմ,
 Օ՛, երևեկ լինելի ես,
 Եւ դու՛ք՝ առաջինը բախտաւոր,
 Որ տեսներ
 Շեքը իր երազը մարմնացած՝
 Ինչպէս լուսինն այս
 Ու արեգակն այն բնութիւն...

Եւ գրնգար թռչ ազատ
 Մեր արեւի ծննդան,
 Այնպէս ուժգին,
 Որ շինէր իմ հագին բնից խոր
 Ու բաշխէր մարմինն իր անմարմին,
 Շրթունքը՝ ստիճիկն իր Մասիս մօր,
 Ականջը կայս ձեր ազատ երգին նոր...

Երևե՛կ, լինելի ես պոետը վերջին
 Եւ դու՛ք՝ առաջինը բախտաւոր:

Թեհրան, 1983

ԱՐՄԱՆՑ

Ռ. ՈՐՐԵՐԵԱՆ

անձնակ բոյսերու խուժք մը, որ տունէն անդին փռուած նոյնքան անկանոն, այլ արտատ կանաչին միանալով՝ կը ստեղծէր հասարակածային անտառներու պատրանքը: Տունը ունէր նաեւ լքուած եւ չոր ընդամանակ մը, ուր երբեմն նիւար կատուներ զիրար կը հալածէին: Աւազանի յատակը եւ եղերքը ճերմակ ներկուած էին, բացի բարձրադոյն եղերքէն, ուր մէկ սոք լայնքով կապոյտ ներկ քօռած էր՝ աւազանին բուն նպատակը յատկանշող: Արտ պատերուն վրայ դանտող չորո ծակերէն, ուրիշ ջուրը հոսած էր, հիմա կը հոսէր դուրս արտաք՝ չորցած: Ատիճաններուն ստորտք դէպ մը չոր անրեաներու՝ կը պաշտպանուէր անհարմարեան թուացող հովէն, որ կը յամենար սակաւ: Տերեւները, արդէն չոր, աւելի կը չորնային, կը չորնային...: Ինչո՞ւ հոն տպաստանած էին: Մահէն ետք այլեւ թո՛ղ կը ըստանար իրենց:

Ա Ի Ա Ձ Ա Ն Ը...

Յորդ կանաչին էից այս ցամաք աւազանը կրկնակի անէնթեթուփուն մըն էր, որ, իր առօրեայ ներկայութեամբ, կ'ըսէր իրեն, թէ անզ մը բան մը սխալ էր: Ուրեմն, կային աւազաններ, որոնք դատապարտուած էին պարապ մնալու: Այս մէկը դէթ՝ իր դոյնութիւնը չէր որդարացներ: Ի՞նչ էր իմաստը իր դոյնութեան, Գեանին վրայ բացուած փոս մը, որ պարապ եւ քաց պիտի մնար տարիէ տարի, տարիէ՛ տարի: Բայց հոն էր, կա՛ր: Ճիշդ է, որ իր մէջ շատ բաներ կային... մեռած՝ տերեւներ, միջատներ, մահաւանդ ձմեռը, երբ անձրեւէն ետք ջուրը կը լնանար խեղճօրէն, բազմաթիւ մանր կենդանիներ կը խեղդուէին հոն: Բայց ինք, աւազանը, ողջ էր, հո՛ն էր, որովհետեւ զայն տեսնողը կը մտածէր. «աւազանը»: Ոչ ոք կ'ըսէր. «առիկա աւազան չէ, որովհետեւ ջուր չունի»: Եւ այսպէս, անիկա կ'ապրէր տարիներէ ի վեր արեւուն եւ անձրեւին ասկ: Անկաստա՞կ... թերեւս: Այնուամենայնիւ...

Իր պատուհանը կը նայէր դիմացի տան պարապէղին: Լքուած հողաշերտ մը, ուր ամէն մէկ նառ կամ մացառ տարրեր էր միւսէն: Պատահականութեան ձգտած,

կա՛ր: Մէկը զայն հոն դրած էր, եւ այն-
քան ատեն որ չէր քանդուած, անիկա պի-
տի ապրէր, հոգ չէ թէ ամէն իմաստէ
պարպուած:

Անտառի ամենամօտ մասին միօրի-
նակութիւնը կը խանդարէր զհար ինքնա-
շարժ մերձեանքը, որ կը հոսէր անդա-
դար, ամառ թէ ձմեռ, անձրեաններուն թէ
տօթակէզ կլիմային, առաւօտեան եւ ե-
րեկոյան ժամերուն՝ քիչ մը աւելի խիտ:
Այն ատեն, ջուրը կը դանդաղէր տեղ-
քայլ կ'ընէր, կարծիր աւ կանաչ մեքենա-
ները զիրար կը դիտէին՝ անզօր, կը յո-
ռաջանային քանի մը քայլ, դարձեալ կը
սպասէին եւ այս՝ բաւական երկար, մին-
չեւ որ գետը վերադառնէր իր թափը: Մե-
քենաները կը նմանէին համբիշի մը վրայ
զանաւոր հատիկներուն, որոնք թելի մը
վրայ անցուած՝ երթի մէկ ճամբայ ունէ-
ին միայն: Տեղ-տեղ թելը կ'երկարէր,
մինչեւ որ յաջորդ հատիկը գար եւ թելին
վրայէն սահելով՝ միանար յաջորդին:
Նոյնը կը պատահէր հակառակ ուղղու-
թեամբ:

Բայց եթէ ուզէր միայն անտառը դի-
տել, ինքզինք այնպէս կը տեղաւորէր իր
սեղանին առջեւ, որ լայնագիր պատու-
հանը կիսող երկաթի շերտը ամբողջու-
թեամբ կը ծածկէր գետը, նաեւ աւազա-
նը՝ մեծ մասամբ. աւազանը՝ զոր չէր ու-
զիր տեսնել այլեւս... աւազանը՝ որ փրո-
ւած էր հոն, Անթիկոնի եղբոր դիակին
պէս... աւազանը՝ զամբած, որուն մէջ
արդեօք մէկը խեղդում՝ էր օր մը...

Եւ այսպէս, կրնար դիտել համտա-
րած անտառը: Տուներն ալ չէր տեսներ,
չէր ուզեր արդէն տեսնել: Անտառը, որ,
իր կարգին, կոթնած հետակայ լեռնա-
շղթային, զինք կը գիտէր: Ծառատանին
միայն առաջին ծառերը կրնային տեսնել
դիակը: Ծառ մը միայն գլուխը հակած էր
տնօր վրայ, տիտը, խորշակահար ծառ
մը, անկարող, անզօր... Օղանաւերը կը
սաւառնէին շատ վերին. անոնք կը տեսնէ-
ին միայն կանաչը, քառակուսի կարմիր
առուկներու խառնուած, եւ բարձրադար
կապոյտ աչքեր, որոնք արեւուն տակ կը

պսպղային: Գիշերը, օդանաւէն կարելի էր
տեսնել միայն ելեկտրական լոյսերը:

Յը բաւէ այլեւս մտածել աւազանին
մասին: Ելաւ աթոռէն եւ ուզեց մեկնել
սունէն: Այլեւս չէր ուզեր մտածել անի-
մաստ երեւոյթներու մասին: Հաւաքեց
գիրքերը, առաւ ինքնաշարժը եւ ուղղուե-
ցաւ զէպի մասնադարան, ուր, լուս-
թեան մէջ, իրեն կը սպասէր ամբողջ աշ-
խարհի իմաստասիրութիւնը: Բայց, ո՞վ
գիտէ, քանի՞ տարիներ պէտք էին կարդա-
լու համար բոլոր այդ գիրքերը, մտածե-
լու անոնց մասին, մարտերու բոլոր ըս-
տածները, իմաստ մը հանելու անոնցմէ:
Բայց որոշած էր, պիտի կարդար, նոյն-
լսկ էթէ ամբողջ իր կեանքը շրտէր...
Անորոշութիւնը անտանելի էր եւ սպա-
սումը՝ ժամանակի վատնում:

Մատենադարանը կը դռնուէր հա-
մալտարանի հիւսիսային ծայրամասին
վրայ: Կառատունէն մինչեւ հոն հասնելու
համար, պէտք էր կտրել-անցնել հսկայ
հողմասին երկայնքը: Ի՞նչ պնաս... սի-
րոյով, մեծ հաճոյքով: Անծանօթներու ժը-
պիտներն ու անանձնական բարեկեցիկը կը
կրճատէին ժամանակը: Ելրեմն կրնար
նստել սողին-անդին ճեռուած նստարան-
ներուն վրայ, հանգչել, սպաւ շարունակել
ճամբան:

- Հա՛յ...
- Հա՛յ...

Կիսամութ կառատան մէջ փոխանակ-
ւած ողջօրններու այս պատասխանները
կ'ամբապնդէն զինք: Ուրեմն, շարուած
ինքնաշարժներուն հախի դարանակալ գո-
ղեր չկան... Հա՛յ... Հա՛յ... վերելալը
առնէ՞ թէ ոչ՞ փողոց ելլելու համար...
Հա՛յ... Հա՛յ... այս անգամ աւելի բարձ-
րաձայն: Գրան առջեւ բարի գէմբով
ճափոնուհի մը կը սպասէ: Ուրեմն, մե-
րելակը սպանով է: Յը սպասէ ինքն ալ:
Դուրը կը բացուի: Տուփը պարապ է...
ժ՛ի... Ի՞նչ բաւ: Յը մտնեն երկուքով եւ
կը ժպտին, կը ժպտին: Ապուշ, անիմաստ
ժպտ: Կարիք չկայ ժպտելու: Ապահով
են ստուփին մէջ: Ոճրապարծնները գուրս են:
Բայց հիմա իրենք ալ դուրս պիտի ելլեն:

Հին փերսիացի կամքի հ'առնել արտափնիք լուծելով ճշ: Գուռը 'ապիտակ քայտան' պէտք է գտար նուազիչ, նախ քան սերտ գարննեքան ժամաքը: Ճափածուհին առ իւզն, ինք' ճանկն, իրեն թէ անգութ, կը համարէ փայտը:

Գուռի յարը, արեւը կը հանգարտեցնեն ջրերը: Այրեւս ամէն ճարգու բարեւ սարս. պէտք չկայ: Հաս անիկ սարսուղ է: Հիմա կը համար ներքեակառ ուղիւրբին: Հոն կը նստի զիջ ճշ: Արկաւրէք ճշ կը վտակ: Յաշանար ճարհու: Բժիշկին խառնարան է: Ջրասալը ինչին կան գարնանայի առաջինն շուրջ: Ապ: ան կը դիտեն ջուրը, որ հ'անգարտէ կեդրանական բացուածքէ ճշ հասիլ զէպի երկրի թուրքը... արգել' ճ... բայց ջուրը չի պահիր... Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ... դիտական բացարձակութիւն ճշ ըլլալու է... կրտիկ' յըլլար...: Չէ՞ որ արեւը ճշն մէջ, երկար աստնէ ի վեր, այնչ կը ստեղծուի եւ այնչ կը կորուսի: Սակայն բացարձակութիւնը արջ չէ: Գրտական բացարձակութիւնը այլ է: Ետան անգէն ինչ չի տեսնիր առաջինը: Բայց նախապէս քանի տես զամ անտան է - պիտէ: Հիմա՞ ա՛յ չուզիր տեսնել: Կ'ուզէ միայն տեսնել զրոտալը: Ինչինբաւ ազուշ զէմբերը: Կը սիսի բարեանայ ինչն իրեն, Ինչո՞ւ: Համար առաջինները պէտք է այդքան զբաղուին իր ճիւղը, զճաշքով խաղան իր արտադրութեան հետ: Ջուրերը զա՛ւրս կու գան, թէ ներս կ'երթան... առաջինը լնց' լն է, թէ պարտալ: Անոնք ի՞նչ կապ ունին իրեն հետ, իր կենտրոնն հետ: Կ'ուզէ հետանայ այս անգէն: Կը ժամանայ ջուրին, կը փորձէ ինչպիսի տեսնել անոր մէջ, բայց ջուրը ծանծաղ է եւ կը վազէ զէպի կեդրոնի խաղա բացարձակը եւ կը կորուսի: Ջրասալը ինչինբաւ հիտարանչ արտադրութեան կ'ուսնան: Ի՞նչն է սքանչելին բարէ այս խաղա արտաին մէջ... պարզապէս ստարիս է միւսներէն... Հիտանալու պտանաւ չկայ:

Կը հետանայ ջրայնայուցիլ այս վայրէն: Կը սիսի քայլիլ: Ուսն կ'ախտան կտուէ պայտասկին մէջ՝ գիրքերը ծանր են: Պէտք է վերադարձնել ժամանակա-

րան: Գիտացն երիտասարդ ճշ կու գտար խառնուի: Առտակից շուտի Միայն Կու ճայտարաններու փայտեցներուն մէջ կարծի է հանգիպիլ առանձին խառնուրտ... եւ՛ շարժուածներով: Ուրիշներ քարերու ճայն կ'երկն, իրենց նոր սարքան արտադրերը շտանայու ճառագայտներու: Փայտ յամանակին կ'ըլլաներ կը պարեն: Թաղարոնի չինքն գտար կու գայ արտա ճաղան ալիկի մը, ճաղարան կ'ըստ անգլան, հետոյ միակ ոգ մը մէջ սփռնին... ա... ա... ա... սիսի-քայլու մեծը... գտար կու գայ մտերազն չինքն վերալակն եւ կ'ախի պայտասիք ծնայն, առաջարկներով կը բաշէ, զէմբ ծանրան արուտ թերթերով, նրբին մէջ ալքով կը նայի թերթին ալ առ ճախ կ'ալկն: Արջինները կը կորնեն, որ իրենց կը նստի բայց հաւանարար ճանրան անտեսու համար է:

Արձաններու պարտկոյն մէջ նստարանները պտուտան են: Արեւը ճմարչէ է: Ուսանողներուն մէն ճառը փառան է խառնարան վրայ, երբեմն՝ զգալուք: Ար փոփան, կը մտախն իրարու, նստն կը փոփան եւ համանայնարար Համարք մը կը գրուեն իրարու շրթանքին: Անկեղան պէս յետոյ, ամենայն քնտիանութեամբ, իրենց խառնուրտները կը շարժան արտադր: Ջրասալը ինչինբաւ խառնարան կանգ հ'առնեն արձաններուն առջեւ եւ մտիկ կ'ընեն իրենց առաջարկին բացարձակութիւնները: Ընդհանրապէս փառան յառան մեռուզէ փայտով կ'ընեն են, մերկ, կրքնն իրենց ճարմինն այս կամ այն ճառը շարժարանցուտ, ինչպէս բայց կ'ընենունը...: Փոքր անհամարաբաւ ինչինբաւ ճառանչ կու ասն արձանի իմաստին մտաին:

Արեւը ճլան, աչքուսկու զէպի հիւր յարկանի գրադարանը: Գտարան վրայ հանդիպեցու զառարկադարս կ'ընէ: Են պին մտղերը հաւանաները փառան վերջերու պէս թափուլու վրայ, ճնարք փայտ թիւէ մտղանի մը, գարնան կ'երթար աչքամանչ աչքաման, կ'իտաս նուառան

պատասանները հասաքելու եւ տոպրակին մէջ Նետելու: Երբեմն դրադարան ալ կ'իլ- լէր եւ կը կարդար: Բայց, ընդհանրապէս, աղքատաններու հետազոտութեամբ կը ըզ- րագէր:

Հինգերորդ յարկի ծխողներու բաժ- նի պատահաններէն մէկուն առջեւ տե- դաւորուեցաւ, ուրկէ կրնար նաեւ զիտնլ արձաններու պարտէզը: Հոս-հոն ցրուած ուսանողներէն եւ իրենց բաց գիրքերէն անգին, ուշադրութիւնը դրուեց երիտա- սարդ մը, որ մուրալու նման ափը բա- ցած, ծառի մը տակ, կ'երթար մէկ հիւ- դէն միւտին տակը: Կարծես կը սպասէր, որ բան մը իյնար ափին մէջ: Ծուրջ կէս ժամ թափառեցաւ: Ինչ յոգնեցաւ դիտե- լէ: Ձկրցաւ նշուել, թէ երիտասարդը դի- տական փո՞րձ մը կ'ընէր, թէ բողբոջի ձեւ մը կը կերարկէր: Միջոցին, տասնեակ- ներով ծանրագլուխ եւ ծորուսաւոր դա- սախօսներ կ'երթեւեկէին ուրախ՝ ի տես իրենց ճիգերու արդիւնքին:

Փամ մը կարդաց, ջիւ մը գիտեց շուր-

ջը, ջիւ մը՝ պարտէզը, բայց յանկարծ բուռն փոփառք մը զգաց մեկնելու, եր- թալ-խառնուելու: Յարձալ մարդոց փա- դանգին, որովհետեւ էթէ շարունակէր մնալ, անպայման ինքն ալ պիտի ուզէր խնթութիւն մը ընել: Ինքնաշարժը առաւ: կառատունէն եւ ուղղուեցաւ դէպի տուն:

Որոշած էր, տուն հասնելուն, այլեւս պատահանէն չդիտել ուսպանը: Աւելի հանգիստ կ'ըլլար, Բայց երբ տուն հասաւ եւ ինքնաշարժը շարեց, չկրցաւ, աւագանը մօտէն զննելու մտում մը զսպել: Անցաւ ցած ցանկատայատէն, վախկոտ քայլերը դոնդալեցոց խորացող տերեւներուն վրայ, մօտեցաւ, մօտեցաւ եզերքին... Եստեցաւ ճերմակ, փայլուն, չոր յատա- կին... Դէմք մը դժագրուեցաւ հոն, որ շատ կը նմանէր իր դէմքին: Ձոր տերեւ- ները, սատկած միջատները, գորշ բիծծ- րը հոն էին, դէմքին շուրջ եւ նոյնիսկ վը- բան, բայց պատկերը յատակ էր եւ կը ժպտէր իրեն: Ինքն ալ ժպտեցաւ: Յետոյ բանալիները հանեց պայուսակէն եւ ուղ- դուեցաւ դէպի շէնքին դուռը...

ԲԻԹԱ ՈՐԲԵՐԵԱՆ

Վ. Ո Ի Փ

Յ Ո Ւ Շ Ա Ր Ա Ր Ը

Հիմա, սիրելիս, անգամ մըն ալ կրկնեմ...
 Ձմեռանմ աակայն՝ կրծկալդ հանեցի՞ր:
 Հա, ճերգուքին, աչքերս չեն տեսեր:
 Երբ որ ժամանկ պարանք սրտամի...
 Երեսունմէկ տարեկան է, գիտեմ,
 եւ հարուստ, գիտես, այնքան ալ գրասիրտ...
 Նախ կը խօսակցեմք արուեստէն ու կեանքէն,
 Մինչ անհամարանկ կը ծպտիս դուն իրեն՝
 Ջանալով երկնցած կօշիկներդ ծածկել:
 Առաջին արար: Յետոյ խօսք կը բանաս
 Նորոյքի մասին: Պատասխանէ կամ ոչ՝
 կը խանդավառուիս. Ա՛խ, որքան կ'ուզէիր
 Գուն ալ ունենայ՝ ինչպէս ուրիշ կանայք՝
 Մեռախեայ գգեստ, ու մուշտակ ազուկսի,
 Թանկարժէք մանեակ, ու շղարման համար...
 կը լսես այստեղ: Փէշըդ վեր կը ճաշես
 Եարժումով պատշաճ, բայց վճարկան ու վեհ,
 Մատդ կը դնես գուլպայիդ ծակին վրայ,
 կը հայես ինծի, աչքերուս մէջ՝ ուրիշ,
 եւ բայիանճագին. գուլպայի պէտք ունիմ:
 Կեանքանի պատկեր: Վերջ երկրորդ արարի:
 Մտտք կը գարծեմ ես: կը ճաշուիս դուն մէկդի:
 Փայիտով տխուր, սակայն ազնիւ, վսեմ,
 Վիշտս կը պարգեմ, սակայն անյիշալար:
 կը պատմեմ ինչպէս ամբողջ քան տարի,

Կուրուած էի, սնշուշտ լսած է իմէ՛ր
 Թատերաբեմին: Բայց բող գիտնայ նաեւ,
 Որ իմ իսկ գրած բատերգութիւններու
 Ո՛չ միայն փայլուն բեմադրիչն էի ես,
 Այլև... յուշարարն ալ: Վերջ երրորդ տարի:
 Հիմա զինք կ'որսամ անկեղծութեան կարթով...
 Թէ մեծատաղանդ չէի, չէի եղած,
 Բայց ձիբք ունէի, էիչ մը ձիբք՝ ամկանկած զ՝ ի՛նչ
 Թելը կարթէն հոն: Ուրիմն բող գիտնայ,
 Ու իմկայ, իմզամբ, կը յուշէի յստակ,
 Բայց չէիմ լոբր դերասաններն անրան...
 Գուն չէ, սիրելիս, դուն աստղ մ'էիր անամպ...
 Ստիպողաբար ձայնս կը բարձրանար:
 Փռչի ալ կ'ելէր յուշարարին ծակէն —
 Ո՛չ, առ չեմ ըսեր: Կերկայացումէն ետք
 Հանդիսատեսներ շնորհաւորելու
 Կու գայիմ, թէ՛ շատ, շատ լաւ էի յուշած,
 Եւ թէ ասելի իմ գեղեցիկ ձայնիս
 Հետեւած էիմ, քան դերասաններուն...
 Բայց քան տարի...: Այժմ մտքած եմ գիտ,
 Եւ կարօտ եմ ես... ես ինչ կ'ուզէ ըլլամ,
 Բայց կիճս սիրուն, որ տարիներ տառք
 Սիրեց գիտ, առաւ, թէեւ ինձէ՛ր պզտիկ:
 Կիճս բարձրտի, որուն կուրծքերուն տակ
 Ազրիւք կայ կեանքի: Այստեղ կը միջամտեա
 Շեշտով տխրայի. կրծկալ մ'անգամ չունի:
 Կայրուածէն իր գգայչ, որ ի գուր կը շանաք
 Զուգրուիլ ծիծերուդ... ստիպուած կը յառի,
 Ըսնէ կը թառի, կը փարի, կը կտաչի...
 Վերջին արարին գագաթնակէտն է այս:
 Պարտուած է ան. կը համէ գրպանէն
 Քանի մը հարիւք, կը ինզրէ ընդունիլ
 Ոչ իբրէ՛ն նպատ, այլ պարտք նուիրակամ՝
 Հանդէպ արուեստի անխոնջ իմկարկուիմ:
 Վերջ բատերգութեան: Վտտան կը յարողի,
 Միայն դունք յիշես ինչ որ ես յուշեցի:

Վ

ՎԱՐԱՆ ՈՒԺ

Ն. ՊԵՇԻԿՈՍՅԱՆ

Մ Ի Բ Բ Ա Ն Ե Զ Ի Ա

(ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ԵՐԵՎ ԱՐԱՐՈՎ)

8

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ (կը մտայ, գլուխը մտաբերում մէջ, խոհում) — *Մարդ էր գլուխը կորսնցուցած պէտք է ըլլայ՝ էր գլուխը կորսելու համար։ Մարդ էր գլուխը կորսնցուցած պէտք է ըլլայ՝ գլուխը բռնելու, գլուխը տնկելու համար։*

9

(կը մտնէ վարդան ժպտելով)։

ՎԱՐԳՄԱՆ — *Պարոյր ջան, շնորհաւարում եմ։*

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — *Ի՞նչ կայ...*

ՎԱՐԳՄԱՆ — *Ախր, դեռ ի՞նչ պիտի լինի, է՛։ Շահապարածը էտեղից դուրս էր գալիս, ժպտալը երեսին։ Քիչ էր մտում ինձ փաթաթուէք ուրախութիւնից, եւ էն ի՞նչ ժպտալ էր...։ Լոյս էր, լոյսի վրայ...։ Դա նշանակում ա, որ գործերը, այսինքն՝ ափերները, լաւ են դնում։ Մեր հայկական գաղութները, այսինքն՝ Խալսիները, յայտնի են իրանց զաւաճարական պայքարներով, այսինքն՝ իդէոլոգիական կռիւներով, մինչդեռ մեր փոքրիկ անուն մի բախտաւոր բացառութիւն ա կազմում։ Կստեղ ասելուց չկայ։ Կայ միայն սէր եւ անխուսափելի խոնդ, որին զուք նախանձ էք ասում։ Մեր փոքրիկ գաղութի անդամները սիրոյ զինուորներ են, զազաքաղթուած զինուորներ, փոքրիկ ու փափակի զինուորներ։*

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — *Սիրոյ վարդապետութեան հետեւող զբիտոնեաներ։*

ՎԱՐԳՄԱՆ — *Կարող եմ ասել, որ մեր գաղութի անդամները սիրոյ զինուորներ են, բայց չեմ կարող ասել, որ զբիտոնեաներ են։*

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — *Ուրեմն՝ կը հետեւին հեթանոս սիրոյ։*

ՎԱՐԳՄԱՆ — *Եթէ ուզում ես...*

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — *Եւ այդ հեթանոս զորախումբին պետերէն ձէկն ալ դո՛ւն ես, վարդան։*

ՎԱՐԳՄԱՆ — *Դէ՛, ի հարկ է։ Մէկ զու կայիք միտակ։ Հիմի դու էլ ես անգամ մեր մարդկային փոքրիկ կզգեմքին, որի անունը գի՛ժ Շարա՛մը էնքան խելօք կերպով որի է Միքրոնեղիս։ Այսինքն՝ դու էլ մեր անկուսի, այսինքն՝ մեր կիւրքի անդամ ես։*

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — *Այսինքն՝ այստեղ ամէն ոք թմէ՛ է, եւ ունի էր Ժիւլիէթը, այսինքն՝ սիրուհին։*

- ՎԱՐԳԱՆ.— Ձե՛ս լսել յայտնի փիլիսոփայ Իվան Գրիմիզրով Նելչեվիչի խօսքը.— «Մի բուհի գինի ա, սեփական կնիկն էլ քացախ ա: Ո՞վ ա զըժուկը, որ թողնի վինոն ու խմի վինեկը:»
- ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Իսկ Միքրոնեզիայի Օհաննան կզգե՞ս՞ կը...»
- ՎԱՐԳԱՆ.— Ես առայժմ միայն քացախ է խմում: Եւ ի՞նչ քացախ: Գինու քացախ էլ չի, ալքոլի քացախ ա: Բո՛ւհ...»
- ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Աւրեմն՝ Օհաննանը միակ քրիստոնեան է Միքրոնեզիայում:
- ՎԱՐԳԱՆ.— Սպասիր, երկար չի տևի: Գիշ ժամանակից նրա մարտողական զորեարանները կը խանդարուն միշտ քացախ խմելու հետևանքից, եւ նա պահանջ կը զգայ անուշ գինու:
- ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Աւրեմն՝ Շարան է միակ քրիստոնեան Միքրոնեզիայ մէջ:
- ՎԱՐԳԱՆ.— Ես էլ ակամայ քրիստոնեայ է:
- ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Իսկ Բրլանթին ի՞նչ լուր:
- ՎԱՐԳԱՆ.— Օհաննանը սրճարանում նստած ա...: Սպասում ա...: Ես դեռ մի խակ Օթէլլօ է...: Նրա հետ են Ճանիկը, Գէդէոնը, Աթիկը...: Արիկն էլ, բոլոր քանաստեղծների պէս, միայն մուսա ունէր, մի ամիս առաջ: Հիմի քանաստեղծները ախ չեն քաշում...: Ժամանակները փոխուել են:
- ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Այո՛, ժամանակները փոխուած են, նոյնիսկ Միքրոնեզիայ մէջ: Ահա թէ ինչու քանաստեղծութիւնը հողեվարք է, եւ ախ քաշող ի՞նչն է:
- ՎԱՐԳԱՆ.— Հիմի, իրապաշտական, այսինքն՝ ռեալիստական մի շրջան ա: Բեայիզը ուզում ա հասնել լուսնին, այսինքն՝ ռամաթիզմին:
- ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Սքանչելի: Եւ այս իրապաշտութեան շրջանին, առաջապատութեան գոտ առողջ եւ առնող կայ...»
- ՎԱՐԳԱՆ.— Ես Գեդեգիկն ա, միւսը՝ Բրլանթին: Եսօր խանութը փակ է, Երկուշաբթի լինելով, բայց կը քացախ վերջին վարագոյրը.— Օհաննանը կը չի կհի հասուն մի Օթէլլօ...: Բայց չեմ թողնի, որ խանայ զորեածի...»

(Ջանգակ: Կը մտնեն Բրլանթի, Օհաննան, Գեդեգի, էլպիս, Ճանիկ եւ Արիկ):

- ՕՀԱՆՃԱՆ (Բրլանթին երելով ու արտի մը վրայ նստելով).— Անպատի՛ւ... ԲՐԼԱՆԹԻ (արտաթմ մէջ տեղաւորուած).— Պատիւ կը պահանջեմ...»
- ՕՀԱՆՃԱՆ.— Պատիւ կը պահանջես, որովհետեւ պատիւի պէտք ունիս: Ինչպիսիքդ պահանջէ պատիւն ու խելքը:
- ԲՐԼԱՆԹԻ.— Պապանմի՛ս, պատմութի՛ս, պայթի՛ս: Ինձի պէս պարկեշտ կիւք անպատուե՛լ...»
- ՕՀԱՆՃԱՆ.— Բեյի պէս պարկեշտ պատա՛ս-պատա՛ս կ'ընեն: Ո՛ւր կտո՛ր-կտո՛ր, պանիբի պէս: Կը շերտեմ ապուխտի պէս: Կը փլըրեմ պուշ-պուշի պէս:
- ԲՐԼԱՆԹԻ.— Աղտոտ նպարավանա, ես ապրանք չեմ, ես պատիւի պատկեր եմ: Պաշտե՛ զիս, սրբապիղծ, պատկերս պարկեշտներուն պանթէոնը զբան:

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Բայց եղածը հասկանա՞ք :

Օ Հ Ա Ն Ճ Ա Ն — Սա եւ սրկեայ Գեղեցիկը պաշարեր են պատեմտ պարբուսը :

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Բայց դուն պատնէչին վրայ ես եւ պարտատիկ նետողը կը պատուհասես : Միայն թէ որքա՞ն հեշտ է պատեմտ պատը պատը շարքը . . .

Օ Հ Ա Ն Ճ Ա Ն (իբ երկու կողմը կտեցեա՞ծ բարեկամները ցոյց տալով) — Ահա վկաներս . . . : (հոսքը բալթրիմ ուղղելով)՝ Բարեկամներ ու վկաներ, ըսէ՛ք, ի՞նչ ընեմ առ կնկան : Դուք, եթէ իմ տեղս ըլլայիք, ի՞նչ կ'ընէիք . . .

ԳԻՊԷՈՆ — Ես, Օհանճան . . .

Օ Հ Ա Ն Ճ Ա Ն — Դուն չեմ : Դիտե՛մ, դուն կը ներես :

ԳԻՊԷՈՆ — Ինձի նայէ՛, Օհանճան . . .

Օ Հ Ա Ն Ճ Ա Ն — Նայեցայ : Աւ տեսնի՞քս տեսայ :

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Նախ, սա պատկառելի բարկութիւնդ պատաններն մէջ պահէ պահ մը : Խնդիրը քննենք պաղարիւնով : Նախ՝ քննենք, նախ՝ հասկանա՞ք, թէ տիկինը ինչո՞ւ գաղտն էր Գեղեցիկին մօտ :

Օ Հ Ա Ն Ճ Ա Ն — Ամուսնացած կին մը՝ ամուսինի մը քով ինչո՞ւ պիտի երթայ հոգեր . . .

ԲՐԱՆԹԻ — Տաղաշափութեան դաս կ'առնէի :

Օ Հ Ա Ն Ճ Ա Ն — Տաղաշափութեան դասը ուրիշն առնէիր :

ԲՐԱՆԹԻ — Այն ատեն այդ ուրիշին պիտի կասկածէիք ու նախանձէիք :

ՃԱՆԻԿ — Ամէնէն տղեղ ուսուցիչը ընտրած է տիկինը, որպէսզի ո՛չ ոքի մէջ կասկած չծնի :

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Կարձ՝ պէտք է խնդիրը քննել :

ԲՐԱՆԹԻ — Խելքէս-մտքէս չէի կրնար անցընել, որ տաղաշափութեան օրէնքները սարսիլա՞ ինչո՞ւր պիտի յարուցանէ :

ԱՐԻԿ (միամտօրէն) — Տաղաշափութիւնն ալ օրէնքներ ունի : Ես կը կարծէի, թէ միակ բանը, որ օրէնք չունի՝ տաղաշափութիւնն է : Անշուշտ ունի շափ . . . հինդ, հինդ, հինդ . . . շորս, շորս, երեք : Եւ ունի բանդ, ինչպէս ազարակ-կարազ, բարակ-կրակ, տիւ-պատիւ . . .

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Երանելի Արիկ, տաղաշափութիւնն ալ օրէնքներ ունի, բայց մեր մէջ ոստիկաններ չունի : Եթէ ոստիկանութիւն ըլլար, հիմա դուն զնասնի մէջ կ'ըլլայիր շղթայակապ :

ԲՐԱՆԹԻ — Կը պահանջեմ, որ խնդիրս անմիջապէս քննուի :

Օ Հ Ա Ն Ճ Ա Ն — Կեցէ՛ք, եթէ քննութենէն հաստատուի, որ տաղաշափութեան շափը անցած է, այն ատեն ի՞նչ ընեմ . . .

ԷԼՊԻՍ — Այն ատեն, ատրճանակ մը գտիր եւ էրիկմարդու պէս սպաննէ . . . ինքզինքդ :

Օ Հ Ա Ն Ճ Ա Ն — Ե՛ս . . . ինքզինքս սպաննեմ . . . իմ յանցանքս ի՞նչ է : . . . ո՞ր մեղքիս համար . . . : Ատա՞նկ է օրէնքը . . . : Ետրուած մէկը ինքզինքը կը սպաննէ, թէ զի՞քը խաբողը . . .

ԷԼՊԻՍ — Եթէ աղետական է՝ ինքզինքը կը սպաննէ . . . եթէ վայրենի է՝ զինքը խաբողը կը սպաննէ :

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Օհանճանը ո՛չ մէկն է, ո՛չ միւսը : Այո՛, տղանական չէ, բայց վայրենի ալ չէ . . .

Օ Հ Ա Ն Ճ Ա Ն — Ես վայրենի չեմ : Ես կրթուած մարդ եմ :

ԲՐԱՆԹԻ — Ես ալ պատուաւոր կին մըն եմ :

Օ Հ Ա Ն Ճ Ա Ն — Ի՞նչ ընեմ . . . : Տաղաշափութեան մարդը ի՞նչ կ'ընէ . . .

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Տեսնուցի՞րք կան թաղաքակերթ մարդոց, Գան նոյնիսկ

ուրախացողներ: Քու պտրազադ, սիրելի Օհանճան, ուրիշ է: Ի՞մ ժար-
գարէական հոգին կը վկայէ, որ թիւրիմացութեան մը պատճառով նա-
գած է այս խնդիրը: Թոյլ տուք, որ քննեմ խնդիրը եւ արդիւնքը յայտ-
նեմ անմիջապէս: Բարի եղբր բոլոր ներկաներով քաշուելու խորը դըտ-
նելու սենեակը: Քիչ յետոյ, պիտի յայտնեմ ճշմարտութիւնը, մո-
թէ մերկ վիճակով: Եարժէ՛, աւլան Օհանճանս:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Քիչ առաջ, վայրենի չէի: Հիմակ աւլա՞ն եղայ, այսինքն՝
զազա՞ն:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Աւլան ես, բայց վայրենի չեմ: Քաղաքակրթուած ուս-
լան մըն ես: Ասիւ՛ծ ես կրկէսի:

(Բոլորն ալ բովնոյի դուռնէն մերս կը մտնեն: Կը մնան Նուրհան Պա-
րայր եւ Բըլաքիմ):

11

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ (աթռա մը կ'առնէ ու կը նստի Բըլաքիմի մօտ).— Տե-
կին Բըլանթի, ինչո՞ւ ամուսնացաք:

ԲԲԼԱՆԹԻ.— Բարոյական զոհացումի մը համար:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Պակաս ըսիք, ամուսնացաք բարոյական եւ նիւթա-
կան զոհացումներու համար:

ԲԲԼԱՆԹԻ.— Կ'ընդունիմ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Իսկ ինչո՞ւ կ'ուզէք խորել ձեր ամուսինը: Ետզա-
լափութիւնով: Տաղաւաքի ըլլալէ առաջ, տեղաւաքի եղէք: Ձեզի պատ-
ւանոյ խօսք. ոչինչ պիտի յայտնեմ Օհանճանին: Ինչո՞ւ կ'ուզէք իսա-
թիւ...

ԲԲԼԱՆԹԻ.— Ա՛հ... (Գլուխը կը կախէ):

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Ես Ձեր տեղը պատասխանե՛մ...

ԲԲԼԱՆԹԻ.— Էս է...

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Ամուսնացաք բարոյական զոհացումի մը համար, եւ
... ձեր ամուսինը խորել կ'ուզէիք՝ անբարոյական զոհացումի մը համար:

ԲԲԼԱՆԹԻ (Սուազումն նայուած ձեով).— Մի՛ ըսէք, կը մարիմ...

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Քիչ յետոյ մարեցէք, որպէսզի ձեր ամուսնոյն գրկին
մէջ մարիք:

ԲԲԼԱՆԹԻ.— Փրկեցէ՛ք զիս:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Պիտի փրկեմ ձեզի՝ մեղքնալով Օհանճանը: Օհանճա-
նը մաքրելու համար՝ պիտի սրբեմ ձեզ: Ձեր՝ զրազէտ մը հոս հրաւի-
րելը բանի մը ծառայեց:

ԲԲԼԱՆԹԻ.— Դատար հղէք, որ բոլորովին մեղաւոր նպատակով չէր, որ կ'ըլ-
լայինք դուրս-դուրս...

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Ի՞նչ էր ձեր նպատակին անմեղ մասը:

ԲԲԼԱՆԹԻ.— Կ'ուզէիք միասին գրել բանաստեղծութիւններ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Ուրիշին հետ բանաստեղծութիւն գրելու տեղ, ձեր ա-
մուսինին հետ զաւակներ ծնցուցէք:

ԲԲԼԱՆԹԻ.— Ձաւակ ամէն կիս ալ կ'ունենայ գրեթէ: Բայց քանի՞ կիս կայ,
որ կարենայ ստեղծել գեթ թուածներ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Ես այդ կիսերէն մէկը դուք չէք: Դուք արուեստի հա-
մար ծնած չէք: Իրրեւ արհեստաւոր ամուսնացած էք: Ձանացէք ար-
հեստը հրաշափոխել արուեստի՝ մայրանալով:

ԲՐԼԱՆՔԻ — Ա՛հ, եթէ ամուսինս նպտրազանս չըլլար...

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Հապա է՞նչ ըլլար...

ԲՐԼԱՆՔԻ — Մտաւորական առեւտրական մը:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Մեր մէջ առեւտրական մտաւորականներ կան. սակայն, մտաւորական առեւտրականներ դրեթէ չկան: Ես մենայնդէպս, գուք խորուած մը չէք: Ազարակապանուհի մը կը համարուիք:

ԲՐԼԱՆՔԻ — Ենտրահալ եմ, որ կը միտարէք զիս:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ձեմ միտարեր, կը հարուածեմ: Քիչ յետոյ, սակայն, պիտի պաշտպանեմ ձեզ:

ԲՐԼԱՆՔԻ — Պաշտպանեցէ՛ք զիս: Արժանի եմ: Այս զարութին ամէնէն պատուաւոր հայուհին եմ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Թերեւս ճիշդ էր այդ, մինչեւ քանի մը օր առաջ: Այս սուհեռու հոգէ՛ք խղճամիտ, խելացի: Սիրեցէ՛ք Օհանճանը, որ հակառակ իր թերութիւններուն՝ աշխատասէր է ու բարի: Աւելի լայն բացէք իր բարութեան դուռը: Ու ձեր մտքէն մի՛ անցընէք խաբել զինքը: Կինը մէկ անգամ խարուեցաւ սատանայէն, ու անկէ ի վեր վրէժ կը լուծէ մարդոցմէ՛ սատանութեամբ:

ԲՐԼԱՆՔԻ — Կինը, ըստ ձեզի, սոսկալի սատանայ մըն է, կամ սատանան իսկ է գուցէ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Սատանան կին չէ, բայց կինը սատանայ է: Սոսկալի բան կ'ըլլար, եթէ սատանան ալ կին ըլլար: Ըսուած է — ճՄանի՛ր զքեզ:

ԲՐԼԱՆՔԻ — Հապա էրիկմար՛ դըք...

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ան պակասաւոր սատանայ մըն է, կոտուչ չունի: Այդ պակասը մերթ կը լրացնեն կիները:

ԲՐԼԱՆՔԻ — Կինը հրեշտակ մըն է, իսկ այլը՝ խոզ մը:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Որոշ ճշմարտութիւն կայ ձեր ըսածին մէջ: Կինը անթեւ հրեշտակ մըն է, որ չի կրնար թռչիլ, ու հեծած է խողին քամակին վրայ:

ԲՐԼԱՆՔԻ — Գէշ կարծիք ունիք...

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Դժբախտաբար, կարծիքս դէշ է ամէնուն համար: Ինքզինքիս համար ալ: Ամէն մարդ ծուռ է առաւել կամ նուազ: Երբ ամուսնութեամբ երկու ծուռեր իրարու քով կու գան, այլը կը ջանայ կինը յարմարցնել իր ծուռութեան: Նոյնը կ'ընեն կինը, եւ ծուռը կը ծռին աւելի:

ԲՐԼԱՆՔԻ — Ուրեմն՝ ի՞նչ ընկու է:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Փոխադարձաբար ազնուանալ եւ զոհողութիւն ընել զիսնալ: Կը խոստանա՞ք այսուհետեւ ազնիւ ըլլալ:

ԲՐԼԱՆՔԻ — Կը խոստանամ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ուրախ եմ: Ուրեմն՝ ներսը գտնուողները կանչեմ:

ԲՐԼԱՆՔԻ — Ա՛հ, ո՛չ տակաւին: Թող քեզ մը ժամանակ անցնի, որպէսզի ձեր քննութիւնը խոր ու լուրջ երեւի: Տպաւորութիւն գործէ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ինչե՛ր կը մտածէք...: Բրաւունք ունիք...

ԲՐԼԱՆՔԻ — Կիները յիմար չեն:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Երբեք ստանկ բան չեմ ըսած ու չեմ ալ մտածած: Բայց այրերէն աւելի խելացի ալ չեն, թէեւ աւելի խորամանկ են: Կարեւոր կէտի մը մէջ է, որ կիները այրերէն շատ աւելի խելացի են:

ԲՐԼԱՆՔԻ — Ո՞ր կէտին մէջ...

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Կարման կէտին, այսինքն՝ ամուսնութեան մէջ: Բ-

րոյհեանէ կ'ամուսնանան խելացի կիները եւ ապուշ այրերը: Խելացի կիները՝ իրենց խելացի ըլլալը շատ չեն զգացներ: Ապուշ այրերն ալ կը ջանան պարտկել իրենց ապուշութիւնը, որքան որ կարելի է: Ամուսնական օրէնքը այրերը ստեղծած են, ի պատիւ եւ ի նպաստ կիներուն:

ԲՐԷԱՆԹԻ.— Աւրեմն՝ բոլոր ամուսնացած այրերը ապուշներ են:
ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Անշուշտ ո՛չ, թէեւ ժառանգական որոշ ապուշութիւն մը ունին: Ամէնէն անխելքները անոնք են, որոնք դրամով խոտով կին կ'առնեն: (Ուտի): Կարծեմ այսքան շատախօսութիւն բաւական է: Ա՛յ ջննութիւնս կրնայ ծանրաւորվ նկատուիլ, Կանչեմ բանտարկեալները եւ սկսիմ ստախօսութեան:

ԲՐԷԱՆԹԻ.— Կեցէ՛ք:
ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Ի՞նչ կայ դարձեալ:
ԲՐԷԱՆԹԻ.— Զիս բուրբոյին մաքուր պիտի յայտարարէք, աշուտ չէ՞: Ես մաքուր եմ, իբրեւ պղատոնակուն:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Անբիծ պղատոնակուն մը, դժոխքի կրակով մաքրուած:

ԲՐԷԱՆԹԻ.— Բոյրբոյին անբիծ:
ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Անարատ:
ԲՐԷԱՆԹԻ.— Բացարձակապէս:
ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Անկասկած: Սրբուհի՛: Պիտի ներկայացնեմ ձեզ՝ լուսնով: Սրբուհի Բրլանթի: Ու պիտի Հրուերեմ, որ ծննդաբան ձեր ատղիւ:

ԲՐԷԱՆԹԻ.— Մի՛ շաշտէք զիս, զՔայէ՛ք:
ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Ես շաշտելով կը զթամ: (Բարձրաձայն դէպի դուռը գացած)՝ Բարեկամներ, կրնաք դալ:

12

(Կը մտնեն ներս գացածները, իրենց դէմքին վրայ ունենալով հարցական մը):

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ (լուրջ եւ համդիսաւոր).— Բարեկամներ, տիկին Բըրլանթին եւ պարոն Գեդեգիկը քանի մը անգամ տղայամտօրէն իրարու քով են եկած: Գիտէ՞ք ինչու: Բանաստեղծութիւն գրելու համար: Սըխալ է կարծել, թէ անոնք պլուխ գլուխի եղած են, քանի որ երկուքն ալ գուրկ են գլուխի: Անոնք իրարու քով եկած են՝ ուր որ ըլլալու համար, քանի որ ուսանաւորով դրողած էին: Եւ զիտէ՞ք այդ ոտք օտքի վիճակը որո՞ւ դէմ է եղած: Չենէ՞ ո՛չ մէկուն դէմ: Այլ ալ Օհանճաւին դէմ: Բոյրբոյին ուրիշ մէկու մը դէմ...: Ահա՛ ամբողջական ճշմարտութիւնը իր մերկութեամբ եւ միամտութիւնով:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Բայց պէտք է ըստի, թէ որո՞ւն դէմ էր իրենց ոտք ոտքի ըլլալը:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Ոտք ոտքի եղած են՝ մէկու մը կից զարնելու համար:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Այդ մէկուն ո՛վ ըլլալը դուն գիտե՞ս, Պարոյր:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Անշուշտ գիտեմ:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Ատ մէկը իմ բարեկամս է:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Ատ մէկը քեզի բարեկամ է:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Քանի որ ինձի բարեկամ է, ուրեմն՝ ինձի զէժ զործ մըն է ասոր—անոր քով կը թալը: Ի՞մ բարեկամիս զէժ հզած բան մը, ես կը սեպեմ՝ ինձի զէժ հզած: Որո՞ւ զէժ, ըսէ՛...:

ԷԼՊԻՍ.— Ե՛ս ըսեմ: Պարոյրին զէժ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Ճիշդ է: Տիկին կը պիտը քաջ քիթ ունի:

ՎԱՐԳԱՆ.— Խոսեցաւ որտե՞ղ ա...:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Դուն մէյ մը խանչալը ինձի տուր: Ես խանչալին կ'ըթովը երկու կեղծ բանաստեղծներուն քիթերը կտորեմ, հաջը զուն ջարդէ ջարդեցի՛րը:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Տիկին Բրլանթին ինձէ՛ յուսախար հղած էր:

ԷԼՊԻՍ.— Մանաւանդ որ քեզի հետ պէսի բնուած, ու վեց զոյգ կանայի նայլըն դուրսայ կորոնցուցած էր: Ենթահայտնութիւն, պարոն Պարոյր, որ դուրսաները ինձի նուիրեցիք:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Աս ինչե՛ր կ'ըսէ՛...: Վեց զոյգ դուրսայ՛...:

ԲՐԼԱՆԹԻ.— Այո՛, իրարանցումի պէտք չկայ: Վեց զոյգ դուրսայ կը պարտիմ կը պիտին:

ԷԼՊԻՍ.— Կը տեսնե՛ս, ինչ պատուաւոր կի՛ն ունիս, Օհանճան:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Կը տեսնեմ: Կը տեսնեմ, որ պատիւը դուրսայի մէջ ինկած է:

ԷԼՊԻՍ.— Կը բաւէ, որ գետինը չիխայ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ (կը պիտին).— Ուրեմն՝ ուշադրութի՛ւն: Գուրպաները չծակին...:

ԷԼՊԻՍ.— Նայլըն են:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Պատիւը պաշտպանուած է հիմա նայլընով:

ՎԱՐԳԱՆ.— Ես խանչալովս կը ճեղքեմ դուրսայ էլ, կօշիկ էլ, կաշի էլ, մորթ էլ, միս էլ...:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Մո՛, սա խանչալը ինձի տուր, ըսի...:

ՃԱՆԻԿ.— Ի սէր Աստուծոյ, արիւն մի՛ հոսեցնէք:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Ո՛չ արիւն, ո՛չ արցունք, ո՛չ ալ քրտինք:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Տո՛, հարամադա, հինգ վայրկեանի համար սա խանչալը ինձի տուր:

ՎԱՐԳԱՆ.— Արու լալս բանաստեղծը ասում ա.— Կնիկը, ձին ու խանչալը չպէտք ա փոխ տալ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Պէտք է գիտնալ, որ Վարդանին խանչալը սովորական, հասարակ, այսինքն՝ իրական խանչալ մը չէ...:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Հապա՞...:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Այլ առեղծուածային, առասպելական խանչալ մըն է:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Թող ատանկ ըլլայ, հոգ չէ, բայց թող ինձի փոխ տայ:

ՎԱՐԳԱՆ.— Տղամարդը նա՛ է, որ իրա խանչալը կ'ունենայ: Քեզ հոգիս կը տամ, բայց խանչալը չեմ տայ:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Ես քու խանչալիդ երեսը չեմ տեսած:

ՎԱՐԳԱՆ.— Նա, որ կը տեսի իմ խանչալը, էլ յաւիտեան ոչինչ չի կարող տեսնել:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Կը բաւէ՛ խանչալով որքան ուրիւն թափեցիք ինձի համար: Ա՛լ խնայեցէ՛ք: Աշխարհը արիւնով պիտի ոտողէք, անասուններ: Փամանակ է, որ սրտերը յորդին հաշտութեան մեղրերով եւ շրթունքները ըմպեն այդ մեղրերը՝ հաշտութեան համարյո՞վ: Օ՛ն, Օհանճան եւ Բրլանթի, համբուրուեցէ՛ք:

(Էլպիտը Բրլանքիմ կը մօտեցնէ՝ Օհաննանիմ, իսկ Պարոյրը՝ Օհաննան կը մօտեցնէ Բրլանքիմ: Օհաննան ու Բրլանքի կը համարուին):

ՕՀԱՆՆԱՆ (կծաշք) — Համբոյրի համար տուած պատուիրաններդ ետքը կը գործադրեմ: Դուն ալ իմ պատուիրաններս կը գործադրես:

ԲՐԼԱՆՔԻ — Որո՞նք են ջու պատուիրաններդ:

ՕՀԱՆՆԱՆ — Աւաղին՝ Հետս անուշ երթալ: Երկրորդ՝ շաքարի պէս ըլլալ: Երրորդ՝ մեղր ըլլալ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ (Բրլանքիմ) — Հասուն խնձոր մը եղէք: (Օհաննանիմ)՝ Դուն ալ Հասուն տանձ մը եղիք: Եւ փոխադարձաբար զիրար սնուցանեցէք: Ուրեմն՝ Հանդիսաւոր Համբոյր մըն ալ:

(Կտարուելով իրարու իմ կալ գամ եւ շուրք առ շուրք կը համարուին երկարօրէմ):

ԲՈՒՆՈՐ — Պտաւօ, պի՛ս, պի՛ս:

ՕՀԱՆՆԱՆ (Պարոյրիմ) — Աղբարս, դուն շատ բարի մարդ ես եղիք: Ես ալ թեղ սատանայ կը կարծէի: Դուն քրիստոնեայ ես եղիք: Բարութիւնդ զիս յուսախար ըրաւ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ես քրիստոնեայ սատանայ մըն եմ:

ՃԱՆԻԿ — Կամ Հեթանոս Հրեշտակ մը:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Մասամբ առ ալ ճիշդ է:

ԷԼՊԻՍ — Ես ալ խօսի՛մ: Ես ալ Օհաննանին ճիշդ Հակառակը՝ գրող, բարբ, անմեղ մարդ կը կարծէի թեղ, բայց սատանայ ես եղիք: Յուսախար եղայ, թէ եւ շնորհակալ եմ, վեց դոյզ դուլպաներուն համար: Ոտքերս եւ սրունքներս շատ աւելի շնորհակալ են քեզ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ես ալ քեր շնորհակալութեան համար շնորհակալ եմ: Դիտեմ, որ քեր ուղեղը առաւելապէս քեր սրունքներուն մէջ տեղաւորուած է: Կարգ մը կիներուն բուժբերը՝ իրենց ուղեղով կազմուած են:

ՊԷՊԷՆ — Ձա՛րկ, վարպետ. որքան զարնես, իրաւունք ունիս: Բայց ինչ մեղքս պահեմ, ես թեղ ճարպիկ բախտախնդիր մը կը կարծէի, մինչդէռ դուն, Հիմա Հողիս կը վկայէ, անճարակ ես ու բարի: Ինչպէ՞ս յուսախար ըլլայի թենէ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Իսկ դո՞ն, Ճանիկ...

ՃԱՆԻԿ — Ի՞մ ալ յուսախար ըլլալս՝ յուսախարութիւն մըն է:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Յուսախարութեան մեծագոյնն է այդ: Արիկ, դուն, անկասկած, յուսախար եղար ինէ:

ԱՐԻԿ — Ի՞մ բանաստեղծութիւններուս մէջ ապրումներ կան, կեանք կայ, կենսունակութիւն կայ: Մինչդէռ՝ դուք ամէնն ալ թաղեցիք ու ամէնուն վրայ մէյմէկ խալ տնկեցիք: Յուսախարէն աւելի բան մըն եմ ես:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Դուն բանաստեղծութիւնը սկսեք ես ապրել: Ապրելդ նայէ: Գրելը տաղանդաւոր տառապողներուն ձգէ: Ես ալ ձեռնէ յուսախար եղայ: Զեր մէջ միակ սուրբը Օհաննանն է, սրբունին ալ՝ աիկին Բրլանքին: Ես ալ Հասուի սուրբն եմ, որ ծօանալով՝ պատճառեցի յուսախարութիւն... Հեթանոսներուդ: Ինձմէ՛ մէկ Հողի յուսախար չեղաւ...

ԷԼՊԻՍ — Շահասպարածը...

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Թերեւս: Բայց ես կը խօսիմ ներկաներուն մասին: ՎԱՐԴԱՆ — Էս մէկը ե՛ս եմ: Պարոյր ջան, որանք բաւորը լծերի մէջ են ծնուած ու կզգհակների մէջ են սպրուս: Սրանք փոքր մարդիկ են ու մեծ մարդկանց հետ չեն եղել, թէկուզ երազում:

ՕՉԱՆՃԱՆ — Թոսքը կ'առ առ:

ՎԱՐԴԱՆ — Ես իմ ասածը զիտեմ:

ՃԱՆԻԿ — Թո՛ղ շարունակէ շատարանել:

ՎԱՐԴԱՆ — Այո՛, սրանք ամէն բանում փոքր են ու մեծ մարդկանց երեսը չեն տեսել: Մնացել են նեղմիտ:

ԳԷԴԵՈՆ — Քեզ տեսանք, կը բաւէ: Բազմատաղանդ Վարդանը, որ թէ՛ դիւարական է, թէ՛ պարող, թէ՛ երգող, թէ՛ աշուղ, թէ՛ ճառագոս, թէ՛ յեղափոխական, թէ՛ նպարաժաճառ: Արքայական բեմերու բլրուչ:

ՎԱՐԴԱՆ — Ես խոտ եմ, բայց մեծ ծաղկամանի մէջ եմ եղած, եւ իւրաքանչիւր ծաղիկից մի քիչ բոյր եմ ստացած: Հապա դո՛ւ ինչ ես, ճաշհիճի՛ս սէղ...

ԳԷԴԵՈՆ — Խերդ կ'անիծէի, Վարդան, եթէ խանշալ չունենայիր:

ՃԱՆԻԿ — Թո՛ղ շարունակէ շերտել մեզ:

ՎԱՐԴԱՆ — Ես տարիներով ապրել եմ զեներայնիւրի, զիտունների ու արւեստագէտների հետ, ինչպէս զեներալ Իվան Իւսապովիչ Նիշինսկին, ինչպէս զիտնական Գիմիթրի Պրեմուկին, ինչպէս արտիստ Սերգէյ Մաշակովը եւ պարուհի Աննուշկա Լուպուլոբովնա: Ես, ընկեր Պարոյր, քեզից՝ հէ՛ջ յուստիար չեղայ, որովհետեւ դու նման ես նըբանց, այսինքն՝ թէ՛ շար, թէ՛ բարի, թէ՛ ստանայ, թէ՛ չընշտակ, թէ՛ դիմ, թէ՛ խելօք, թէ՛ համեստ, թէ՛ յաւակնուս, ինչպէս հարկ է որ լինի իսկական զենեքայն էլ, դրականագէտն էլ, զիտունն էլ:

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Անուն ունեցող անձ մը՝ կը նմանի իւզաներկով լինուած պատկերի: Պէտք չէ շատ մտէն դիտել զայն: Որոշ հետաւորութիւն մը անհրաժեշտ է: Մարդոցմէ շատեր՝ անուանի անձ մը կ'իտէաւացնեն, իրենց երեւակայութեամբ: Իրականութիւնը եւ երեւակայութիւնը յաճախ շատ կը տարբերին իրարմէ: Համբաւի մը տիրացած մարդիկն ալ միտով ու ոսկորով արարածներ են, եւ ունին իրենց տկարութիւններն ու տարօրինակութիւնները: Համբաւաւորին եւ հասարակութեան միջեւ որոշ հետաւորութիւն մը պահելու է: Թուրքովին կուսք եղողները կը շահին ժամանակաւորապէս: Իսկ ժողովուրդին մէջ եղողները կը շահին արտելապէս արուեստով: Եւ արդ, ժամանակ է մեկնումի: Վարդան, սիրելիս, կը հաճի՞ս բերել պայտասակս:

ԲՈՂԱՐԸ — Մեկնի՛ր... մեկնի՛ր... ո՛չ... անկարելի է...

ՕՉԱՆՃԱՆ — Ատիկա նախատել է մեզ... կարելի բան չէ... Կատա՛կ կ'ընես...

ՎԱՐԴԱՆ — Նա գեռ էտեղ ա. դեռ կը տեսնուենք:

(Պայտասիկը բերած է):

ԷԼՊԻՍ — Քաղաքէն չէ որ կը մեկնի: Զհասկցաք:

ԳԷԴԵՈՆ (քար մետիւս պէս) — Հասկանալը հասկացայ: Հիմի հասկացայ:

ՕՉԱՆՃԱՆ — Ըսել է՝ դեռ հոս ես: Պիտի տեսնուի՞նք:

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Կը մեկնիմ, Օհանան, մտուած է:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Կրնայի՞ր հարցնել, թէ ո՛ւր կը մեկնիք:

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Այն տեղ, որ Ձեր մտքէն չ'անցնիր:

- ԲՐԼԱՆԹԻ — Ընդհանգառակն՝ իմ մտքէս կ'անցնի :
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ձեմ կարծեմ :
- ԲՐԼԱՆԹԻ — Ես հոտոտո դիտեմ, թէ ո՛ւր կ'երթաք :
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ու կը սխալիք :
- ԲՐԼԱՆԹԻ — Կրնամ ստուգել :
- ԷԼՊԻՍ — Պէտք է ըրնուեցէք, վեց զոյգ դուրպայի : Բայց լաւողը ե՛ս ըլլամ ծիշտ :
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Կը մեկնիմ : Ահա ձեզի պատգամս : (Ելլիսը ցոյց տալով)՝ Սա համեստ հայուհին, որ միայն մէկ պահանջ ունի, գոհացուցէ՛ք : Ձիւքը ձեր ջրովը, ձեր աղջկան կամ ձեր հարսին տեղը դրէ՛ք ու կշտացուցէ՛ք դուրպայով : Այսքա՛ն սակաւագահանջ կրն զիչ կը դըրնուի :
- ԷԼՊԻՍ — Եթէ Օհանճանը բարի ըլլար, դրամ կը դնէր, եւ ես խանութիկ մը կը բանայի ու դուրպայ կը ծախէի : Թէ՛ ինք կը լաւէր, թէ՛ ես : Միբան զործս է :
- ՕՀԱՆՃԱՆ — Օհանճանը բարի է...
- ԷԼՊԻՍ (ուրախ) — Իրա՛ւ :
- ՕՀԱՆՃԱՆ — Բայց ապուշ չէ : Դուն կ'ուտէիք...
- ԷԼՊԻՍ — Որո՞նք դրամը կերած եմ :
- ՕՀԱՆՃԱՆ — Դրամ չես կերած, բայց ուրիշ բաներ կերած ես : Իրկանը զըլուին այ կրնաս ուտել : Դուրպանե՛րը : Ամէնն ալ կ'ուտես : Իմ գլուխս ալ կ'ուտես :
- ԷԼՊԻՍ — Ես գլուխին խորովումը կը սիրեմ, պայմանաւ որ ոչխարի գլուխ ըլլայ : Ուրիշ կենդանիի դուրս չեմ ուտեր :
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Հա՛յր : Բարեկամներ, մնաք բարեաւ : Ծնորհակալութիւն բուրբող :
- ՕՀԱՆՃԱՆ — Օտեսութիւն ըսէ : Գիտեմ երթալիք տեղդ, բայց չեմ գիտեր ինչո՛ւ, ինձի տնակ կու գայ, որ խորունկ ու խաւար եւ հեռու տեղ մը կ'երթաս :
- ՃԱՆԻԿ — Ճիշդ է, որ խորունկ տեղ մը կ'երթաս, եւ զգոյշ ըլլալու ես :
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ես իմ տեղս կ'երթամ :
- ԲՐԼԱՆԹԻ — Հո՞ն է Ձեր տեղը : Ի՞նչ անկում : Վայրկեան մը աւելի չեմ ուզեր Ձեր էրեսը տեսնել : (Կր հեռանայ) :
- ՕՀԱՆՃԱՆ — Ներողամիտ գտնուէ կեանքս համար...
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Անուշտ, քանի որ սրբունի է :
- ՕՀԱՆՃԱՆ — Բանաստեղծուհի ալ է :
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Բանաստեղծուհի մը, որ կ'արտադրէ պարոն Գեղեցիկին օգնութիւնով : Արդէն ե՛րբ տեսնուած է, որ կրն մը մինակը կարենայ բան մը ստեղծել : Ուրեմն՝ սիրելիներ, առանց սիրտ կտտրտուք տեսաբաններու, առանց համբոյրի եւ նոյնիսկ առանց ձեռքի սեղմումի՝ մընաք բարով, մաղթանքներով ջերմագին : Վարդան, ընկերանայիդ ինձի : Ձեմ ուզեր, որ ուրիշ մը սաղարուկ յանձն առնէ, ընկերանալու ինձի :
- ԲՈՂՈՐԸ — Օտեսութիւն, բարի վայելում... ցտեսութիւն :

(Նտրեան Պարոյր եւ Վարդան պայուսակով կ'ելին : Կը մտնէ Բըրլանթի) :

ՆՇԱՆ ՊԵՏԻԿՔԱՇԷԼԵԱՆ

(Շար. 7)

Ը Ն Տ Ի Ր Ը,
Ը Ն Տ Ի Ր Ն Ե Ր Ը...

Մեծախառն վարուժանին ամբողջ բացառիկ մը նուիրելէ ետք, «Բագին»ի համար խղճի պարտք էր առանձին բաժինով մը անդրադառնալ անոր նահատակակից ընկերոջ՝ Ռուբէն Սեւակի կեանքին ու գործին: Բացուող էջերը կազմուած են այդ ապրումին մղումով, եղերաբախտ բանաստեղծին ծննդեան 100 եւ նահատակութեան 70ամեակներուն առիթով:

Իր բախտակիցներուն շատերուն պէս նաեւ Սեւակ խոռոճիչ անհատականութիւն էր, խառնուածքային տարերայնութեամբ, նրբազգացութեամբ, շունչով ու հուրքով, անձնական ապրումներուն թէ մեր ցաւին ընդերս իր բոլոր ջիղերով, որոնց ուժգնութիւնը կրնար մեծ անակնկալներու առջև դնել հայ գրականութիւնը, բայց ստեղծագործական բեղուն միջնորոտին մէջ հազիւ ոտք դրած՝ արիւնոուշտ ցեղին եաթաղանք խորտակեց իր «Հողանիւթ շինուածք»ը՝ իր կեանքին պէս անաւարտ ձգելով եւ արուեստը: Ընդ որում՝ Սեւակ հայ գրականութեան կրցաւ կտակել յափածոյ ու արձակ քանի մը գոհարներ միայն, որոնք իրենց յայտնակերպած ուժին համեմատութեամբ կը խորացնեն իր անկատար կարելիութիւններուն առթած կսկիծը:

Այս էջին մէջ մեր արձանագրելու յազար տարբեր է սակայն, տրուած ըլլալով, որ Սեւակի ժառանգութեան եւ յարակից հարցերու մասին խօսուած է քիչ անդին, մեր հաւատարիմ աշխատակիցներէն բանաստեղծ Յակոբ Մանուկեանի ստորագրած երկարաչուն ուսումնասիրութեան մէջ: Մենք այս էջը բացինք հայ գրականութեան նշանաւոր թրուպատուրին մարդկային դիւծերէն մէկը ընդգծելու համար, ա՛յն՝ որ անձանօթ է կը կարծենք

ընթերցող յայն Հասարակութեան, Աւետիք Իսահակեանի կողմէ պատմուած ու գրի առնուած արուեստարան Ռուբէն Զարեանի գրիչով, հետեւեալը.

«Ձեռն յիշում առիթը. մի օր խօսեց Ռուբէն Սեւակի մասին: « — Լսիր, պատմեմ քեզ հետեւեալը: Դու ի հարկէ գիտես, որ Սեւակն էլ միւսների հետ գոհ զնաց: Բայց գիտե՞ս, որ նա ազատուելու միջոց ունէր: Ճանապարհին, դեռես Ջանդրի չհասած, ուր պէտք է նրանց սրի քաշէին, նահատակների քարաւանը ուշ գիշերին կանգ է առնում մի տեղ, մինչեւ առաւօտ հանգիստ առնելու համար, որ յետոյ լուսածագին շարունակի քանապարհը: Իմանալով այդ, տեղի շէյխը մարդ է ուղարկում իմանալու, թէ մէջները բժիշկ չկա՞յ արդեօք: Պարզում է, որ շէյխի աղջիկը հիւանդ է: Իսկ Սեւակը բժիշկ էր, ամփոջապէս գնում է: Արեւը դէս չելած քարաւանը շարժում է, իսկ Սեւակը մնում է հիւանդի մօտ: Մի օր յետոյ ծանր, մահամերձ հիւանդը սկսում է լաւանալ: Երբ շէյխը աղջկայ ժպիտը տեսնում է եւ հասկանում, որ նրա կեանքը փրկուած է, բժիշկին կանչում է իր մօտ. «Հայ, — դիմում է շէյխը նրան, — գիտես որ քեզ ու քնկերներիդ մահ է պատում»: Սեւակը պատասխանում է. «Գիտեմ»: Շէյխը հարցնում է նրան. «Ինչ իմ աղջկան փրկեցիր. ի՞նչ պարգև ես ուզում»: Սեւակը ոչ մի ձայն չի հանում: «Ինչ որ մտքովդ անցնում է սաս, աաս, մի վախճեմայ»: Սեւակը դարձեալ ձայն չի հանում: «Մեղք է, որ քեզ մնան մարդը սրի քաշուի, — ասում է շէյխը: — Ուզում ես, մի նժոյց տամ քեզ եւ ուր աչքդ կտրի գնա»: Սեւակը շարունակում է լուռ մնալ: «Ուզում ես, մնայ ինձ մօտ, աղջիկս քեզ. իրա կեանքով քեզ է պարտական՝ հալալ է քեզ: Իմ յարկի տակ քեզ ոչ ոք չի համարձակուի ձեռք տալ»: Սեւակը նայում է շէյխին եւ ասում. «Ես ոչինչ չեմ ուզում. միայն մի ձի, մի մարդ, որ ինձ հասցնի ընկերներինս. որտեղ նրանք՝ այնտեղ էլ՝ ես»:

«Այս պատմութիւնը մի անգամ էլ էր արել»: (*«Աւետիք Իսահակեան»*, էջ 114-115):

Ինքն է, մարդը, Ռուբէն Սեւակ, Դամոկլեան սուրին տակ, փրկութեան շնորհը իր գիտութեամբ վաստակած, այլ իր սոսկական անձին առաջարկուած փրկութիւնը կտրականապէս մերժող աղամարդը, բախտակից ընկերներուն միանալու անապարանքի մը մատնուած ազնուական հոգին. «Ռրտեղ նրանք՝ այնտեղ էլ՝ ես»:

Նորէն ինքն է, նոյն ընտիրը, յար եւ նման նահատակակից իր մեծ եղբոր, Վարուժանին, որուն նոյնանման վարքէն ցայտած մէկ ապրումը չենք կրնար չկրկնել հոս, Ատանայի ջարդին առիթով, ի լուր.

«Լուրերը այնքան գէշ ազդած են վրաս՝ որ կը ցուլիմ Ատանա չգտնուելուս համար»:

Հետագային Վարուժան ի լրոյ շիմացաւ գէշազդեցիկ ազդաները, եղաւ աղէտներուն ճիշդ կեղբունը ու եղաւ ու մնաց Հասարակութեան:

ւատարիմ մտանակցութեան իր աստուածային քնադդին, մերժեալով ոճիրներու որջէն Եւրոպա անցնելու բարեկամներուն բոլոր առաջարկները: Մեծ էր, իր անձէն վեր կանգնած մարդ, իրաւ, ու նահատակակից իր ընկերը իրեն պէս՝ «Արտեղ նրանք՝ այնտեղ էլ՝ ես»:

Նմանօրինակ վկայութիւններ կան նաեւ Գրիգոր Զօհրապի եւ Ռուբէն Զարգարեանի, Հրանդի եւ միւսներուն մասին: Մէկ կողմէ անջատուելու ու մեկնելու բարեկամական յորդոր, միւս կողմէ՝ ժողովուրդին հետ մնալու կամք:

Չրենք, որ ժողովրդանուէր այս առաջինութիւնները մաս կը կազմէին բացառիկ սերունդի ճիշդագոյն զաղագրական բովանդակութեան, այլ ըսենք, որ պատասխանատուութեան նման տարերքը յատուկ են բոլոր սերունդներու ընտիրներուն:

Ահա ուրիշ օրինակ մը, օրինակը Չարենցի, իր ընկերներէն Բակունցի, Թոթովենցի եւ միւսներուն ձերբակալութեան վաղորդային, հողին խորերէն եկած ձայնով.

Որքան էլ ինձս չլինեմ կապուած
Իմ եղբայրների «գաւաղութեան» հետ,
Սակայն՝ իբրև մարդ եւ իբրև պոետ
Պատրաստ եմ կրել ամենայն հարուած
Նրանց բովանդակ ճակատին իջնող,—

Այս եւ նման այլ «բաղձանքներու» կ'ակնարկէ հաւանաբար բանաստեղծին կրասեր դուտորը, Անահիտ Չարենց, երբ կը գրէ.

«Մերք էլ Չարենցի բանաստեղծութիւններում խուլ հրնչում է այն ախտասանքը, քէ ինչու ինձն էլ նրանց մէջ չէ՝ մի՞թէ ինձը արժանի չէ բաժանելու նրանց հետ «Գողգոթան» լեռան այն անօգ մահի՝ խաչելութեան»:

Բանաստեղծին տարբեր պոռթկումներէն ստացած Անահիտ Չարենցի այս տպաւորութիւնը աստիճան մը աւելի առաջ տանելով՝ հայրենի քննադատ Հրանտ Թամրազեան վերլուծական պատկերի մը մէջ կը յիշեցնէ.

«Թուում է, բանաստեղծն աղքատ է անյարմարութեան մի ծանր զգացում, գտնուելով ազնիւ ընկերներից, ամբաստանւած գրողներից ու մտածողներից հետու, ազատութեան մէջ, քուում է, նա ամէն չանք գործ է դնում՝ իրեն վիճակուած բախտի հանգուցալուծումը արագացնելու համար: Փաստերը բազմաթիւ են, նրանց կարելի է աւելացնել նաեւ անհատի պաշտամունքի կամ ուղղակի նշանաւոր անհատի դէմ գրուած բանաստեղծութիւնները...: Կէսգիշերային միայնութեան մէջ վիրաւոր եւ ծըւատուած հոգին նշում է մեծ անարդարութեան դէմ, պաշտպանելով ստեղծագործ միտքը եւ իտրիքային արուեստը, ժողովրդային գրականութիւնը սեւ գրապարտութիւնից, բաժանում ընկերների տանջանքը ու բախտը, քէն, ըստ երեւոյթին, հեւ-

բառարութիւն ունէր ինչ-որ գիտումներով փրկել իր անձը» («Եղիշի- շէ Չարենց», 1981, էջ 463-464):

Ճիշդ կ'ըսէ Քամրազեան. Չարենց կրնար փրկել իր անձը եթէ ուզէր, ինչպէս նոյնը կրնար ընել Ռուբէն Սեւակ, եթէ իրեն տրամադրուած ձին քէն իր ընկերներուն կարաւանին հակադիր ուղղութեամբ: Բայց այդ պայմաններուն մէջ փրկուած Չարենցը կրնա՞ր արդեօք վարքի նոր տարր մը աւելցնել չարենցեան սոմարին մէջ կամ Սեւակին կ'ընծայուէ՞ր այն լուսապսակը, որ կը շողայ այսօր իր անձին ու գործին վրայ: Անսովոր էին մահուան գուռը չհասած ու մահուան աղջեւ չէ, որ պիտի դաւաճանէին իրենց էութեան անմահ բնոյթին:

Սեւակ, Չարենց, Վարուժան, Զօհրապ, Զարդարեան...

Տղամարդկային արժանապատուութիւնը ծայրագոյն բեւեռներու հասցուցած ծայրագոյն տղամարդեր:

Չըսենք սակայն, որ զուհարեցութեան ապրումը այդ սերունդին միայն յատուկ յանձնառութիւն է: Ոչ:

Ինք վերջերս, լիբանանեան տազնապի սաստկագոյն օբերուն, հեռուները աշխարհ կ'ըսէ եւ հեռուները ապրող մեր երիտասարդ արուեստագէտներէն մէկը կը գրէր իր բարեկամներէն մէկուն.

«Ես սարսափելի մտանդուած եմ մեր կացութեամբ եւ երեւի թէ աւելի հանգիստ լինէի, եթէ կարողանայի մեր կողքին, մեր հետ լինի»:

Վտանգի ենթարկուած ժողովուրդին հետ, վտանգին մէջ Ատանայի աղէտէն հեռու գտնուած ըլլալուն համար մորմոքող Վարուժանին պէս, ու միւսներուն պէս, որոնց կուրծքին տակ քար չէր դրուած «տեղ սրտի», ու սրտին մէջ կար անանձնական սէր մը, բազմաբեղուն ու ճակատագրական, մասնակցութեան մղող Ռուբէն Սեւակի յայտնաբերած արութեան որակին պէս:

Մենք պիտի ուզէինք, որ նաեւ այս անկիւնէն ղիտուէր Ռուբէն Սեւակ, բանաստեղծին ու արձակագիրին մէջ երեւէր իր միւս անձը, ընտիր մը՝ ընտիրներու կարգին:

Բանասերներն անհուն խանդաղապանքով է
 (տրուտ դեպի կեանքի ու գոյութեան խորհուրդը։
 Այդ ժամին խոսում է Սեւակի շատ բանասեր-
 ծուծիկներում, բայց թերևս ավելից ազգային
 ու պատկերաւոր կերպով՝ Գիշերն իցուս երգում
 (1914), որը նրա վերջին գործերից մեկը էր։
 Բացառիկ միասնական է այս բանասերծուծու-
 Նը, նրա մէջ միասնական են ընտելացրել, զգաց-
 ժուներն ու երազանքը, այն թուով է մարդկային
 մէջ շփի, կանգնող եւ ընտելանք դժայրուան հո-
 րու մէկ պահի արտայայտութիւնը։ Անա այդ բա-
 նասերծուծուին ամբողջութեամբ։

Գիշերն իցու անուզ, անհուն,
 Բիր բիրեզէ ի՞նչ հուրք անուն
 Տալ անուրջի այս սուրբ պահուն.
 — Ա՛յ, ապրիլն՝ երանկութիւն...

Կ'անկանայ ճառն հնուկայ,
 Լինն երազ մ'է. կայ ու յիկայ.
 Ջուրի շշուկն է լակ վիկայ.
 — Շնորհա՛ն երանկութիւն...

Վերն հազար ասուց, վարն հազար յոյս,
 Կրտստուերին մէջ հոգեյոյզ
 Կը խոտակցին ճար, վրտակ, բոյս.
 — Ա՛յ, իրերն՝ երանկութիւն...

Ու կը ձայնէ մասունք յետակ.
 Սա մերսնի ծանրուն տակ,
 Այս ճաղցրութեան մէջ բովանդակ.
 — Բարանայ՛ն երանկութիւն...

Արտագրուած զուտ, բայց ներքինապէս լուս
 հարուստ զգացմունքային բովանդակութիւն ունի
 այս երգը, յան լծցան է ապրիլն, շնորհա՛ն, եւ յո-
 յան մէկ հասնիլ թաւ շնորհա՛ն անպատմիկ եր-
 ճանկութեամբ։ Այդ ամէնը պահին անպատ ԸՆ-
 ժայրանք է պատեհաւոր, որովհետեւ նա արտա-
 փայրք երբութեամբ եւ խորութեամբ է ընկալում
 ընտելանք ամէն մի ճաշն ու շարժում։ Նա մի
 ներքին անբացատրելի զգացողութեամբ հանկա-
 նում է ընտելանք ամենասովորական իրերի, յոյս-
 իսկ անխոս քորի, փոքրիկ ծաղիկ կամ ջրի մեղմ
 ծփանքի ներքին իմաստը, երբեք կապը գոյութեան
 անհուն խորհրդի հետ։ Այդ պատեհաւոր նա յոյս-
 իսկ ընտելանք մէջ քարտալը երջանկութիւն է
 համարում. չէ՞ որ այդ ճանապարհով կարելի է
 մուտենլ ընտելանք զրովանդակ ճաղցրութեանը։

ԹՈՒՐԵՆ ՍԵՒԱԿ

ԻՌԱՆԻՆ ՍՆԻԱՎ

Ինչ որ առան է, Յ-Ն տարիներու ներսով (intense) սահմանադրման շրջանին, թափուած է սա պայտուցեան մէջ: Ներքին նորութեան հետ, Սեւակ դասով է սննդոնիք ալ նորութիւններ: Կորստի ու զորաւոր շին կլուսիք իր պայտուցեաներ: Բայց ինչն է, որ առաջին անգամ մտածած է մեր մէջ սննդային տարածքը, կարուկը, արձագանգունը սպասարժեհ է հարկի նոր դաստարածանք, իր բոլոր բնագործութեանը հակառակ, զվերին կոյնը սպասարժի քերթուած մըն է, ձայնական յարգարանքին մէջ չափով պարտական: Եմանապէս զինչու՞ք քերթուածը կը տարբերի մեր ստանաւորին ընթացիկ նախորթներէն, պատկասուն սեփեւիթէն, պարզութեամբ մը, շորութեամբ մը, որ կը սպասարժի պարճեալ: Բարձր կը կորչայու. զէին եղանակը, ստանց անպարտաւորի, ստան ստանով, որ տարբեր անգամորուն մեր ներքոյ անպէս մը, որ մեր մազին շինուին քանի մը ծանր, տիրական վիճակներ, միւսով խրիտան խուլ խորհուրդին ընդմէջէն: Հիւսուարք մեղքի մը արտուած թեւերուն վրայ որորուն վիճակները ու դուք զգաց շատ-շատ բան, բայց շրջաք կարող անոնց հաղցնելու մեր հար, իմաստը, ինչպէս է արդէն անբան յաճախ կրակաւորութիւնը սա մեր աշխարհին վրայ, մեղքէ պուրս կեանքին անթափանց պողտներին դէմ զմեզ հանելու մեր յիմարտութեան, երբ շինք անձնատուր: Գերթուանին տարածքը նոյնութեամբ կրկնած է հաս կեանքին ալ տարածքը: Կորստի ու միւսի սա ներդաշնակ նորութիւնը մեր քնարերգութեան մէջ զուք կը հանդիպէք անէն վաւերական բառատուրդին մաս: Եման էջեր են զՍեւակի Սեւակապիտ, ուր հին եղանակը կու գայ հովին անուն շրթներէն. զՍեւակը, սա շուրջ հայր մը մեծ դաշնակն է նոր ու մէկ եղանակին. զՍեւակապիտ (Մեծարեանց), որ հովն ու ազգիկը, ման ու արտուող թրարու վերածող անորակիկ եղանակն է, մեր սմէնուն մէջ որ մը բացուելու ճաղատարուած, որ պիտի կանչէ մեզ անայի կամ աննայալ համբաներու վրայ, երբեմն յանկարծակի, մեզ կեցնելու համար մեր թարգմանեան մէջ, ու բողէ մը վերջ մեզ աննայալ իր ալիք: Կեանք մըն ու տանելու, տանելու անվերապարձ: Սեւակի շրթուածին մէջ բառերը, չափը, նախադասութեանց օտար ուրիշ ունին անտուր, բայց քերթուածը նոր դէմք մըն է, մարդ մը, հոգի մը, որ այսպէս ինչպէս կը կրկնուի: Երբ նորութիւնը, կին ու սովորական բաներուն ընդմէջէն, զրազէս մը բնորոշ մայր արժանիք մըն է: Ասան լուսնի գրազէս տարազին զուգորդ սարի ալ թիւարաններով: Եսա էին Սեւակի մեղքերը: Չեմ թարգմանիք զանոնց կրկին: Բայց մի մտնաք (պէտք է յաճախ կրկին կեցնալ) Եւովային բարութիւնը բերելու յանգանքը հիշու արդարով քանի յոճարելու:

Յ. ՕՅԱՅԱՆ

Հ Ի Ն Ե Ղ Ա Ն Ա Ն

Այս գիշեր երգ մը հոգեցունց,
 Հովին մէջէն՝ հեռուէ հեռու՝
 Ձիւնո՛տ, տրտո՛ւմ մամբաներու
 Խոր. անբշանճիք արթնցուց:

Ես՝ մեծաւոր ու տրտմունակ,
 Քե՛զ կ'ունկնդրեմ պատուհանէս,
 Որ աղօթքի մ'աղորդին պէս
 Կ'արձագանգես, հի՛ն եղանակ:

Արուեստ չունի՛ս, իմաստ չունի՛ս,
 Կը կրկնուիս դուն անդադրում,
 Ու ձիւնին հետ դանդա՛ղ, տրտո՛ւմ,
 Դուն տարուբեր կը տատանի՛ս:

Շնչիստ մարմինքդ կը դողդոջէ՛...
 Վանկերուն հետ՝ տժգո՛յն, վտիտ,
 Ու յանկերգիդ մէջ միամի՛տ,
 Ապրելուն խուլ մահերգը չէ՛...:

Կը կրկնէ հովն աննպատակ
 Ազազակներդ սարի՛ն, ծառի՛ն.
 Ի՞նչ կը պատմես դուն գիշերին
 Որ կու լայ մայքը հեւքիդ տակ:

Այս իրիկուն, ձիւն իրիկուն,
 Հին եղանակ մը հոգեցունց,
 Ծռլլ երազա՛նքը արթնցուց
 Մո՛ւթ, ամայի՛ մամբաներուն:

Երգը մեռա՛ւ հեռուն, անհե՛տ...
 Բայց ա՛յդ չափով, ա՛յդ յանկերգով,
 Պատուհանիս գիշերին իմ,
 Հոգիս կու լայ դեռ երգին հետ...:

ԹԻՒՐԿՆ ՍԵՒԱՆ

Վ Ե Ր Զ Ի Ն Կ Ո Չ Ը

Երբեմնի Դշխոս երեցաւ ինձի,
վար քաշեց դէմէս՝ թեւերս պղնձի-
«Կ'արտասուե՞ս, Ասպետ»։ — Ո՛չ, հեծկլտացի։

Ինչո՞ւ եկեր ես նորէն խոզիկի զիս-
Վրկեր եմ արդէն գինուորներն Յոյսիս-
«Գիտե՞ս ուր», բաւ։ — Ո՛չ, հեծկլտացի։

Սուրացի՛ն, մետերն տրճակելով վէս
Արեւուն դէմ, օրն անիծելու պէս-
«Կը դառնա՞ն», ըսաւ։ — Ո՛չ, հեծկլտացի։

Ահա միմակ եմ, անգէն, յուսահա՛տ,
նւ սեա դէմս ես, ո՛ւշ է արդէն, վա՛տ-
«Սիրէ՛ զիս», ըսաւ։ — Ո՛չ, հեծկլտացի...։

Ի Ն Չ Ո՞ Ի

Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ զիս սիրեցիր,
Փոքրիկ ազգիկ, քեզի մե՛ղք էր-
Փոքրիկ ծոցիդ թիթե՛ն պէտք էր,
Դուն ծե՛ր արծիւ մը բանեցիր։

Կապոյտ աչուիդ երբոր բացիր,
Կապո՛յտ ազգիկ՝ պլպույն երգէ՛ր-
Քե՛զ ալ սիրոյ մրմունջ պէտք էր,
Դուն գուժկան մոռ՛ւնչքս ընտրեցիր...

Ես կ'երթամ մի՛շտ, անձայրածի՛ր,
Դամբաններ եմ ոտքիս հետե՛ր-
Քեզ սիրոյ մեզմ սիւ՛ք մը պէտք էր,
Դուն վտթորկի՛ն կուրծքդ բացիր...

Կ'այրի՛ն աչերդ սեւածիր,
Պիտի մեռնիս, այդպէս մ'երգեր...
Քեզի փոքրիկ սեր մը պէտք էր,
Դուն Սէր-Աստուածը սիրեցիր...

ՌՈՒՐԵՆ ՍԵՒԱԿ

Ե Ր Ք Ա Ն

Երբա՛լ, երբա՛լ, երբա՛լ ամձայն, ամհանդէս.
Երբա՛լ առուի՛ն պէս՝ մարգերու տակ ամտես.
Կապոյտին մէջ՝ հեզ, հոգմավա՛ր անպին պէս...

Երբա՛լ՝ առանց գիտնայու թէ դէպի ո՛ր.
Երբա՛լ՝ հեռա՛ս ոստաններէն այս տրխուր.
Երբա՛լ՝ խաւար գիշերին մէջ թափափուր...

Երբա՛լ, երբա՛լ, երբա՛լ առանց նըրագի.
Երբա՛լ՝ առանց սուգի, լացի, պսպակի.
Երբա՛լ՝ առանց սովի, փափափի...

Երբա՛լ՝ մարդոց կոյտին մէջէն լոնկայն.
Օտա՛ր մընայ իրենց Ցախն, Գիտութեան.
Երբա՛լ տըգէտ, խուլ, հա՛մբը, կո՛յր յափտեան...

Զգիտնա՛լ ոք հաս իտէալը չիկա՛յ...
Ուխտագընա՛ց երբալ սփերն հեռակայ,
Դէպի ուզին երջանկութեան մշտակայ...

Աննիւթանա՛լ, անըրջանա՛լ, վրսե՛մ, վէ՛ս,
Երբա՛լ՝ անցայգ, անայգ, երբա՛լ վերջապէս,
Աչքերը գո՛ց, ցայգաշքի՛կ խեղճին պէս...

Երբա՛լ, երբա՛լ, չընանչեայ Մարդ ու Աստուած.
Զո՛յգ երբալ, ձե՛ռքըզ քո՛յր ձեռքի մէջ գըրած
Անըրջանքի՛ն ու Սիրոյն պէս-Ախարուած...

ՌՈՒՐԷՆ ՍԵՒԱԿ

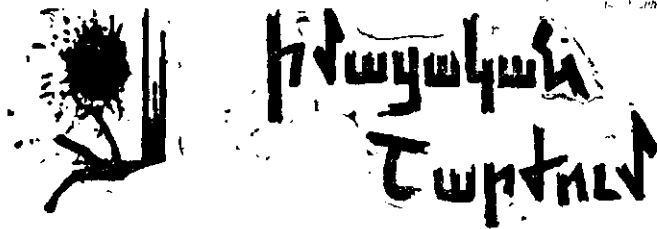
Անգրանդը թողնուած, նորաթեան հետամուտ աշխոյժ զննադատ, երբոսասարդ քա-
նասուկներուն գործերը մեանհասարկն պիտի աշխատանքին տարնթեր՝ լաթն հետաքրք. ու-
թիւն մը ցուցարկն նաեւ Արեւմտահայ թէ Սփիւռքի գրականութեան հանդէպ: Այս մտեր-
մութեան պատճառով էր անպայման, որ երկու տարի տառով ան ստանտնեց եղեարարաւ քա-
նասուկն Ռուբէն Սեւակի զեղարուեստական երկերուն յիշարտաւ: Ժողովածուն կողմէն
որդերին գործը:

Հայրենի մամուլէն կ'իմանանք, որ Անգրանդը թողնուածն պիտի լինին ու հետա-
պիպումն: Ը աստղ են քաջարկ արգիւններ: Մամուլէ կ'իմանն ան յայնարարան է լաթն
զանն լափանց է ա, մակ էլեր ա նրա թուկոյ բանաստեղծին հաշտարանէն ստացան մտ
ժիտուն բանաստեղծութիւն, ստանի՝ երեք հարիւր հասնոյ նամակներ է այլ թանկարկն
նիթեր: Գ

Վերի նկաւ, որուն տառն անգամ հանգիպեցանք հայրենի գիտարուն տմազրի
կիրուն, հաստարար մաս կը կազմէ այդ նիթերուն:

Թաւ: Էն Սեւակ եւ Եանին Սեւակ:

Թուրին Սեւակը կը մանչանք: Եանին Սեւակը՝ հազիւ թէ: Եանին Սեւակը... Աղ-
նկաւ՝ թնչէս պիտի ապեր տիպար հայ սրբուայրի մը, — մեծացող դուանները իրենց
հար պիտի տրեմեղին լինէ եւ մեզ հաստարարի իր սիրուն, տմազը յիտուներու տարին:
Եանին Սեւակ, բանաստեղծին ջնաւակն հերոսութիւն, հետապիտին ինք մեզ ասու ջնարը
էկ ստապահան իր կիտըր արտիկ բանաստեղծութեան, ներշնչման աղբիւր սանտարով
պիտի տրապիտ իր տառնն ու միտն սերը ու լնեք կասկածիք, որ էր մեռաւ (1967), այս
աշխարհէն հեռք տալաւ միակ անուն ուր, — իր սիրտի Ռուբէնը:—

Յ. Մ Ա Ն Ո Ի Կ Ե Ա Ն

ՌՌԻՅԷՆ, ՍԵՒԱԿ

Եղևոնի սերունդին արժանուր այն գրողներին է Ռուբին Սևակ, որ մաազաչ տարիքին նուիրուած է գրականութեան: Պէրպէրեան վարժարանի աշակերտական շրջանին, զերթողական իր թարմաշունչ ապրումները լոյս տեսած են կարգ մը պարբերականներու մէջ: Իսկ աւարտական տարին, աւամվերջի հանդէսի պահուն, կարգացած է Ռէթէոս Պէրպէրեանի ձօնուած «Քաժանման Խօսքեր» խորագրով զերթուածը, որ լոյս տեսաւ «Մատիւսի» մէջ, 1905ին:

Պատանեկան նորարոյցով իր զեղումները ո՛չ միայն վաղանցուկ արուամներու պարադայական պոսթկրօմ մը չեն եղած երբեք, այլև հետագայ տարիներո՛ւն եւս, գրապէսի անձնամտ եւ ճգնաւորական յանձնառութեամբ, ան խորացուցած է գեղապաշտական իր ձգտումները եւ մարմնաւորած է զանոնք զարգացման հանգրուանային վիճակներով:

Այսպէս, Լօզանի մէջ, բժշկական համալսարանի ուսանողական տարիներուն, բնտանեկան օճախէն հեռու եւ օտար միջավայրի չլատիչ բարբերուն պիմաց, եթէ անխոնջ զոհարերութեամբ կը լծուէք իր ընդդրկած ապարհչի մասնապիտական աշխատանքին, միւս կողմէ՝ կ'ապրէր յարասեւ մտալկումը ստեղծագործական յրացումներուն:

Արգարեւ, 1905էն մինչեւ 1914 ժամանակաշրջանին, հաւատարիմ մտալով հանդերձ բժշկական ուսանողի ծանր պարտաւորութեանց, Ռ. Սևակ, իր ազատ ժամերուն կարեւորագոյն մէկ տոկոսը կը նուիրարբերէր գրական աշխատանքներու, որոնք կը մտայն հիմնական ենթահողը իր առօրեայ մըտասեւեռումներուն, միաժամանակ հոգեպէս հաղորդակցելով Գեղապաշտ շարժումի իր հետուր պրիզրայրներուն հետ:

Հետեւողական իր ճիգերուն եւ ստեղծագործ երկունքին արգասիքն են

քերթողունն ալ ազրումները, զորս հերթական հաւատարմութեամբ ուղարկեց ժամանակակից պոլսական թէ արաստճանեան բազմաթիւ թերթերու եւ պարբերականներու՝ «Լալա»ին եւ «Մասիս»ին, «Արեւելեան մամուլ»ին եւ «Սուրբազնական»ին, «Ազատամարտ»ին եւ «Ազդակ»ին, «Շահաբ»ին եւ «Հայ գրականութիւն»ին (Իզմիր), «Գեղարկ»ին եւ «Բազմավէպ»ին (Վենետիկ), «Լուսազնայ»ին եւ «Արագած»ին (Երեւոյթ) եւ, վերջապէս, «Ամէնուն տարեացայ»ին եւ «Մեր տարեացայ»ին:

Թէպէտ 1911 տարուան «Ամէնուն տարեացայ»ի մէջ ազուած բանաստեղծին ինքնակենսագրութենէն կը տեղեկանանք, թէ Ռ. Սեւակ 1910 թուականին հրատարակած է «Վարմիր գիրքը» քերթուածներու հատորը, ուր ամփոփուած են «Ջարդի խնկը», «Թրեւիսի»ն եւ «Մարդիբազմութիւն» երկարատևու թանաստեղծութիւնները: Նոյն ինքնակենսագրութենէն կ'իմացուի նոյնպէս, որ Սեւակ «Քառար», «Սիրոյ գիրքը» եւ «Վերջին հայերը» քերթողական ծրագրիներով եւ այլ գործերով մտադրած է արծարծել անձնական յոյզերու հետ հայրենասիրական եւ համամարդկային բնոյթ կրող թեմաներ, որոնք գծաբառաբար եղբրական պայմաններու հետեւանջով մնացին ծրագրային իրենց վիճակին մէջ(1):

Այս առնչութեամբ, Հայրենիքի թէ Սփիւռքի մէջ, իր գործերուն էական մէկ բաժինը թէպէտ կրցած է արժանի դառնալ յետ մահու կարգ մը հրատարակութիւններուն(2), այսուհանդերձ, նուազ համեմատութիւն մը չեն կազմեր մամուլի էջերուն ջրուած կամ ձեռագրային իրենց ճակատագրին մասնուած ալի միւս գործերը, որոնց վերահրատարակութեամբ վստահ ենք, թէ պիտի յայտնագործուի հարազատ եւ ամբողջական դիմապիծը Ռուբէն Սեւակի գրական ժառանգութեան:

Անկախ բանաստեղծի իր վաւերական տաղանդէն, Ռ. Սեւակ, երբ պատարդութեան սեմին, յայտնաբերեց նաեւ արձակագրի որոշ շնորհներ ալ, ստորագրելով «Տարի մը վերջ» խորագրով պատմականաճ մը «Արեւելեան մամուլ»ին մէջ, 1907ին:

Սակայն առաւելաբար 1913-1914 տարիներուն ի յայտ եկաւ ան իբրեւ կազմաւորուած զրադէտ, երբ «Ազատամարտ» օրաթերթին մէջ լոյս ընծայեց թղթական իր փորձառութենէն քաղուած շարք մը պատմական ճշմարտութիւններ՝ «Բըմիշկի գիրքէն փրցուած էջեր» խորագրին տակ, որոնց շնորհիւ գնահատուեցաւ ո՛ր միայն ընթերցասէր հասարակութեան եւ ժամանակակից զբոսնորս կողմէ, այլև արժանացաւ յիշեալ օրաթերթի գեղաճաշակ եւ խոստպուհանջ խմբագրին՝ Ռուբէն Չարդարեանի հոգանութեան եւ խանդաղատանքին:

Իր կենսաբնի եւ գործերուն ակնարկուած ուսումնասիրական ներկայ

(1) Թեպէտ, «Ամէնուն տարեացայ», 1911, էջ 284:
 (2) Ռ. Սեւակ, «Կարճեր գիրք», Կ. Պոլս, 1910, 71 էջ:
 Ռ. Սեւակ, Տո՛ք. Ռուբէն Ձիլիկիրեան, «Թիշկին գիրքէն փրցուած էջեր», Սիլվիկ, 1925, 126 էջ:
 Ռուբէն Սեւակ (Տո՛ք. Ռ. Ձիլիկիրեան), «Թիշկին գիրքէն փրցուած էջեր», Երուսաղէմ, Ս. Յակոբեանց տպարան, 1943, 191 էջ:
 Ռուբէն Սեւակ, «Քերթուածներու հաւաքածոյ», «Կարճեր գիրք», «Մերոյ գիրք» եւ «Տրի քերթուածներ» քաճիկներով, Երուսաղէմ, Ս. Յակոբեանց տպարան, 1944, 160 էջ:
 Ռուբէն Սեւակ (Ռ. Ձիլիկիրեան), «Թիշկին գիրքէն փրցուած էջեր եւ քերթուածներ», Փարիզ, 1948, 239 էջ:
 Ռուբէն Սեւակ, «Երկեր», Հայպոստիստ, Երուսաղէմ, 1965, 260 էջ: Թեպէտ պատաստութիւնը եւ ծանօթագրութիւնները՝ Եղիշ Պետրոսեանի:

փորձով պիտի ուզէինք Հաստատել, թէ Ռ. Սեւակի ստեղծագործական ոգին, մինչեւ իր եղբերական վախճանը՝ կ'ընթանար կանխորոշ ծրարի մը Համաձայն եւ կը զուգորդուէր Նոյն մտահեռութեամբ ասպնապող եւ ներանձնակամ Նոյն ձայնին ականջալուր սեւէ ճշմարիտ արուեստագէտի ստեղծագործ երկունքին:

Անվիճելի տաղանդով եւ խորագրաց զգայնութեամբ օժտուած բանաստեղծն էր Ռ. Սեւակ, որուն Համար կեանքը յարափոփոխ պարուճակներու ներշնչարան մըն էր, ըլլա՛յ Հիւանդանոցի ցաւատանջ մտերմութեան մէջ, ըլլա՛յ Ալպիաններու շունչով պարուրուած Լեմանի Հանդարտ Զուրբուն ջրով:

Ունէր իր սեփական ներաշխարհը, սեփական տեսիլքներն ու մտորումները, որոնց տեսակարար ներգործութեամբ ան կը պայմանաւորէր արտաքին աշխարհէն փոխանցուած հոգեհանձ սմէն դրուագ թէ ցաւառիթ ամէն երկուտիթ:

Ահա թէ ինչու կեանքը իրեն Համար ծրագրելի բազում իղձերով ու երազներով օղակուած գործնապաշտ իրականութիւն մը կը պարզէր, զոր Պոլիս վերադարձին պիտի պահէր իր հարազատ հունին մէջ, վկայուելէ ետք Լոզանի բժշկական Համալսարանէն (1911), իրագործելէ ետք մասնագիտական իր երկամեայ ծրագրիները (1913) եւ, վերջապէս, ամուսնանալէ ետք զերմանուհի Հէլէն Վան Պրասա՛ի հետ:

1914ին վերջնականապէս Հաստատուելէ ետք Պոլիս, Ռուբէն Սեւակ Հիմնեց Բերայի Հայ բժշկական միութիւնը եւ առողջապահական հարցերու շուրջ դասախօսական իր ելույթներով տիրացաւ լայն գողմբզականութեան:

Անդրադառնալով Ռ. Սեւակի այդ օրերու վարակիչ ոգեւորութեան՝ Թէոդիկ կը կատարէր հետեւեալ բնութագրումները.

«Աքեմաս՝ իմաստութեան շիթը դրած է անոր ուղեղին մէջ, ինկուլտալ՝ բժշկութեան խորհարարը, Լիբմէս ալ՝ կայծը պերճախօսութեան(3):

Բժշկական աշխատանքին զուգընթաց, Ռ. Սեւակ կը շարունակէր նաեւ իր գրական գործունէութիւնը: Բացայայտ էր այն խանդավառութիւնը, զոր կը ներշնչէր իրեն պոլսահայ մտաւորական շրջապատը, որմէ զրկուած էր ինք շուրջ տասնամեակէ մը ի վեր: Միայն կարճատեւ շրջան մը, 1908ի ամբարն արձակուրդով եկած էր Պոլիս եւ վարած «Սուրիանդակ»ի խմբագրութիւնը:

Ռ. Սեւակ յաճախ կ'ապրէր մտերմաշունչ պահեր սերնդակից զրշեղբայրներուն հետ, զրուցելով գրական հարցերու շուրջ: Սոյն հանդիպումներէն մէկուն մասին, որ տեղի ունեցած էր Ալպիանի ձերբակալութիւններէն ուղիղ շարաթ մը առաջ, Օլտիան կը յուշագրէ գարնան այն դիշերը, երբ Ռ. Սեւակի տունը հրաւիրուած էին Վարուճան, Տիգրան Զէօկիւրեան, Փեղած Բարսեղեան, Արիս Իւրայէլեան անունով նորայայտ գրող մը, Թէոդիկ եւ կինը՝ Արշակունիս:

Իր բնորոշ գիծերուն մէջ ներկայացնելէ ետք Ռ. Սեւակի եւ իր միջեւ ծայր առած այն երկար բանավէճը, որ կ'ընդգրկէր Արեւմտահայ գրականութեան ներկայ թէ անցեալ իրագործունէրուն եւ վաղուան գրականուքեան շուրջ անոնց հակադիր կարծիքները՝ Օլտիան կը վերակենդանացնէ այն պահը, երբ Վարուճան խորագրաց ապրումով մը կը կարգայ իր ազգային

(3) Էջ. Զրչուեան, «Ռուբէն Սեւակ», «Միտէ» հրատարակատուն, Երևան, 1965, էջ 102:

ողեշնչումներուն չգեղ քանդակագիրը Հանդիսացող «կարմիր հաղը» բանաստեղծութիւնը .

«Ձեմ կրնար մտնալ կրակը, որ ձայնն ու դէմքը առած էր իր մէջ, երբ քերթուածը կը յօրհնուէր, մեր ամէնուն հիացման առջեւ : Անոր մարմինը մշմարիտ նուագարան մըն էր» . — *Կը գրէ Օշական եւ Կ'աւելցնէ* . «Ու բայդս ալ գգացիմք, թէ իմ օրերու ներշնչեալները (inspire), տեսանօգնէր տարբեր տեսակէ արարածներ ըլլալու չէին, քան ան՝ որ ահա իր գրածը կ'ապրէր մեր առջեւ այդքան անդիմադրելի խռովքով մը : Սեւակի կիճն անգամ, գերմտնու իի մը, որ տունի հայերէն մը հազիւ նարած էր իր ախուսիմին սիրոյն, առնրեցաւ բառերուն այդ կրակէ շապիկին մէջ ու լացաւ, վտահ նմ, առանց հասկնալու, թէ այդ բառերուն ընդմէրէն մեքէ, ծայերս, ի՛նչ ահաւոր, ի՛նչ քաղցր, ի՛նչ անհուն բաներ կը ծծէինք : Իր առածը գովմ էր միայն բառերուն»(4) :

Արդարեւ, նման շահեկան Հանդիսումներով, Ռ. Սեւակ իր գեղատաշտ գրչեղբայրներուն հետ ո՛չ միայն կը գրուցէր արուեստի բժբունումներու շուրջ, այլեւ Հազարակից կը պահէր զանոնք իր նորաշունչ նախածեռնութեանց :

Եւ սակայն, Եղեռնի տարին, բանաստեղծը արտասանեցով անբարգաւառու դեռ տարի մը առաջ նախազգացած այն տխուր իրականութեան, որ Պոլիսը իր բարոյական նախածեռնութիւններուն եւ գեղատաշտական զգացումներուն յայտնագործման նպաստող այն իտէալ բնակավայրը չէր, որուն մըրտատեսիլը վերադեց եւ տուայտեցաւ Լեմանի ափերուն : Որ Պոլիսը երազային այն քաղաքը չէր, ուր իր սիրած գերմանուհի կնոջը հետ պիտի կըրնար դախտավայրի՛ մը վերածել ընտանեկան իր նորակերտ օճախը :

Պոլսոյ կենքի ոչ-յուսատու ապառային նկատմամբ շարադոյժ նախազգացում մը կը դրսեւորէ Ռ. Սեւակ՝ Լոզանէն բանաստեղծ Հրանդ Նազարեանին ուղղուած 19 Ապրիլ 1912 թուակիր նամակով, ուր ձաղկելէ ետք եւրոպական քաղաքակրթութեան այսպէս կոչուած զգորդացած կենքը» իր շահախնդիր եւ կեղծ բարբերով, կը դատապարտէ թրքական բռնակալութիւնը եւ Հայութեան հանդէպ անոր եղենապօրծ ծրագրիները հետեւեալ կանխագուշակութեամբ .

«...Ու այս քոյտրին վրայ աւելցո՛ւր նաեւ Պոլսոյ մզձաւանքը . այն հարկազր, որ բանի մը տարիէն իմի՛նս պիտի ըլլայ, եւ ուր հետուէն կը տեսնեմ արդէն Սոքրմի մուխն ու Գոմարի մեղէին բոցը»(5) :

Նոյն յարակցութեամբ, 1914 թուականին, Պոլիս վերադարձի առաջին իսկ պահուն, Տիկին Սեւակ կը տալնայի նոյնիմաստ նախազգացումով մը, զոր կ'արտայայտէ իր ամուսնին հետեւեալ սրտատուչ թախանձանքով .

«Ինչքէն, — *Կ'ըսէ*, — դառնամք այս շագնձաւով, իս շատ չհաւանեցայ այս երկրին... : Սոսկում եկաւ վրաս . չե՞ս տեսներ, ո՛չ մէկուն դէմքը կը ծպտի հաս»(6) :

Արդարեւ, կենսախալս յղացումներով բեռնաւոր ստեղծագործական իր ուղին ստացաւ պահապէ՛տ ընթացք մը, երբ 1915ին, եղեռնաշուք օր մը,

(4) Յ. Օշական, *Համապատկեր Անեմատայ գրականութեան»,* Վեցերորդ հատոր, տպարան Համագային, Պէյրութ, 1968, էջ 187 :
(5) Եղ. Ջրբաշեան, *Շուրհն Սեւակ»,* «Միտէ» հրատարակչատուն, Սրբեան, 1965, էջ 18 :
(6) Ինչքէն Սեւակ (Ռ. Ձիլիմկիրեան), *Երթիկին գրքին փրցուած էջեր եւ Գերմուսներ»,* Փարիզ, 1946, էջ 9 :

իրեն թփելի նախ կանչուեցաւ բանակ, զինուորական իր ծառայութիւնը կատարելու համար Մաքրի գիւղի մէջ: Եւ ապա, Ապրիլ 11ին՝ Կոմիտասի, Գանիէլ Վարուժանի եւ այլ մտաւորականներու հետ ձերբակալուեցաւ եւ աքսորուեցաւ Զանգրուրի գիւղաքաղաքը:

Ի. Սեւակի կեանքին եղբրական այս օրերուն առնչուած կան իրազեկ որոշ վկայութիւններ, որոնց համաձայն, Զանգրուրի մէջ բանաստեղծը ցոյց տուած է հոգեկան բարձր արամադրութիւն, հաւատալով, թէ իր ընկերներուն հետ մօտ օրէն պիտի հետանայ աքսորավայրէն եւ վերադառնայ Պալիս:

Կը պատմուի նաեւ, թէ բանաստեղծը մերժած է մինչեւ իսկ թուրք երեւելի անձի մը առաջարկը, որ կը խոստանար ազատել զինք իր մահապարտ վիճակէն, պայմանաւ, որ իւրամանար եւ ամուսնանար այդ թուրքին աղջկան հետ, զոր այդ օրերուն փրկած էր լուրջ հիւանդութենէ մը:

Աւելին. վարակիչ յորդորներով խրախուսած է նաեւ իր ճակատագրակից ընկերները, որ չյուսահատին եւ շնորհակցանքով երբէք մտատանջ կտականներ. մօտայնուտ մահուան մը մղձաւանջով:

Իր հերթին, Պալիսի մէջ, Թուրքի Սեւակի գերմանուհի կինը, ամուսնին կեանքը երաշխաւորելու տենդոտ տքնութենէ մը մղուած՝ կը հայցէր անյապաղ միջամտութիւնը գերմանական դեսպանատան:

Եւ Սեւակի օրհասական այն օրերուն, ինչո՞վ գերմանուհին ի տես իր ամուսնին վիճակուած դաժան ճակատագրին՝ տարապայման ի՞նչ յուշումով մը կը գղար անխուսափելի եւ բախտորոշ յայտնակերպումը տարի մը առաջ իր ապրած վատ նախազգացումին:

Մտածել, թէ անշրջանցելի եւ անդարման ի՞նչ ողբերգութիւն մը կը վիճակուէր նաեւ իրեն, երբ համարեա՞ կտրուած եկամուտի ամէն աղբիւրէ՞ եթէ քողարկելու տառապանքով մերթ կ'ողջունէր մանկամրմունջ ծիծաղները անշարժահաս զոյգ մը զաւակներուն, միւս կողմէ՞՝ սրտատուչ նամակներով յուսադրել զգացումներ կը փոխանցէր մահուան մղձաւանջին զատապարտուած աքսորական իր ամուսնին: Իր ուղարկած նամակներուն մէջ ուշագրաւ է 17 Օգոստոս 1915 թուակիր այն վերջին նամակը, ուր է յայտ կու գայ իր ամուսնին անորոշ ճակատագրովը տալնապող եւ զոյգ մը դեռատի գաւակներուն՝ Լեւոնի եւ Շամիրամին հոգածութեամբ նախաձայնողի Երկին Սեւակի ցուատանջ կերպարը: Ահա այդ նամակը իր ամբողջութեամբ.

Բանկայթի, 17 Օգոստոս 1915

... «Պաշտելի Թուրքի,

«Ստացայ տաներորդ քարոյ: Բայց ի՞նչ կը թուի քե՛զ զում չես տեսցած իմ բոլոր նամակներս կամ քարտերս, զորս սիրտ բռնածանէ կը զրկեմ ճեզի: Եթէ տակաւ այսպէս շարունակուի, պիտի բողբոջեմ ճամփատան կամ կառավարութեան: Գռե՛ եմ որ լաւ ես: Ես, շարաքէ մը ի վեր, շատ վատ կը գտամ ինքզինքս: Պատեաք յաւանտութիւնն է, որ կ'ողորմէ զիս: Հաս շատ մը քանի տեղի կ'ունենան: Վերջապէս կը յուսամ որ թշնամի՞ն պիտի քանցնուի շուտով, որպէսզի սխալմամբ ընդմիջտ վերջանայ արս պատերազմը: Ռե՛ժիմ տտացա՞ր ինք թրքական ռսկին: Գրեցի՞ր Արթուրի մասին: Գրեցի՞ր Օսման պէյին, ախարքը մանիս համար: Ես կը սգեմ այս ափարթը մանը, տասնոց չունիմ վարձքը վճարելու համար: Գնա չեմ գիտեր թէ ինչ պիտի ընեն վաճառակներուն հետ: Հոգ մի ընիր: Ես սիրտ կը խորհիմ, որ մեր կա-

նավարութիւնը չի կրնար այսպէս պատժել այսօրն անմեղ մտորակի, որոնք իրեն հնազանդելի գտնուելով ըստ ուրիշ բան չեն ըրած եւ որոնք հանգարտ ու խելացի մարդիկ էին, ինչպէս մեծ էին: Զարեհուրելի է տառապանքս: Բարեբախտաբար տղաքը բան չեն գիտեր եւ առողջ են ու զուարթ: Եւ շատ մը ուրիշներու հետ բաղադատելով, մեծ տակաւին ամենէն դժբախտները չենք:

«Ա՛խ, Ռուբէն, սիրայն պէտք է կառնիլ, ան է միայն, որ կրնայ մեզ պահել: Կը պաշտեմք ճեզ, իմ շա՛տ սիրելի Ռուբէնս եւ կը զրկեմ հազար քաղցր համբոյրներ Լեւոնին եւ Շամիրամին կողմէ, որոնք, երկուքն ալ, կը բնաման հիսն, հրեշտակներու պէս, սերերու պէս:

ՅՈՒ ԺԱՆՆԻՆԻ(7)

Ազատագրեալ այդ նամակին թուականէն չորս օր տակ, այսինքն՝ 13 Օգոստոս 1915ին, Չանդըբըի «Երիտասարդ թուրքերու» կոմիտէի ոճրային կանխամտածուած ծրագրին համաձայն, Ռ. Սեւակ, վարուժան եւ միւս երեք ընկերները ճամբու կը դըռուն՝ Այաշի բանուր փոխադրելու պատրուակով, բայց Հազիւ որոշ հանգրուան մը հասած՝ վար կ'առնուն իրենց կատարէն խումբ մը զբոսական հրոսակներու կողմէ, որոնք թիւնէյ գիւղին մտերբը, ամայի ձորակի մը մէջ, նախ կը մերկացնեն զանոնք եւ ապա մէկէկէ մէկիկ կապելէ հոք ծառերուն՝ կը մորթոտեն դաշտիններով, նետք առ նետք, առանց նուազադոյն կարեկցանք մը ցոյց տալու ամայութեան մէջ որձակուած Հայ մահապարտներու մահազայար ազազակներուն...

Սոյն պատմաբանով, յիշեալ նամակը չի հասնիր նահատակ Ռ. Սեւակին, այլ կը վերագրուի Պոլիս եւ տարիներ հոգ միայն, պատերազմի աւարտին, բարեկամներու միջոցաւ կը յանձնուի բանաստեղծին այրին, որ զուակներուն հետ արդէն անցած էր Եւրոպա, այրիացած եւ տիրաբեկ...

Ծղերակն այդ իրադարձութեան զուգահեռ, Նորհիւ Տիկին Սեւակի եւ գերմանական զեպտեմետան կողմէ տարուած բազում հետապնդումներուն՝ թրքական կառավարութիւնը բանաստեղծին ազատ արձակման գծով առած իր որոշումը Պոլսէն կը հեռագրէ Չանդըբըի ոստիկանատունը: Իրժբախտաբար, հեռագիրը չի կրնար յանդիլ իր նախատեսուած ցանկալի արդիւնքին, տրուած ըլլալով, որ կը հասնի Չանդըբը, բանաստեղծին նահատակութենէն օր մը հոգ...

Աննարկելով այդ օրերու ոճրային մթնոլորտին, Արամ Անտոնեան կը վկայագրէ, թէ Չանդըբըի գինուորական հրամանատար՝ Մէհմէտ Իզզէթ պէյ պատուոյ խոսք տուած է Ռ. Սեւակին, որ ընկերներուն հետ պիտի միանայ Պոլիս վերագրանդներու խումբին: Սակայն թուրք ոստիկանական կողմէ կը մատուցի իմանալով Հայ երիտասարդներուն դէմ գործուած քսամենլի արարքը եւ այդ արարքով գինուորական իր պատիւը անարդուած զգալով՝ կը հեռագրէ ո՛չ միայն Գաթիկոսին Ռէշիտ փաշային իր բողոքը արտայայտելով գործուած անարդարութեան դէմ, այլեւ անձամբ ներկայանալով թիւնէյ, քննութիւն կը կատարէ եւ իրազեկ զառնալէ հոգ հարցին՝ անողորմաբար բնաջնջել կու տայ Ռ. Սեւակի եւ նահատակ ընկերներուն բարբարոս եւ ոճրապարտ հեղինակները:

(7) Կարօ Գեարգեան, «Ամէնուն տարեգրքը», Գելուք, 1986, էջ 128-130:

ՍԵՒԱԿԻ ԲԵՐՔՈՂԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍԸ

«ՍԻՐՈՅ ԳԻՐՔԸ»

Մանօթ իրողութիւն է, որ Սեւակ, ուսանողական տարիներուն, առաւելաբար շահածոյ գործերով բերած է իր այնատակցութիւնը պոլսահայ դրական մամուլին, եւ թէ՛ ծրագրած էր 1908էն մինչեւ 1914 թուականներուն լոյս ընծայած իր սիրային-քնարայուն և զերթուածները ամփոփել հասարէ մը մէջ՝ «Սիրոյ գիրքը» խորագրին տակ:

Ինչպէս իր այլ իրագործումներուն պարագային, րացի «Վարմիր գիրքը» զերթողաւրջէն, որ կը կազմէ իր կենդանութեան լոյս տեսած զերթուական միակ երախայրիքը, «Սիրոյ գիրքը» հասորը եւս մնաց ծրագրային իր վիճակին մէջ: Բարեբախտաբար, սակայն, բանաստեղծին մահէն հետոյ յործը արժանացաւ հրատարակութեան, շնորհիւ հրատարակչական կարգ մը մարմիններու երախտազէտ նախաձեռնութեանց:

Սեւակի քնարական ապրումներուն համապատկերն է «Սիրոյ գիրքը», ուր համապատասխան արժանիքով կը յայնանբերուն թէ՛ բնութենապաշտ եւ թէ՛ զգացապաշտ յատկանիշները իր դրական խառնուածքին:

Բնութիւնը եւ սէրը կը կազմեն հիմնական երկու առանցքները յոյն զերթողաւրջին ստեղծագործական յայտքին:

Իբրեւ բնութենապաշտ բանաստեղծ, բնութեան երեւոյթներուն ընդմէջէն ան կը դրսևորէ իր զգացական յոգեբը, յարակցելով մարդու ենթակայական տշխարհը կեանքի եւ մահուան խորհուրդին հետ:

Եւ այս ձգտումով, մերթ կը յառի լճակին եւ լեռնային ջրասոյղ ըստւերներու, տերևին եւ սրևրու գալկալիթ տերևաթափին, կտրապին եւ կեանքի կարագածայն երդերուն եւ կը յառի բնութեան ամէնէն աննշան իրերուն անզամ, որոնցմէ իւրաքանչիւրը կը կազմէ բնութենակից մէկ տարրը ի՛ր թոկ սեփական յոյգերուն:

Մերթ կը պատկերացնէ Ալպիաններու ինկամշուշ վեհութեամբ հովանաւորուած բնագիշ իրականութիւն մը, ուր ո՛չ միայն ներանձնական եզրերով կը խորացնէ իր ապրումներուն հասարակաց ենթահողը հանդիսացող սիրու թիման, այլեւ մահուան եւ անէութեան գաղափարով զսպանակուած մտավիճակներու սեւեռումով՝ կ'որոնէ կեանքի եւ սիրոյ ճշտարութիւնը՝ բնութեան երեւութական գիտակցութենէն անդին:

Իբրեւ բնութենապաշտ բանաստեղծ, Սեւակ նմանութեան զուգահեռներ կը գծէ բնութեան որոշ իրերու եւ մարդկային կեանքի միջև: Իր բնորոշումով՝ շրջապատի ամէն մէկ երեւոյթ կը ներկայանայ իբրեւ խորհրդանշական մէկ պատկերը մարդու զգացական վիճակներուն:

Այս իրողութիւնը կը դառնայ յատկանշական, երբ Սեւակ, Լեմանի ջուրերուն ալեծուփ տենդին եւ իր սիրախոց արտին միջև հաստատելէ հաջ նմանութեան եզրեր՝ հարց կու տայ լիճին:

Անա ջուրերդ կը դողամ տննդաւար,
Ըստ՛, կուրծքիդ մէջէն ցցուող գեղեցիկ
Ալպիաններու շու միւնի՞ն ես սիրաւար,
Կարագներուդ արդեօք վզի՞ն տայցիկ,
Անա ջուրերդ կը դողամ տննդաւար:
Խօստ՛, Լեման, մայն տուր ջուրիդ ալքերէն,

Նախնի բոռը սիրոյ կրօնքն հրավառ,
Որ խմ սրտիս պէս քու սիրտդ ալ կը գերեմ:
Ա՛հ, վերք վը ունիս կապոյտ, կուրծքիդ տակ քշուա՛ռ,
հօսէ՛, Լեւա՛ն, սայն տուր ջուրիդ ալիքիւն:

Լեւա՛ն, Լեւա՛ն, պատմէ ինձ սէրդ լռիկ(8):

Բանաստեղծը իր սեփական ցաւերուն ընդմէջէն ո՛չ միայն անշունչ իրերու կը վերագրէ զգացական որոշ տրամադրութիւններ, այլեւ կ'ընծանէ շնչաւոր գոյութիւններն՝ նաեւ մարդկային բնութեան վերաբերող հոգեկան թէ բնախօսական որոշ առանձնախտկութիւններ, որոնց կենսագործութեամբ իր բնութենապաշտ պատկերացումները կը զարթին պարզելէ բնանկարային Հանդիսութիւն մը եւ կը դառնան կենսախալա գոյներով մանրապատուած յանկուցիչ ազրումներ:

Այս ըմբռնումով է, որ Ռ. Սեւակ կը Հանդիսադրէ Լեւանի ծոցին մէջ սիրտունող գոյք մը կարապներու վիպային զուգակցութիւնը:

Բանաստեղծը անմնազրոյժ իր յոյզերէն, սիրոյ տենդայոյզ կարօտէն եւ էութենական գիտակցութենէն փոխանցուած մարդկային նոր յատկանիչ մը կը ներմուծէ այդ սիրահար կարապներուն, երբ կ'ըսէ.

Կը մօտեման տնոմք իբար մեղմովիմ,
Ու կտուցմիմ իբար կու տամ ուղղակի,
Ա՛յնպէս՝ ինչպէս ո՛չ մէկ շրթանք տակաւին
Ա՛յնքան սիրով չէ՛ մօտեցած շրթանքի(9):

Եւ կ'իմաստաստիւրէ անոնց սիրային արարքը՝ մարդկայնօրէն վսեմ այն զղացողութեամբ, թէ անոնք երազային ապրումներով վերացած եւ ինքնամոռաց Հանդիսութեամբ կը բեւեռեն իրենց Հայնացը սիրոյ անիմանալի խորհուրդին՝ «Վնե պարտի մը գիտակցութեամբ մըլը լեցուած»:

Տիրութիւնը կը կազմէ Հիմնական յատկանիչը Ռ. Սեւակի բնութենապաշտ խառնուածքին: Այնքան անկեղծ, որ սրտցաւ խոտտովանութեամբ կը դրսեւորէ զգացական իր կեանքի անապատական իրականութիւնը եւ մինչեւ իսկ կը վերածէ ծայրայեղ Համեմատութիւններու իր հոգեկան աշխարհին ամալարեակ տիրութեան եւ շրջապատի կենսաժպիտ յայտնութիւններուն միջեւ զոյացած Հակադրութիւնը: Հետեւեալ տողերով կը պարզուի մէկ բնորոշ մանրակերպարը Ռ. Սեւակի ստուերական թախիծներուն.

Դաշտանրկար մըմ է հագին Բաքբէլի,
Ուր ոչինչ կայ աչքի խօսող, ոչի՛նչ վառ,
Ուր ամէն ինչ մըշուշի մէջ կը հալի:

Կապոյտ սարի մը կատարին տաւայի՛
Բաղեղապատ խարխուլ գմբէթն հաւատքիս
Տարակոյսի անդունդն ի վար կը թայի:

(8) Ռուբէն Սեւակ, «Ժրգէր», Հայպետհրատ, Երեւան, 1955, էջ 20:
(9) Ռուբէն Սեւակ (Ռ. Ձիլիմկիրեան), «Բժիշկին զիջեն փոքաւե կշիւր եւ Գեղ-թըւաններ», Փարիզ, 1946, էջ 212:

1. Բըլուրն ի վեր, բըլուրն ի վար, իմ կեանքին
հասկան ճամբան է որ կ'երթայ մեմուտը...
Բասրէլի մաւթ դաշտանըկար մ'է հոգիս(10) :

Ահա թէ ինչու իր ներանձնութեան փշածաղկ զգալուանըկարը՝ ժշու-
լասքող եւ շիրմատուներ մթնոլորտէն ազատադրելու ցանկութեամբ, բանաս-
տեղծը կը դիմէ բնութեան խայտանամուկ կախարդանքին, ուր կը մզտի վե-
րընձիւղել իր թարշամած երջանկութիւնը՝ բնադեղ երեւոյթներու մտերմու-
թեան մէջ :

Ուշադրու է գիշերն իջաւ՝ քերթուածով բացայայտուած այն միտքիկ
պահը, երբ Ռ. Սեւակ կը հաստատէ զգացական առընդութիւն իր ներաշ-
խարհին եւ բնութեան միջեւ : Սոյն քնարաշունչ երգով՝ բանաստեղծը կը մզտի
նոր հոգեխառնութիւն մը առաջացնել իր ներքին զգալուանըկարին մէջ,
փորձելով եւթացնել երազային յատկութիւնները անամպ դիւերին, լինել կեն-
սամբձուել ծփանքներուն եւ կիսաստուերին մէջ գրուող ջողաթուրմ ծա-
ղիկներու, հեղակարկալ վտակի եւ խիճերու խայտարդէտ : Սոյն յատկու-
թիւններով ապառազէն՝ բանաստեղծը գերազանց երջանկութեան համազօր
վայելք մը կը համարէ քարանալ բնութեան մէջ եւ նոյնանալ խորհրդազեղ
իրերու մթնոլորտին հետ :

Եր հոգեփոխման քնիւնքին մէջ, Ռ. Սեւակ մերթ կը զգայ, թէ բնու-
թիւնը ծաղկազուարմ ծիծաղներու եւ զուճազեղ երազներու հանդիսարան մը
չէ միայն, այլ զկանաչին մէջ դաշտերուն եւ քարեին տակ գիծով կայ մա-
հաթխիւծ գոյութիւնը թօշած տերեւի՝ մը նաեւ, որուն հետ կը մտերմու-
նայ, կը զրուցէ, կը նոյնանայ, սոցալով իր հերթին կորուստը վազածամ
թարշամած իր իղձերուն...

Անմահութեան զաղափարը մարդու բնադանցական գիտակցութեան էա-
կան մզտութիւն է հղան գարեթէ ի վեր եւ այդ մզտութեամբ մեակերկրպոծ է ան
էր գոյութեանական ուղին :

Ռ. Սեւակ նոյն տաղնապը կը մարմնաւորէ վտակի մը վտիտ խորհրդ-
դատարկերով, որուն հոսանքուտ աւ հեղանիւթ, այլ մշտանումով կեանքին մե-
ջէն կը հակադրէ բնութեան յաւերժական խորհուրդը մարդու վտանանական
գոյութեան : Ու երանի կու տայ անփառունակն եւ ճիւղմիտ տաղով մը ան-
մահութեան ուղի'ն բոնած վտակին, որ յաւերժօրէն կը կարկաչէ՝ «նեզմե-
լով արուեստն աւ կեանքը մարդուն...» :

Բանաստեղծը հակամէտ է ո՛չ միայն թախծոտ զոյներով նկարելու իր
ներքին զգալուանըկարը, այլեւ պատկերացնելու բնութեան ներքնանկարը ցո-
ղացնող վերվալուտային պահեր, որոնք աշնանային իրենց դիմախայտութեամբ
լըին կը համապատասխանեն կեանքի եւ մահուան խոհերով տուայտող Ռ.
Սեւակի բնութեանպաշտ խառնուածքին :

Այս իմաստով, յատկանշական է «Ալեքսանդր» խորագրով բանաստեղ-
ծութիւնը, ուր բանաստեղծը, նկարագրելով վերջալուտային պահ մը, կրցած
է հայն գուրս բերել աշնանային զոյներու անընթացի՞ծ տարտամութեամբ ախ-
քապետուած բնանկարային իր յղացքէն եւ զայն օժտել քերթողական ար-
ուեստի էական յատկանիշներով :

Ակններեւ է այն իրողութիւնը, որ այս պարագային, բնութիւնը եւս

(10) Ռուբէն Սեւակ, Գերբուսմնկու հաւամբոյ, «Մարմի Գրքը», «Սիրոյ Գրքը»
եւ «Յ. թ. փութուանէ», Երուսաղէմ, Ս. Թակոբեանց տպարան, 1944, էջ 150-160 :

զարձած է օգտիր եւ տաղնապահար էակ մը, որ բնամանդ տրամուքեամ մէջ իրիկուամ» կը ներկայանայ ոսկեւոճղոյն եւ փեռեկտուած պատմուճանոց՝

Հետում՝ ծառեր կան տեղ տեղ ափունքն ի վար լնակին՝
Տերեւաբա՛փ, հողմազո՛ծ, ամանք կամզներ եմ հըրու,
Մե սիրկերմին դէպի ջուր, զողզպով կը հակին,
Կարծես հազա՛ր զազտնիքներ ունին լընին պտտմելու:

Ամպի քեքեւ ծուլններ՝ հովէն տարուած անգաղբում՝
Յածէն կ'անցնին հուղ տալով սարին, ծառին, լնակին,
Անտք կ'անցնին հալածուող անուրջներու պէս տըրտում
Մը հասկցուա՛ծ բաներու ալուարութեամբն անմեկին(11):

Արզաբու, «Չը հասկցուած բաներու» խոհական թելադրանքով՝ Ռ. Սեւակի կրցած է ազատագրել սոյն քերթուածը աշնանային իր միապաղաղ ցըրտութենէն եւ նկարչապէս հանդիսութենէն, ընձեռելով անոր այն ստորոգելիաները, որոնց շնորհիւ կը յայտնագործուին բնութեան մեռելային գոյավիճակով անդրադարձուած խոր եւ խորաշուշնի զգացումներ՝ «Չը հասկցուած» բաներու աղուարութեամբն անմեկին»:

«Ռուբին Սեւակի գրեց նաեւ տուեալ վիճակէ մը յառաջացած որոշ ըզգայնութիւն մը վարակելի ջերմութեան մը վերածելու հնարաւոր կերպը: Այս կարգակցութեամբ, որտառու է «Հին եղանակ» խորագրով բանաստեղծութիւնը, ուր բանաստեղծը կը նկարագրէ միւստա դիշեր մը, երբ պատուհանին կ'ունկնդրէ հին ու անարտեստ երգի մը յանկերը, որ կը վերաբարձէ իր մաքին ճամայի ճամբաներու» մէջ անթեղուած անդարձ օրերու յիշատակներ: Բանաստեղծը չի հաստատեր ճշգրիտ բնոյթը յանկերուած երգին, ո՛չ նա զայն կ'ենթարկէ զգացական իւրայատուկ սահմանումներու: Սակայն իրեն հետ մե՛նք հետ կը զգանք, թէ անանուն այդ «եղանակը», իր վախճանէն դուրս պահեր ետք կը պահէ եղանակային իր ներգոր գրուելութիւնը, պարտաբերով մեր հոգին հոյն խորովիլ յուզականութեամբ:

Մրգը մեռա՛ւ հետու անհետ,
Բայց ա՛յդ չափով, այդ յանկերգով,
Պատուհանիս գիշերին քով,
Հոգիս կու լալ դեռ երգին հետ... (12):

Սեւակի բնութենապաշտ սեւեռումէն չեն վրիպած նաեւ իրենց բնաշխարհէն եւ ընդոծին վաթսաղիծէն զրկուած շնչաւոր կարգ մը գոյութիւններու վերաբերող եղբարական կացութիւններ: Հո՛ւս եւս, ան կը հակադրէ այդ կացութիւններու ստեղծած կողմալոյծ գոյավիճակը գոյատեւման գաղափարին: Այս առաջադրանքով՝ բանաստեղծը կը ներկայանայ ջատագովը գրապաշտ իմաստասիրութեան, որ միտումն է մարդու աւերիչ եւ բացասական ձգտումներուն: Ան կը հաւատայ, թէ շնչաւոր ամէն էակ, իր հարազատ ենթահոգէն զրկուելու պարագային, կը դադրի կենսագործ մէկ տարբը ըլլալէ

(11) Ռուբին Սեւակ, Քերթուածներու հարաբան, «Գարմիք գիրք», «Մեր» գիրքը եւ «Երեւոյն գիրք», Երուսաղէմ, Ս. Յակոբեանց տպարան, 1944, էջ 126-127:
(12) Ռուբին Սեւակ (Ռ. Չիլինկիրեան)ի «Բերկին» գիրքէն վերջուած էջեր եւ Գերբուսներ, Փարիզ, 1946, էջ 226:

բազմազանակ երանգներով յարակցուած բնութեան վերանորոգ գեղեցկութեան:

Ի տես իր սենեակին պատին գամուած էտըլլայսի դաւիւած ծաղկեփռու-
լին՝ բանաստեղծը կ'ափսոսայ, ա՛յն խորհրդածութեամբ, թէ այդ ծաղկեղ
պիտի գոյտտուէր իր սեփական ոճով, բայրով եւ սեփական ճակատադրով
իրբեւ կենսաբոյր մէկ շունչը մայր բնութեան եւ դառնար խորհրդանշական
մէկ երանդը բիրտախալու ծաղիկներով ծովացած կեանքի համապատկերին:
Եւ Ռ. Սեւակ կը կարեկցի Ալպիան այդ սպիտակ, այլ տարազի բաղիկին,
որ իր մեռելային դաւիւթեան մէջ իսկ կ'արտատուէ կարծես, երազելով իր
վաղանցուկ օրերը եւ որուն թռչած թերթերուն մէջ՝

Անիա՛ս, հրպարու բարձուձգներուն
Հիւանդ կարօտն է որ կ'այրի:

Ռուբէն Սեւակ, «Կարապի երգը» բանաստեղծութեամբ՝ կը պարզէ
նաեւ այլ եղբրայիճակ մը, նկարագրելով կապուտ լինելու ազատ ուրտնե-
րէն տարագրուած եւ հանրային պարտէյի մը զվանդակապատ ամ սը զուրիւ
մէջ պարփակուած ծեր կարապ մը, որ տառապողին կարօտով կ'ոգեկոչէ այն
հին օրերը, երբ կը սուգուէր բաց լինելու երանութեան մէջ, իր զվայրի ե-
րազը ասլիլով: Սոյն բանաստեղծութեան աւարտին, Ռ. Սեւակ կը պարզէ
այն տիտը ճշմարտութիւնը, թէ տարաշխարհիկ այդ կարապը իր բնատուր
ազատութենէն զրկուելէ ետք, տարբական հնարաւորութիւնն իսկ չունի,
նոյնիսկ ողորձելի ձայնով կարապի իր երգը երդելու...

Ռ. Սեւակ նոյն կարեկցութեամբ կը նայի անոցործ ճակատագրի մը
զոհը դարձած արհնպի մը, որ կարուելով իր երբեմնի կենսադալար եւ ծաղ-
կաւել զոյութենէն՝ վերածուած է ոսկրացած եւ ճարարախա ստափ մը:
Բանաստեղծը կը ձգտի սիրահուշէ երգերով կիանք եւ ոգեւորութիւն ներշնչ-
ել այդ շրջած ստափն, պարզելով իր հերթին այն դազանի սէրը, որ ոչ
ոքի դեռ չէ խոստովանած...

Իր բնութենապաշտ խառնուածքին առնչութեամբ վերոյիշուող բնու-
թաղումներով, կը պարզուի այն իրողութիւնը, թէ Ռ. Սեւակ այլազան
դրսեւորումներով նոյնացած կը զգայ ինքզինք բնութեան տարածակ երե-
ւոյթներուն հետ:

Չարմանալի չէ, թէ ինչու լայն շահագրգռութեամբ ան կը սիրէ Թա-
փանցել բնութեան խորհուրդին, զայն նկատելով իրբեւ դոյաղից մէկ յայտ-
նակերպումը ի՛ր իսկ ճակատագրին:

«Սիրոյ զիրքը» քերթողական գործով, Ռ. Սեւակ կը ներկայանայ նաեւ
խոհական արժանիքով օժտուած իրբեւ սիրերգակ բանաստեղծ մը:

Սոյն գործով կը պարզուի, թէ ան չէ կրցած արժանի դառնալ երջա-
նիկ սիրոյ մը բախտին, այլ մնացած է բաժանման եւ սպասումի պահերով
լըջափակուած անորոշ հոգեյիճակի մը տիրապետութեան տակ:

Իր սիրային քերթուածներուն մէկ որոշ բաժինով, Ռ. Սեւակ կը նը-
կարագրէ սոյն հոգեյիճակը իր ուրուագծային տարտամութեամբ եւ անդ-
տեղ կը քողազերծէ իր երբեմնի դշխոներէն եւ միզանոյններէն այցուած եւ
անոնց յիստակովը մտալիկուած ըլլալուն դառն իրակտութիւնը:

Ռ. Սեւակ կարգ մը քերթուածներով կը քայտալայտէ բաժանման ցա-
ւեր, յուսախոր սիրահարի իր ամբողջ գառնութիւնը պոթկալով սիրած
էակներուն հասցէին:

«Նամբ» կը փոխանցէ Կահկարիւղի սէրը մը կրագած եւ փայփայած ըլլալուն խաբկանքը, հետեւեալ վշտախոհ պատկերացումով.

Եւ այգեբրով ու ցայգեբրով
Յաճախ մենակ կ'անդրդմ,
Սննդաբիծ, երկնագործով
Սէր մը տրուի տէրը շեմ... (13)

Եւ այդ սէրը բանաստեղծին անժիջական հակակռէն դուրս ինկած եւ հիօնային ոլորտներուն մասնուած երեւոյթ մը կը պարզէ:

Անընդհատ սէր մը, որ թէպէտ չի յայտնարբերուիր դիմագծային իր բնորոշ գոյներով, սակայն անոր միգամած աչքերը կը հայածեն զինք եւ զկը սպաննեն սէրի պէս...

Անհնարին եւ անյայտ սէր մը, որ թէպէտ չի մարմնաւորուիր բնական յայտնութեամբ, որուն ճամբուն բանաստեղծը պատրաստ է սակայն զնշագնական մահով մը անոր զոհարարել իր կեանքը:

Բանաստեղծը իր «Քափառամուկ ճամբուն» վրայ մերթ կը հանդիպէ իր սիրած ազնկան ոգեկիսացած կերպարին, որուն հետ ունեցած ոգեբարբառ գրոյցով՝ կը վերակռէ իրենց բաժանման ցաւատանը պահը:

Մեր հրածնշտի օրէն ի վեր դուն այսպէ՛ս
Հետուն յառած մալք այգեբրդ սուածիր՝
Սպասցիր ճամբուս վրայ տրամապէս,
Ու արցունքիդ լսիկ ե՛րցը միշտ լացիր:

Ես հեռացա՛յ տարտամին մէջ խօսքար,
Իմ երակիս ճամբաներէն անդադրում,
Գիշերներու հովին մեամ խօսքար,
Վերջալոյսի՛ թռչուններուն պէս տրում(14):

Ինչպէս կը պարզուի մէջբերումն սողնորով, Սեւակի վերայիշեալ սէրը երազային եւ անմատոյց գիտակցութիւնը չէ այլևս, այլ կենդանի եւ շօշուփեխի հսկայ մը, որ բաժանման մորմորը սրտին, անթորթ եւ անձանձիւր սպասումով կ'արտասուէ բանաստեղծին ճամբուն վրայ:

Գիտակցական ա՛յս ճամբարտութեամբ, Ռ. Սեւակի ի՛նք եւս օտար անընդհատ մէջ, բաժանման վշտակէզ իր ցաւին լոյսի ամոքիչ ճնարադասք մը: Եւ յոյսի զոհողով ծխածան մը՝ գտնելու ցնորակած եւ անգոր թափառումէն հտք, կը զիմէ գարձեալ իր տենդայոյց խոռոչներուն բուժիչ բալասանը հանդիսացող իր սիրոյ զիրակո՛նս եւ ճշմարի՛տ» հակին ուղեղէն մտերմութեան:

Սեւակի սիրոյ կերպարը առաւել եւս կը բերեղանայ եւ կը վերածուի տեսողական ընկալութեան «Պատասխանը» խորագրով քերթուածով, ուր բանաստեղծը զիրածին ուղղուած իր վերջին նամակին բովանդակութիւնը կը ծանօթագրէ:

Մոյ՛ն քերթուածով՝ Ռ. Սեւակ անդրադառնալէ հտք իր մենախոհ ապ-

(13) Թուրքիա Սեւակ, «Ճրկեր», Հայպետհրատ, Երևան, 1966, էջ 80:
(14) Թուրքիա Սեւակ, Թ. Ձիլիկիբեալ, «Քերթնիս դրտէն փրցուած էլեր եւ փերբուսներ», Փարիզ, 1946, էջ 213:

բուսմանը՝ կը քողարկեմք զիբոյ եւ կարօտի յոյզերով ալեկոծ իր ներաշխարհը, հետեւեալ սրտաուռ խոստովանութեամբ.

Ըսի իրեն թէ յուշերնս ինչ քույրն,
Կր թելածիմ իր պաշտելի դէմքիմ քով,
Թէ բաժանման տրտում վայրկեանը վերջիմ՝
Աչքերսս դե՛ռ կը պզտուիտ արցունքով:

Ու ըսի դեռ ինչ որ ունէր այստար՝
Ստուերամոյ բանաստեղծի իմ հոգիս,
Պաշտամունքն՝բա, արտասուքն՝բա բոլոր...:
— Պատասխանը դեռ չը գրեց թղթիկիս(15):

Եւ թէպէտ այս պարագայի՛ն եւս Սեւակ չի պարզեր բացորոշ դիմա-
յայտութիւնը իր սիրած աղջկան, այսուհանդերձ, մէջքերուս տողերով կը
հաստատուի գոյութիւնը սիրային այն տխուր փորձառութեան, որով բանաս-
տեղծը կը մղուի բանագրելու կենդանի սրտի ստապատիր անկեղծութիւնը
եւ սիրոյ հանդէպ անոր ցուցարեքած անհասարմութիւնը, հետեւեալ խոս-
քով.

Ո՛վ կընոց սիրտ, պաշտամունքով, արցունքով
Ու կեղծիքով երաշակերտուած սի՛րտ ազուար,
Ուր կարկաշտ սիրոյ չ՛քնա՛ց ակիմ քով՝
Մոռացութեան անգր՛նդը կայ ահար... (16):

Բաժանման նոյն հոգեյոյզ վիճակը կը թելարէ Ռ. Սեւակ «Միրոյ
մրմունջ» զերթուածով, ուր այլաբանական իմաստով կը պատկերացնէ «Խոր-
հուրդով ու ցաղտնիքով բնութանը» իր սիրոյ նաւերը, որոնք «անբրանքի կա-
րապներ»ու պէս ջրուելով մայրամուտի հովերէն՝ կը մեկնին գէպի ածորի-
զոն արունքներ:

Եթէ բաժանումը մէկ ծայրաբեւեռն է Ռ. Սեւակի զգացական ալեկո-
ծութեանը, սպասումը կը կազմէ այն միւս ծայրաբեւեռը, որուն աւշայորդ
խոտիքներէն ծնունդ առած բանաստեղծին կարգ մը զնարչունչ երգերը կը
զբնուարեն տարապայման յատկութիւնը մեղեդիաչունչ երգի մը առինջնող
յուզականութեան:

Այս իմաստով, բանաստեղծը երեք տարուան իր կարօտը կ'եղերեղէ
«Պիտի սպասել» զերթուածով, ուր ան շնորհաբան վիպապաշտութեամբ կ'ուխ-
տէ սպասել մինչեւ վերադարձը իր սիրած աղջկան:

Իսկ «Նամակը» խորագրով բանաստեղծութեամբ, Ռ. Սեւակ կ'արտա-
յայտէ նոյն մտավիճակը, ուր յանձնուելով յիշատակներու շփոթիկ խոր-

(15) Ռուբեն Սեւակ (Ռ. Չիլիմկիլիբան), «Բժիշկին գերեզն փրցուած էջեր եւ Պեր-
թուածներ», Փարիզ, 1946, էջ 206-207:

(16) Ռուբեն Սեւակ (Ռ. Չիլիմկիլիբան), «Բժիշկին գերեզն փրցուած էջեր եւ Պեր-
թուածներ», Փարիզ, 1946, էջ 207:

Հուրդին»՝ իր հետևող սիրոյն հանդէպ անշեղ հաւատարմութեան իր խոստումը նամակադրելով՝ կ'ըսէ՝

Պիտի սիրեմ քեզ այսպէս միշտ հետուէն
Աւա՛ղ, հեռուէն, դեռ վայրկեան մ'ալ, միմչեւ քր
Հոգիս երթայ երգմերուս դաշտերէն,
Առասպելին դղեակները հեռուսը :
Ու կը փակուին արդէն աչքերս արցունքով,
Նախագգացում մը կ'ըսէ ինձ լիայնչս,
«Պիտի գտնես գայմ այս գիշեր ակիմ քովս
Ու այն ատե՛ն... ա՛ն, այն ատե՛ն... միմչեւ լս՛յս...»

Գիշեր քարի, դռն մառազայթի արեւուս(17) :

Այսպէս, բաժանման եւ սղատումի արեւուփ պահերէն տարուբեր՝ բա- նաստեղծը մերթ զառնախոհ եւ մերթ զորովասիրտ դրացումներ կը հասցէ ա- գրէ իր անդամ սիրոյ հանկներուն, որոնք իր յիշողութեան լիճերէն անցնող նրազային կարսպներ շէն միարն, ոչ ալ յիշատակի կածաններուն յայտնուող ոգեղինացած կերպարներ, այլ մարդկային զգայարանքով ըմբռնելի մարմ- նակերպ հոգիներ են նաեւ անոնք :

«Բնացող աղբիլը» քերթուածին մէջ, «սնդուսներս դիւքական փըր- փուրին մէջ» եւ «շուշամի մը շուքիմ տակ» ընացող դեռափթիթ աղջիկն է այդ հակը, որ կը ներկայանայ հելտագրգիտ խոստումներով երազուն եւ կիր- քերու նեկտարով զեղուն զիցուհիի մը երեւոյթով... :

Դանչնակի մը տեղեւաշարներուն վրայ հակած Դասեանայի մը պաշտելի կերպարն է ան, որուն «մատներուն կախարդական խաղ»երէն ծորող երգիին ի լուր՝ բանաստեղծը կը հաղորդուի սիրոյ գեղաշուքի համբոյրին՝ «զգայ- նութեան անաշխարհիկ յայգերով...» :

Իսկ «Նամակը» բանաստեղծութեամբ, Ռ. Սեւակի հետ Ալպիաններու ծաղկալանջերէն էտըլմասնի քաղաղ աղջիկն է այդ հակը, որուն հետ իր հոգեկան կապը հետեւեալ զգացումով կը նկարագրէ բանաստեղծը.

Մտոցա՞ք մանւ այն Մեծ գիշերը վըսեմ,
— Բայց ինչու՞ սիրտս այնքան ուժով կը տրտիւի. —
Վարը Թոմն էր, իր երգը դե՛ռ կը լսեմ,
Ալպիաններուն վերը կողմ էր սատարիւի.
Պատշգամէն կ'երկարէր ձեռք մը միեար
Որուն վրայ՝ անուցօրէ՛ն՝ երկնային
Սրկաւ շրթունք կը վառէին սենգաեար...
Ձեռքը իմս էր, շրթունքները քուկը էին... (18) :

Աւելի՛ն, սիրոյ հակը Ռ. Սեւակի համար խոռոխի ցանկութիւն է նաեւ Աղբիւրներու հելտագուլար ձայներգութեամբն օժտուած եւ եթերային դե- ղեցկութեամբ մարմնաւոր նայնաղն է ան, որուն հելտարուբեան զրգանքի՛ն կը տենչայ բանաստեղծը, արուեստագէտի իր տեսլապաշտ կեանքն իսկ գո- հելու զնով :

(17) Ռուբէն Սեւակ, «Երկեր», Հայպետհրատ, Երևան, 1955, էջ 50 :
(18) Ռուբէն Սեւակ, «Երկեր», Հայպետհրատ, Երևան, 1955, էջ 49-50 :

Այս յարակցութեամբ, «երգ երգաց» բանաստեղծութիւնը կարելի է
չամարել Գեղապաշտ շարժումի իրեն սրտատուչ մէկ իրազորմամբ. ուր
Ռ. Սեւակ իրապաշտօրէն անձնականացած է իր սիրոյ հակը եւ ընձեռած
անոր խտէլ կնոջ մը մարմնական բնորոշ ստորագիծները:

Հակասակ յիշեալ բանաստեղծութեամբ. անդրազարմուած կարգ մը
պատկերացումներու մերկապաշտ բնութիւն, կարելի է ըսել, թէ Ռ. Սեւակ
կնոջական մարմնի սրտը ծալքերուն ուղղուած իր անարկութեամբ, կը ճզօթ
ժարդկային նկարագիր տալ իր սիրոյ անբնական հակին եւ զայն դիմապայտ
հել հետեւեալ բնութագրումներով.

Երա՛գ, տեսի՛լ, անգոյ ստուե՛ք մ'աննոգի,
Ճառագայթի, փրփուրի խա՛ղ մը տարտամ.
Քմայտապաշտ ծագի՛կ մ'արդեօք ցընորքի,
Քու մշուշտ գիծերուդ ի՛նչ անուն տամ,
Փրա՛գ, տեսի՛լ, անգոյ ստուե՛ք մ'աննոգի:

Քու կապօյտըզ վնիս, ապուր ջուրերու
Եքերային անբամբն է կամգայն.
Ու Քու կարմիրը Պէնկայան վարդերու
Երագամած կարմրութեամ պէս սոցոյն.
Գոգն աչերուդ կապայտն ունիս ջուրերու:

Արցունքիդ մէջ նայեալներ պար կը դառնամ.
Այդ ի՛նչ հեշտամբ որ շրթներուդ մէջ կ'ըմպես.
Շուշըզ գինձ՛վ է հովերու պէտ գարնամ,
Քայմըդ տարփոտ՝ ազբիւրներու երգին պէտ...:
Արցունքիդ մէջ նայեալներ պար կը դառնամ(19):

Բանաստեղծը «Սիրոյ գիրքը» գերթողագրքի սիրոյ թեման կը հիմնա-
ւորէ Մեղքի, Սիրոյ եւ Մահուան եւեակ տուեալներով գիտակցուած խո-
հական հէնքով մը նաեւ:

Այս յղացում, յատկանշական է «Երեւ միաւորներ» գերթուածը, ուր
բանաստեղծը այլաբանական տարրով մը կը պատկերացնէ իւրաքանչիւր
ձեւաւորի նօսյգին մէկ բնորոշ յատկանիւն:

Այսպէս, ըստ իրեն, սեւ պոյնով առաջին նօսյգը, որ կը կատարէ
զմութ շարժումներն՝ խորհրդանիշն է Մեղքի, կարմիր գոյնով երկրորդ մին,
որուն պայտէն վարդեր կը թափին՝ խորհրդանիշն է Սիրոյ, իսկ երրորդ ծեր
մին, որուն պայտին տակ սկզբներ կը ջարդուին՝ խորհրդանիշն է Մահուան:
Իսկ «Բայքը» խորագրով գողտրիկ բանաստեղծութեամբ խորհրդանշ-
ական նոյն ըմբռնումը կը փոխանցէ Ռ. Սեւակ սիրածին ուղղուած հեանա-
կալ Հարցումով.

Կեցի՛ր, կեցի՛ր, ա՛խ, ո՛ւր կ'երթաս,
Շրթները քեզ կը հեւամ.
Ըսե՛, Սիրո՞յ, Մեղքի՞, Մահուա՞մ
Ինձ հրաւեր կը կարգաս... (20):

(19) Ռուբէն Սեւակ (Ռ. Չիլիկիւրեան), «Երեւին գերեզն փրցուած էջեր եւ Քեր-
թուաներ», Փարիզ, 1946, էջ 207-208:
(20) Ռուբէն Սեւակ, Քերթումներու ծառայածոյ, գնարժք գրքը, «Սիրոյ զերք»
եւ «Թրե գերթուաներ», ծրուագիւմ, Ս. Յակոբեանց տպարան, 1944, էջ 91:

Արդարեւ, վերոյիշեալ երեսկ տուեալներու հիմնաւորմամբ կը պայ-
տասակերպուի խոհական կատայր Ռ. Սեւակի շարք մը բանաստեղծութիւն-
ներուն, որոնք առանձնապէս կը թաւալին սիրոյ եւ մահուան յախտեանական
առեղծուածին շուրջ:

Ռուբէն Սեւակ կը Հաւատայ, թէ Սէրն է կեանքի գերագոյն նպատա-
կը, որուն տարերքին մէջ մահանալով միայն կարելի է բռնել անմահութեան
ուղին: Այս իմաստով, մահը շիրմային կազմարոյժ դոյալիճակ մը չի ներ-
կայացներ, այլ կը պարզէ երջանկաւիթ պահերով բնորոշ ներմանայական
գերզգայուն այն վիճակը, որ կը ծնի սիրոյ խորհուրդին մէջ «քարանալու
հանոյքէն»:

Պայմանաւորելով յաւերժութեան կենսադործումը սիրոյ եւ մահուան
անբաժանելի զուգակցութեամբ՝ բանաստեղծը կը ցանկայ, որ իր կեանքը նա-
կատաղբական անկումով մը զահալիճի դէպի սէր, որբանայ աստուածնե-
րու սկիհին նմանող իր սիրած էակին սրբալոյս ալքերուն մէջ, խոստովա-
նելով անոր՝ «Սիրոյ պէս քաղցր ու Մահուամ պէս եզօր», լիաշունչ եւ կեն-
սախորհուրդ զգացումներ:

Ահա թէ ինչու բանաստեղծը կը ձգտի Հեռանալ կեանքէն եւ աշխար-
հէն, Աստուծոյ եւ Մարդու դոյութիւնն իսկ ուրանալու գիտի: Կը ձգտի եր-
թա՛լ ցոյգաշրջիկի մը զանցայչ» եւ զանայչ» նամբաներով, արօտներու մէջ
կորսուող ասուակի մը նման եւ մոռնա՛լ գիտակցութիւնն իսկ Յաւին եւ Գի-
տութեան: Կը ձգտի անգիտանա՛լ իր հոսթենական բնաշխարհն իսկ եւ նոյ-
նացած Անբնակի եւ Սիրոյ տեսլականին Հեա՛ զրկե՛լ զուղին երգանդութեան
մշտակայ...»:

«Սիրոյ աղբիւրը» քերթուածով, Սեւակ փոխանցելէ ետք երջանկութեան
ակունքէն իր ստացած ներմանայական խորաշունչ ապրումները եւ տենդա-
զին հրճուածքով մը Հոգեկորոյ նոյն ակունքին կրկին Հասնելու անգիտազ-
բելի իր ցանկութիւնը «Յախտեանական հեքիաթ»ի մը վերածելով՝ կը Հծծէ-

Ահաւասիկ որ կ'ըզձամ քեզ անդադրո՛ւմ.
Ձա՛ր, վիրաւոր, ու ամիճուած ու տրտա՛ււմ,
Ահաւասիկ որ կը սիրե՛մ ես քեզի...:

Ո՛վ քու ըստուերը պտտցուց իմ հոգւոյս
Անարձագանգ գամբաններուն մէջ անյո՛յս,
Ու երգմեցուց որ դեռ սիրեմ ես քեզի...:

Թոզ այս գիշեր հոգիիս մէջ երգ մը լա՛յ,
Ի՞նչ փայթ թէ չա՛ր, բոզ այդ երգը քո՛ւկդ ըլլայ,
Որպէստես, քո՛յր, կը սիրե՛մ ես քեզի...:

Ապրի՛լ, անեղ նակատագրին միջոտ հլու,
Մեռմի՛լ, առանց վայրկեան մը քո՛ւկդ ըլլալու
Հսե՛ ինձ, քո՛յր, այժ, կը սիրեմ ես քեզի... (21):

Հուսատարով, թէ առանց սիրոյ կեանքը իսկական մահ է, եւ թէ՛ ան-
մահութեան ձգտող ամէն էակ Հարկ է, որ մահանայ սիրոյ նամբուն վրայ՝

(21) Ռուբէն Սեւակ. Քերթուածներու հասմանոյ, «Կուսմիտ սիրոյ», Սիրոյ գերբը
եւ «Սիրու թերթուածներ», Երևան, 1944, էջ 75:

բանաստեղծը կը թախանձէ իր սիրոյ էակին, որ ընձիւղի իր մէջ կեանքի վերայ զեղեցկութեամբ եւ ոսկեզօծէ իր սրտին խաւարակոծ վիհերը՝ յաւերժագիշտ պայծառութեամբ:

Սիրոյ քաղցրութեամբը անբընանալու եւ սիրոյ խորհուրդով աննիւթանալու իր հաւատարմո՛ւ ըմբռնումը գերազանց գիտակցութիւն մը համարելով՝ բանաստեղծը աղերսագրին կը գօշէ:

Բա՛ց ինձ կարմիր շրթներդ, կարմիր վերջի պէս.
Բա՛ց ինձ թեւերդ, յաւերժակա՛մ քանտ անո՛ւշ.
Բա՛ց ինձ հագույղ հըրաշքներում մուտն անտես,
Ու տո՛ւր ինձ համ անկաթով լո՛ւս, անշո՛ւշ.
Բա՛ց ինձ կարմիր շրթներդ, լարն վերջի պէս...

Եկո՛ւր, եկո՛ւր, եկուր սիրե՛մք կաթագին.
Ո՛վ չի սիրեր պիտի մեռնի առ յաւէտ.
Սէրը պէտքն է, երա՛գն է, կեռ՛նքն է կեանքին.
Սէրը Մահուան մէջ Անուրցն է արժուէտ.
Եկո՛ւր, եկո՛ւր, եկուր սիրե՛մք կաթագին(22):

Եթէ սովորական մահը կենքի վախճանական հանգրուանն է, Ռուբէն Սեւակի բնորոշած մահը, սակայն, այն գերազանց խոնարհ է, որ կ'իրագործուի սիրոյ մէջ՝ զմահուամբ անմահանալու» ցանկութեամբ:

Ո՛վ միայն սիրոյ պարագային, այլեւ՝ կեանքի ընդհանրական այլ երեւոյթներու առնչութեամբ եւս, բանաստեղծը կը խորացնէ ա՛յն համոզումը, թէ նպատակի մը յայտնագործումը դժարերու՛մ կը պահանջէ եւ այդ դժարերութեամբ միայն կեանքի գոյութեան հանդէպ ըմբռնումը կրնայ վերածուիլ մշտնջենական երջանկութեան:

Այս իմաստով, ուշագրաւ է Ռ. Սեւակի խորհրդանշական պատկերացումը այն վտակին, որ կը վազէ դիմագրաւելու իր սեփական եւ զցնծուն մահը՝ առաքելատիպ իր նպատակին հասնելու երջանկութեամբ...

Բանաստեղծը կը հաւատայ, թէ առանց սիրոյ ծնունդի տառապանքին՝ ոեւէ անհատ կը վարէ սովորական մարդոց վերապահուած կենցաղ մը, առանց յիշատակելի նախաձեռնութեան, մնալով ենթակայ կենքի լուսանցքային պայմաններուն...

ՅԱԿՈԲ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

(Շար. 1)

(22) Ռուբէն Սեւակ, Քերթուածներու հաւաքածոյ, «Կալմիւր դէպք», «Մերոյ գրք»-ի Երբեք Թ. Թուսնեյձ, Երևան, 1944, էջ 74-75:

Լ. Մ Կ Ի Տ Ջ Յ Ա Ն

ԲԱՆԱԽՈՐ ԵՐԳԻԾԱՆԵՒԻ ՆՄՈՅԾՆԵՐ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԵՒՐՈՊԱՅԻՑ

Գրականութեանն ու նրա պատմութեանը ծանօթ ամէն ոք տեղեակ է, որ մարդկութեանը ամենահին ժամանակներէն ի վեր, ինչ որ կարելի է տեղաւորել պատմական յիշողութեան շրջանակում, քայլ առ քայլ ուղեկցել է նաեւ երգիծանքը՝ իր հնարաւոր տեսակներով ու արտայայտութեան եղանակներով: Յայտնի են երգիծանքի կամ երգիծարանութեան զոյացման ժամանակաշրջան, Հողերանական ու ընկերային դրոշմապատճառները, վճիտ կամ պղտոր ակունքները, յարուցած հետեւանքները, եւայլն: Այդ առթիւ շարադրուած մասնադիտական գրականութիւնն անպակաս է:

Երգիծանք, բնականաբար, զոյուութիւն ունի նաեւ այսօր, աշխարհի այլեւայլ երկրներում, ժողովրդավարական ու բռնակալական իշխանութիւնների ներքոյ: Իսոյց դա տարբեր պայմաններում, ի հարկէ, տարբեր բնոյթ է կրում: Առաջիններում, օրինակ, ներկայանում է իրրել մարդկային հողեւոր տարերային ինքնազործունէութիւն, իսկ երկրորդներում՝ պետական կենտրոնացեալ իշխանութեան կողմէն մշտապէս հրահանգաւորուող, միայն որոշ սահմանուած ուղղութեամբ զործող վճարովի ծառայութիւն, դրանից բխող պաշտօնական յարմարութիւններով ու նաեւ ստեղծագործական անխուսափելի սահմանափակումներով:

Այնտեղ, որտեղ երաշխաւորուած է երգիծանքի ինքնավար ընթացքը, այդ երգիծանքը գրեւորուած է հնարաւորին շատ բազմազան զուգահեռ հոսանքներով,

ենթարկուելով միայն իր ներքին ընդհանուր տրամաբանութեանը: Իսկ այնտեղ՝ որտեղ դա ծառայագրուած է ստակ որոշակի մենաշնորհեալ ուժերի, թոյլատրած պաշտօնական ու սպառիչ երգիծանքի կողքին, աւելի կամ պակաս հանդուրժելի մակարդակով, պոյանում է նաեւ բանաւոր ու բեմ շունեցող երգիծանքը, իբրեւ ժամանակակից ժողովրդական բանահիւսութեան առաւել տարածուած մի տեսակ:

Արդ, մեր օրերին բանաւոր երգիծանքի կարիքը զգացուած է առաջին հերթին արեւելա-եւրոպական կոմունիստական երկրներում: Եւ ահա, առանձնակներէն ի վեր այդ երկրներում յօրինուած ու ժողովրդական բնոյթ կրող երգիծական ասոյթներն ու պատմութիւնները այս կամ այն ճանապարհով թափանցում են նաեւ արեւմտեան աշխարհ, ժամանակ առ ժամանակ ամփոփուած համապատասխան սպառիչ հրատարակութիւնների մէջ, դրանով իսկ ինքնաբերաբար յայտնի դառնում արտաքին հասարակութիւններին:

Նման նորազոյն հրատարակութիւններից մէկն էլ անմիջական առիթ ծառայեց, որպէսզի գրուի այս յօդուածը: Դա Հանս-Ուլրիխ Ինզելի կազմած ու Միւլե-խէնի «Օլցոդ» հրատարակչութեան կողմէն 1984ին լոյս տեսած 96 էջանոց մի դրքույկ է՝ կրկնակի վերնագրով. «Նարա-թիւն չկայ չինա-ֆիմեակառ ստեղծանք վրայ» եւ «Քաղաքական խտակը Արեւելեան Եւրոպայից»:

Գրքի նիւթերը հաւաքելու պատմու- A.R.A.R.®

թիւնը հետեւեալն է: Բաւարիայի ժայնափեւոյն հաստատութիւնը, որին գործակցում է նաեւ Հանս-Օւլրիխ Էնգելը, տարիներ առաջ, Եւրոպայի արեւելեան ու Հարաւարեւելեան երկրներում հաստատմագրուած իր թղթակիցներին յանձնարարել է իրենց անօրեայ գործունելութեան ընթացքում գրի առնել նաեւ սուեայ երկրում տարածուած քաղաքական ընդթ կրող կատակները ու մեկնաբանել Հերթական Հաղորդումների շարքանկում: Այդ ամէնը անտիմանարար իրադրութեանց յետոյ, Շուէյցարիայի Բեռն քաղաքի արեւելա-եւրոպական Հարցերով զբաղուող հաստատութեան վարիչ Պետեր Ջաչերի մասնակցութեամբ, պատրաստուել է մի տարրղունակ հաղորդաւար, լայն արձագանք գտնելով մօտիկ ու հեռուոր ունկնդիրների մօտ: Եւ. անա, այդ հաղորդաւարի նիւթերի հիման վարայ էլ ի վերջոյ կազմուել է արդէն յիշատակուած գրքոյիը:

Գիրքը բաղկացած է փոքրիկ նախաբանից, բուն երգիծական նիւթից եւ այդ նիւթերը հայթայթած ու մշակած 13 ընթացողների վերաբերեալ կենսագրական տուեալներից: Բուն նիւթը ներկայացուած է ոչ թէ քաղաքական կատակների պարզ հաւաքածոյի, այլ լայնօրէն մեկնարանուած գրոյցների ձեւով: Այնպէս որ՝ շարադրանքի կէտից աւելին յաւելեալ բացատրութիւն է, իսկ մնացեալը՝ մէջբերուած ուղղակի նմոյշներ, Հինգ բաժիններն ունեն իրենց վերնագրերը, — «Ընկերների ծիծաղը», «Քաղաքական կատակն իրրու գեմէ», «Քաղաքական կատակն իրրու կափոյր», «Մաղրական դիտողութիւններ Արեւելեան Եւրոպայից», «Քաղաքական կատակն իրրու իմքնապաշտպանութեան միջոց»: Իսկ իրականում այնքան էլ յստակ չեն նիւթերի բաժանման սահմանները եւ նոյն մտքերն արծարծուած են գրեթէ բոլոր բաժիններում, նոյնիսկ կրկնութիւնների գծով:

Ի Հարկէ, ներկայացուած կատակները երգիծանքի մարգարիտներ չեն եւ չեն կարող այդպիսիք լինել: Նախ՝ երգիծական իւրաքանչիւր արտայայտութիւն տրտալի թանձրացեալ միջավայրի ծնունդ

է, սուեայ միջավայրի նիւթով ու չափանիշներով պայմանաւորուած իւրայայտուել հիւսուածք: Նրանում անուածի չափ քըշանակալի է եւ շատուածը, որը պէտք է լեւելեայն կուսել: Իսկ շկոտանուածը չի ընկալուած ու առուել եւս չի փոխանցուած օտար միջավայրեր: Ուստի՝ մի տեղ հիւսուած բացայայտ սրամտութիւնը մի այլ տեղ բացայայտ անփականութիւն կարող է համարուել, զանի որ վիճակուած անգլափոխութիւնների ընթացքում, իրրու կանոն, կորցնում է իր մատչելիութիւնն ու ուժականութիւնը, մանաւանդ զուտ հասարակական փոխարարերութիւնների արծարծուելու եւ ընտրութեւնը պարզապէս:

Բացի այդ, խորհրդային եւ յարակից երկրներում անկախ ու ծանրակշիռ քաղաքական երգիծանք ստեղծելու ու անարածելու, ինչպէս յայտնի է, կտպուած է մահացու կամ նման վտանգների հետ: Գրուոր Եանապարհը համարեալ լիովին բացառուած է, իսկ բանաւորն էլ ենթակայ այլեւայլ տնտեսական վտանգալի կանոնութիւնների: Այնպէս որ՝ նոյնիսկ լաւագոյն ղէպքում, եթէ յաջողուի այս կամ այն սահմանափակ շրջանակում երգիծական բարձրակի մշակոյթ ստեղծել, այդ ստեղծուածը մեծ մասամբ անշարժ է մնում՝ անգլան գործածութեան համար: Հետեւ տեղեր են հասնում առաւելագոյն երգիծական այն նմոյշները, որոնք համեմատաբար թեթիւ են, պակաս վտանգաւոր ու «ճամբորդական»:

Իսկ եւ այնպէս, հետեւ տեղեր հասնողները եւս ինքնին որոշակի հետաքրքրութիւն են ներկայացնում, եթէ ոչ երգիծական արուեստի բարձր պահանջների անսանկիւնից, ապա ղէթ այս կամ այն երկրի հասարակական կեանքի ու միջոյրտի, մարդկանց կենցաղի որոշ առանձնատկութիւններ ընդհանրացուած կարգով պատկերացնելու իմաստով: Այդ կարգի նմոյշներն օգնում են աւելի մօտիկից դիտելու աշխարհագրական-քաղաքական ինչ-ինչ զօտիներում տիրող իրականութիւնը՝ իր զուարճալի-ողբայի կողմերով:

Ինչպէս որ արդէն ասուեց, 96 էջաւ

նոց զբոլի մեծ մասը յաւելեալ բացառութիւններ ու մեկնարանութիւններ են, մայնասփեռապէս հաղորդումներ չըլտանալու, իսկ բանաւոր հրդիմանքի մէջընտրուած բուն նմոյշներն էլ համակշիռ կամ համարժէք չեն: Այդուհանդերձ, արժէ, որ նիւթերի այդ ծաւալուն հիւսւածքից որոշ ուշադրու գրուագներ առանձնացունեն ու ներկայացունեն այս հանդէսի էջերում, ընթերցողներէ մտահորիզոնի լայնացմանը նպաստելու սկզբունքային առաջադրանքով:

Գրքի շարադրանքն սկսուած է Արեւելեան Եւրոպայում տարածուած այն խոսքով, թէ՛ «Ամէնից դժուարութեամբ են լուծուած ա՛յն խնդիրները, որոնք առհասարակ գոյութիւն չունեն»: Այդպիսի դժուար լուծուող խնդիրներից է «ծիծաղող ընկերներ», այսինքն՝ կոմունիստական իշխանաւորներ գտնելը, զանգի, ինչպէս ասում է ռուսական առածը, «Ամէն ինչ զանոն համ է տալիս, երբ բերնիդ մէջ լինի կայ»: Կամ էլ սլովէն երգիծարան ժարիզ Պետանի ասելով՝ «Մարդը խօսել է արվարում երկու ասրում, իսկ արգա ամբողջ կեանքում լռելի սովորում»:

Այնուհետեւ, անխուսափելիորէն, յիշուած է մեծահամբաւ «Իրագիծ-Երեւան»ի հետեւեալ «երկայօտութիւնը». «Իրագիծ»ին հարց է տրուած՝ «Գիտէ՞ք արդեօք, թէ՛ որտեղ է նստում այն մարդը, որը «Իրագիծ-Երեւան»ի կատակներն է յորինում»: Ահա պատասխանը. «Սկզբունքով մենք չգիտենք, թէ՛ որտեղ է նստած «Իրագիծ-Երեւան»ի կատակները յորինող մարդը: Բայց որ նա նստած է՝ մենք դա զիտենք»: Իրանով արձանագրուած է բազմազան սուր հրդիմանքով զբաղուելու վասնզաւորութիւնը:

Արեւելեան Եւրոպայից բխած քաղաքական կատակների մեծ մասը վերաբերում է այնտեղի երկրների տնտեսական կացութեանը, ընկերային փոխարարութեանների բնոյթին, կենսի իրական տուեալներն ու զաղափարաբանական հըրամցուող զբոլթները հակասութեանը եւայլն, ներկայանալով այլազան կարծածքներով:

Այսպէս,

— Սկիւռը նստել է մի ծառի միջի՝ արեւի սակ առջանալով: Մտնելում է աղուէն ու հարցնում՝ «Ուրիշ ակելի լաւ անելիք չունե՞ս»: Սկիւռը պատասխանում է. «Ինչո՞ւ պիտի ակելի լաւ անելիք ունենամ, ես արդէն բաւական զբոլ եմ արել»: Աղուէնը զլուխն օրօրում ու ինքն իրեն մտածում. «Ճիշդն ասած, ես է՛լ եմ բաւական զբոլ արել»: Ապա պատկում ու երազում է սազի շկերած բուլի մասին: Այդ ժամանակ մօտով անցնում է որսորդը ու կրակելով սպանում աղուէնին: Պատմութեան իմաստն այն է, որ ծուլութիւն անել կարողանալու համար՝ պէտք է որ բուլորից վե՛ր նստած լինի մարդ:

Չեխոսլովակեան ընկերգրութեան «Շ հրաշքերը» մեակերգուած է այսպէս. «Ամէն ոք գրադուած է: Բայց թէեւ ամէն ոք գրադուած է՝ ոչ ոք որեւէ բան չի անում: Թէեւ ոչ ոք որեւէ բան չի անում՝ այլանը կատարուած է: Թէեւ պլանը կատարուած է՝ ոչ մի տեղ ոչինչ չկայ: Թէեւ ոչ մի տեղ ոչինչ չկայ՝ ամէն ոք ամէն ինչ ունի: Թէեւ ամէն ոք ամէն ինչ ունի՝ գողութիւն է արւում: Թէեւ գողութիւն է արւում՝ ոչ ոք որեւէ պակասութիւն չունի»:

Կամ էլ այսպիսի մի հարց է տրուած. «Մարդ ե՛րբ է զստանեալ լինում»: Պատասխանը. «Արեւելեան Եւրոպայում գառամեալ է նա, ով զնումների գատարկ պայտասկով կանգնած է խանութի առջեւ ու ալլելս չի կարողանում յիշել՝ զքնելո՞ւ է զնում, թէ՛ զնկուլ է վերադառնում»:

Ինչպէս յայտնի է, կոմունիստական երկրներից դուրս գալը կապուած է այլեւալ արգելքների հետ: Եւ ահա, մի շեխ կամենում է Լոնդոն գնալու թոյլտուութիւն ստանալ՝ Կաթլ Մարքսի դերեզմանին այց կատարելու համար: Պաշտօնեան կասկածում ու հարց է տալիս. «Ի՞նչ օ՛վ կ'երաշխաւորի, որ այնտեղ չէք մտայն: Պատասխանը չի ուշանում. «Քննդրե՛մ, ընկե՛ր, ստուգեցէ՛ք իմ թղթերը: Ես արդէն երկու անգամ այցի եմ գնացել Մոսկուա՝ Լենինի զամբարանին, ու ամէն անգամ Պրաքա վերադարձել»:

Պարզազային երկրում աշխատասուր-
 ների անուկից ասում է, թէ՛ Պետու-
 թիւնն այնպէ՛ս է ձեւացնում, որ կարծես
 թէ մեզ պիտի վճարի, իսկ մենք էլ դրա
 փութարէն այնպէ՛ս ենք ձեւացնում, թէ
 աշխատում ենք»:

Լեհաստանում յաճախ միմեանց շար-
 ցընում են. «Տէ՛րն է լեհի մեծագոյն եր-
 ջանկութիւնը»: Պատասխանում է՝ «Առ-
 ցիալիզմի օրօք ապրելը: Մի այլ շարք
 է յաջորդում: «Իսկ ո՛րն է լեհի մեծա-
 գոյն դժբախտութիւնը»: Պատասխանը՝
 «Արցիալիզմի օրօք ապրելու երջանկու-
 թիւնը»: Եւ այն Լեհաստանում՝ զօրավար
 Սարուզիւսկին հոգսերով ծանրաբեռնը-
 ւած նստել է իր առանձնասենեակում,
 դրասեղանին խնամրհուած: Գլուխը լռե-
 կաբար բարձրացնում ու խօսում է պատից
 կախուած սեփական նկարի հետ. «Ի՞նչ
 սխալ բաներ արեցինք: Հիմա ի՞նչ պիտի
 պատահի մեզ հետ», նկարը պատասխա-
 ւում է. «Երեւի ինձ վայր կը բերեն, իսկ
 քեզ էլ՝ կը կտրեն»: Մի առիթով շարք
 է արւում, թէ՛՛ «Լեհաստանում
 առհասարակ կարո՞ղ է աւելի վատ լի-
 նելը»: «Ո՛չ», պատասխանում է: «Իսկ
 ինչո՞ւ»: «Եթէ աւելի վատը լինէր, ար-
 դէ՛ն կը լինէր»:

Լեհաստանում արքայ կուսակցու-
 թեան անդամների թուի շեշտակի նուա-
 ջումը խորապէս անհանդուարացնում է դե-
 կավարութեանը: Ու ահա կենտրոնից
 այսպիսի հրահանգ է չլուծւած տեղական
 կազմակերպութիւններին. «Ով որ մի նոր
 անդամ ճարի՛ նա վեց ամսով կ'ազատուի
 ժողովներին մասնակցելու պարտականու-
 թիւնից: Ով հինգը ճարի՛ կարող է ինքը
 կուսակցութիւնից դուրս գալ: Իսկ տա-
 օք նոր անդամ ճարողը վկայական կը
 օտանայ, թէ նա երբի՛ք կուսակցութեանը
 չի պատկանել»:

Լեհաստանը ընդհանրապէս միս արտա-
 դրող երկիր է, բայց դա մեծ մասամբ
 արտահանում է, քի վնաս ներքին սպառ-
 ման: Եւ ահա շարք է արւում. «Տէ՛րն է
 չեհական խողի մեծագոյն ցանկութիւնը»: Պատասխանում է՝ «Որ գոնէ իր սիրտը
 Լեհաստանում մնայ»: Կամ երկրի ար-
 տաքին առևտրի նախարարին շարք է

արւում. «Ինչպէ՛ս են մեր առևտրական
 յարաբերութիւնների արդիւնքները Խոր-
 հրդազային Միութեան հետ»: Նախարարի
 պատասխանը. «Շա՛տ, լա՛տ լաւ են: Մենք
 ուսանորին տային ենք մեր ածու-
 իրը, իսկ նրանք դրա փութարէն վերցնում
 են մեր միտը»:

Ռումինիայում, ինչպէս յայտնի է,
 պետական հսկողութիւնն աւելի խիստ է եւ
 անսահմանօրէն ծաղկում է Պատշտկուի
 անձի պաշտամունքը: Ուստի՝ այնտեղ
 ասում է. «Ով որ լսում է՝ մտնում է
 ճշմարտութեանը»: Այդ երկրում պատ-
 մում են նաև հետեւեալը. «Մարք հան-
 դիպում են Արցիալիզմը, Կապիտալիզմը
 եւ Կոմունիզմը՝ միասին քէ՛Ֆ անելու: Մո-
 ցիալիզմն ուղարկում է ուսեկէք բերե-
 լու: Երկար ժամեր անցնելուց յետոյ նա
 վերադառնում է լիովին յաղնած, բայց
 երջանիկ: «Նս, — Ենդողութիւն է խընդ-
 րում նա երկար բացակայութեան համար,
 — ստիպուած եղայ մի երկար հերթի
 կանգնել: Բայց վերջապէս կարողացայ մի
 էրչիկ զննել»: «Իսկ ի՞նչ բան է հերթը,
 — շարքնում է Կապիտալիզմը: «Իսկ ի՞նչ
 բան է երչիկը», — իր կողմից շարքնում
 է Կոմունիզմը:

Նոյն Ռումինիայում շարք է արւում.
 «Ինչո՞ւ են մարդիկ սաքի կանգնում Պատ-
 շտկուի անունը լսելու»: «Որովհետեւ
 նրանք չեն ուղղում նստել», — լինում է
 պատասխանը: Մի օրիչ շարք. «Որտե՛ղ
 են գտնւում մեր մեծ տաղանդ ընկեր
 Պատշտկուի հանճարեղութեան արժաս-
 ները»: Պատասխանը. «Նա արդէն երեսայ
 ժամանակ ունէ՛ր այսօրուայ դիտելիքներն
 ու դատողութիւնը: շարք ու պատասխան
 նոյն Ռումինիայից. — «Ինչո՞ւ գոնէ պա-
 րենային քարտեր չեն տպում՝ մասակա-
 րարումն ապահովելու համար: — Պարե-
 նային քարտեր չեն տպում, որովհետեւ
 թո՛ւղթ էլ չկայ»:

Հարուստութեան, քաղաքական կա-
 տակները առաջին հերթին կապւում են Ռ-
 դիւպիական խաղերի եւ տնտեսական յա-
 բուսուն անբարարութեան հետ: Արժե-
 դրամի պակասի հետեւանքով՝ խաղերն
 սահմանափակուած են ներմուծումները:

Այդ առթիւ ասում է, թէ՛ «Էմենթալի պանիր արտադրելու կաթ, յամենայն դէպս, կայ: Բայց պակասում է անհրաժեշտ գրամը՝ պանիրի մէջ աշխարհահռուչակ խորշերը պատրաստելու հումք ներմուծելու համար: Կամ՝ «Երբ սեղմում էք բարեկամի տան զանդէ կոնակը, իսկ նա դուռը չի բացում՝ դա նշանակում է, որ ճիշդ այդ ժամանակ նա սուրճ է խմում: Կամ՝ կուսակցական մի պաշտօնեայի հարցնում են. «Սոցիալիզմի օրօք գողութիւն կը լինի»: Եւ, ի հարկէ, ըզգուշանալով կորուկ ձեռք է ասում: «Մտկ կոմունիզմի՝ օրօք», — յանդրդում է միւս հարցը: Եւ նոյն տեղից դուրս գալու համար պաշտօնեան յարում է. «Ինչ, կոմունիզմի օրօք երեւի կը գողացուի, բայց միայն ա՛յն, ինչ որ կը մնայ սոցիալիզմից»:

Թէ՛ քննարկի տեւած անպատահութիւններին հետ է կապում կոմունիստական երկրներում սխալ մարդկանց հետ սխալ վայրերում սխալ մարդկանց կամ իշխանութիւններին սխալ որոշումներին վրայ ծիծաղելը», երևում է արդէն յիշուած ժարկօ Պետանի այն խօսքերից, թէ՛ «Ինչու՞ր բան է Երզնիսի գրիլը: Բայց է՛լ աւելի դժուար բան է այն ստորագրելը: Բայց եւ այնպէս, երզնիսիցը չի կարող իւրաքանչեւ զէնք շնորհալի ժողովրդական զանգուածների մօտ, գոնէ քանակոր կարգով, առանց ստորագրելու, իրենց յուզող արամազրութիւնները սուր խօսքերով մեակերպելու համար»:

Ձեխոսովակիայում ասում է, որ ժամանակին Բրեժնեւը կող է արել Հուսակին, թէ՛ «Մենք պէտք է ամէն ինչ անենք՝ Ձեխոսովակիայի ու Պորտուգալիան Միութեան միջեւ բարեկամութիւնը խորացնելու համար»: «Պորտուգալիա՛, Պորտուգալիա՛, — չփոթւում է Հուսակը, — իսկ ես կարծում էի, թէ այդ բարեկամութիւնը վաղուց ի վեր իր ամենախո՛ր տեղին է հասելը»:

Լեհաստանում մի այսպիսի խօսակցութիւն է գնում. — «Ի՞նչ բան են երթը լեհերը: — Մի ապօրինի հանդիպում: — Եւ ինչ են հի՛նդ լեհերը: — Մի արգելաւած ժողով: — Իսկ տասը միլիոն լեհերը: — ...Մի բուռ ծայրայեղները: Ես յի

երկրում հարց է տրուում, թէ՛ «Իշխանութիւնն ինչո՞ւ է կրակում բանուորներին վրայ»: «Որովհետեւ սոցիալիստական կառավարութեան թիրախը հենց ճիշդ բանուորներն են»:

Հունդարիայում հարցնում են, թէ՛ «Ի՞նչ բան է կոմունիստը»: «Դա մի ծարր է, որը կորցրել է կապիտալիստ լինելու յարը», — լինում է պատասխանը: Դարձեալ Հունդարիայում, չեխոսովակեան «Ռուդէ պրատօ» պաշտօնաթերթի առթիւ ասում է. — «Ինչո՞ւ «Ռուդէ պրատօ»ն 60 հէկեր արժի, իսկ մոսկովեան «Պրատօ»ն՝ 30 կոպեկ: — Որովհետեւ «Ռուդէ պրատօ»յում առաւելեցիկ թարգմանուելու համար ե՛ւս պէտք է վճարել: Իսկ բուն Ձեխոսովակիայում. «Հուսակին իր մօտ է կանչում Ծորուզալին եւ ասում. « — Քիչ տաք եւ կարգացի, որ Ձեխոսովակիայում իւրաքանչիւր երրորդ քաղաքացի պետական ունեցուածք է գողանում: — Ի՞նչ էք ասում, ընկե՛ր նախագահ. այդպիսի բան ո՞վ կը սպասէր ինչեանկեց: (Ինչեանկ երկրի ղեկավարութեան մէջ երրորդ ազդեցիկ անձն է):»

Ձեխոսովակիայում փոքրիկ տղան հարցնում է հօրը. «Ի՞նչ բան է այդ սոցիալիզմը»: Հայրը մի պահ մտածում, ապա պատասխանում է. «Ինչո՞ւ, զուտ կու, ժամանակով կար մի մեծ ծարր: Իրականում նա այնքան էլ մեծ չէր, այլ՝ փոքրամարմին: Անուշը Լեհին էր: Երա անուշը Լեհին է՛լ չէր, այլ՝ Ուլեանով: Եւ ունէր մի բարեկամ Ստալին անունով: Բայց իրականում նա Ստալին չէր կոչւում, այլ՝ Զուգիալիլի: Երկուսով արեցին մի յեղափոխութիւն՝ մեծ Հոկտեմբերեան Յեղափոխութիւնը: Բայց իրականում այդ յեղափոխութիւնը այնքան մեծ չէր եւ տեղի ունեցաւ ոչ թէ Հոկտեմբերին, այլ՝ Նոյեմբերին»: Փոքրիկ Պեպիսեկը ընդմիջում է. «Բայց դու, հայրի՛կ, մի խառնաշփոթութիւն է ու անկարողութիւն: Հայրը երկար նայում է որդուն ու եղբայրակում. «Ջուսակս, դու արդէն սկսում ես կամաց-կամաց գըլլալ ընկե՛ս, թէ իրականում ի՛նչ բան է այդ սոցիալիզմը»:

Կոմունիստական երկրներում ընթա-

ցիկ բառապաշարի մաս է կազմում «քրն-նադատութիւն եւ ինքնաքննադատութիւն» երկմիասնական հակամարտ զոյգը: Եւ ահա Պրազայում իրար հանդիպում են ձրանախեղն ու Պեպիկը: «Առա՛ ինձ, Փրանսիացի՛, — ակոսւմ է վերջինը, — կարո՞ղ ես դու ինձ բացատրել ըննադատութեան ու ինքնաքննադատութեան տարբերութիւնը»: «Ետտ հեշտութեա՛մբ, — պատասխանում է միւսը: — Երկու հարեան կուտւմ են: Մէկը գլուխը դուրս է հանել առաջին յարկի պատուհանից, իսկ միւսը կանգնած է փողոցում: Առաջինը պատուհանից թռւմ է ներքեւ, իսկ միւսը՝ փորձում է վերեւ թռել: Դա՛ է ըննադատութիւնն ու ինքնաքննադատութիւնը»:

Յիշատակուած զրբի երրորդ բաժնում մի այլ հարց ու պատասխան է մէջբերուած «Ռադիո-Երեւան»-ից — «Ճի՛շդ է արդեօք, որ Խորհրդային Միութեան մէջ այժմ աւելի քիչ մասնակալներ են արտազերուում, քան առաջներում: — Սկզբունքով՝ այ՛՛ Բայց ինչի՞ համար պէտք է նոր մասնակալներ արտագրուեն: Մասնակալութիւնը վարդերի վրայ է պատկած: Աշխատանքի հերոսները՝ դափնեհերի վրայ են կանգնում: Բանուորները, փուլացիներն ու զինուորները, ինչպէս որ կարգն է, խաղաղութեան հերթափոխում են: Դասակարգային թշնամին չի քնում, իսկ մնացածները մասնակալի կարիք չունեն, քանի որ նստած են»:

Մի լե՛հ ուղում է 10 հազար գլուխ պահ տալ վարչապալի դրամատններից մէկում, բայց կամենում է նախ երաշխիք ունենալ դրամի արեւելա-եւրոպական գերարտադրութիւնից ու արժեզրկումից: Դրամատան պաշտօնեան ուները թօթում եւ յարում է. «Մենք չենք կարող ձեզ երաշխիք տալ: Խորհրդային Միութիւնը մէկ կարող է, տեսականօրէն, սնանկանալ: Լե՛հը ճառագայթում է հրճուանքից՝ «Դա ինձ համար 10 հազար գլուխ՛ արժեք»:

Մի ռուս գրուցում է լե՛հի հետ եւ ստում. «Տեսնա՞ւ՛ս ես, մեր զօրքերի մուտքը երկիր՝ ձեզ խնայուեց, Լե՛հը հարցընում է միամտութիւն ձեւացնելով. «Ես»-

կապէ՛ս, ինչո՞ւ դուք ներս չմտաք: «Մենք արդէն դիտելիք, որ դուք ինքն՛րդ ձեզ կը դրաւէք»:

Թէեւ կոմունիստական աշխարհը լեցուն է քաղաքական գրազիտութեան ու նման դպրոցներով, մարդիկ նորանոր պատասխաններ են որոնում ու գտնում՝ կոմունիզմի էությունը պարզելու համար: Օրինակ, այն հարցին, թէ՛ «մո՛նչ բան է կոմունիստը», պատասխանում է. «Գոմունիստը մի մարդ է, որը Մարքս ու Լենին է կարգացել: միակ ինչ բան է հակակոմունիստը: «Մի մարդ, որը հասկացել է Մարքսին ու Լենինին»:

Իսկ երբ «Ռադիո-Երեւան»-ին հարց է արւում, թէ՛ «մի՞ ինչ է դժբախտութեան ու աղէտի տարբերութիւնը», պատասխանն այս է. «Եթէ մի այն դեան ընկնի ու խեղդուի՝ դժբախտութիւն է, բայց սկզբունքով՝ ո՛չ աղէտ: Իսկ եթէ ամբողջ Քաղցիւրոն ինքնաթիռի անկման պատճառով զո՛ւնուի՝ դա աղէտ է, բայց սկզբունքով՝ ո՛չ դժբախտութիւն»:

Նոյն խորհրդային երկրում միջնակարգ դպրոցի ուսուցիչը աշակերտներին առաջարկում է պատմել իրենց իմացածը Ամերիկայի մասին: Եւ ահա օրինակի աշակերտն ոկտւմ է. «Ամերիկան կապիտալիստական երկիր է եւ կոռուպուում է մոնոպոլիաների կողմից: Բանուորները շահագործուում են, սեւամորթները ճնշււում: Ա. Մ. Ն. ում աիրում է դործազրկութիւն, թշուառութիւն եւ սով: Եւ դրարի արժէքը անընդհատ ընկնում է»: «Ես՛ս ճիշդ է, — զոգում է նրան դասուցիչը եւ աւելացնում: — Իսկ հիմա դու ինձ ասա՛ մեր հնգամեայ պլանի նպատակը»: Եւ յանկարծ լուում է այսպիսի պատասխան. «Մենք միայն մէ՛կ նպատակ ունենք. ամէն մի սոսկաբէզում Ամերիկայից աւա՛լ անցնել»:

Քաղաքական կատակը, վերլուպէս, դիտւում է իրրեւ ինքնապաշտպանութեան միջոց: Այդ առթիւ յիշւում են լե՛հ երգի-ծարան Լեկի խօսքերը, թէ՛ «Կամ մեծ քառեր, որոնք այնքան քատարի են, որ նրանց մէջ կարելի է ամբողջ ժողովուրդը ցնայութեան մէջ պահել»: Եւ շուտով է բունախրական վարչակարգերի մուայ

ու անգլուարթ դիմագտակները, նրանց ներքոյ լոյս տեսնող երգիծական պարբերականների իւրայատուկ բնոյթը, որոնց նիւթերի իմաստը հասկանալու համար կարգաւը բաւական չէ, այլ դրանք պէտք է մեկնաբանել, աղղամիջնան պարունակութիւնը ի յայտ բերելու նպատակով։ Այնուհետեւ տեղեկացուեմ է, որ 1977ի ամբարը հունգարական «Յոզսեպա» փոքրիկ թերթում լոյս է տեսել մի հասարակագիտական ուսումնասիրութիւն՝ քաղաքական այսպէս ասած շնչացող կատակների վերաբերեալ։ Հեղինակը ազգաբարձէտ Իմրէ Գաւոտան էր, որը 30 տարի շարունակ քաղաքական կատակներ է հաւաքել ու դրի տակ եւ դասակարգել։ Այդ հաւաքածոն պարունակում է երեք հազար մանրամէտեր։ Նրան յաջողուել է նոյնիսկ դրանց մի մասը հրատարակել, աշխարհները, որոնք ծիծաղ են յարուցում անլուրջ կարցերին տրուող լուրջ պատասխանների շնորհիւ։ Օրինակ՝ — «Գերմանական երկու պետութիւնները ինչպէ՞ս են իրար միջեւ բաժանել Կարլ Մարքսի մտանգութիւնը։ — Գերմանական Գեմոկրատական Հանրապետութիւնը Մանիֆեստին է տիրացել, իսկ Գերմանիայի Դաշնակցային Հանրապետութիւնը՝ Կապիտալին»։ Մի այլ օրինակ. — «Ինչո՞ւ է հունգարական տնտեսական պատերազմութիւնը Աւստրալիա այցելել։ — Կենդանիները սովորելու համար, թէ դատարկ պարկով ինչպէ՞ս կարելի է մեծ ուտիւններ գործել»։

Տարիներ առաջ, երբ մի լեւհ իրաւաբանի հարց տուին խորհրդային ու ամերիկեան սահմանադրութիւնների տարբերութեան մասին, նա մի այսպիսի պատասխան տուեց. «Յորհրդային սահմանադրութիւնը երաշխաւորում է կարծիքների ազատութիւնը, իսկ ամերիկեան սահմանադրութիւնը երաշխաւորում է ազատութիւնը՝ կարծիքներն արտայայտելուց յետոյ»։ Լեհաստանից ելած դրող եւ երգիծաբան Ալեքսանդր Դրոժդինը կին Նոյն կապակցութեամբ քաղաքական կատակը համարում է անհրաժեշտ ինք-

նա-օրինաչափութիւն՝ բոնուտերութեան պայմաններում, այդ միտքը վաստակելուով այսպէս. «Եւրաքանչիւր ամբողջատիրական վարչակարգը զարգացում է հասարակութեան ընտանաւորական զգայարանը, ստեղծում հազարաւոր ժողովրդական կատակարաններ ու զուարճասուններ, որոնք օրը օրին քաղաքական կատակներ են յորինում ու պատմում։ Այդ կատակները յաճախ հանդիսանում են վարչակարգի հանդէպ գործող միակ հնարաւոր ընդդիմադրութիւնը»։

Մոսկուայում տարածուած են նաեւ չինական համարուող մանրամէտերը։ Ըստ դրանցից մէկի՝ խորհրդային դիտմականները Հրաչ-Հաչուի Մեքենայից ուղտում են իմանալ, թէ՛ «2000 թուականին ի՞նչ պատկեր է ներկայացնելու իրենից Խորհրդային Միութիւնը»։ Ահա պատասխանը. «Մի մի յատուկ իրադարձութիւն, — զեկուցում է Հաչուի Մեքենան, — Նորութիւն չկայ չինա-ֆիննական սահմանի վրայ»։ Սա էլ տպագրի մի ա՛յլ գլանխատեութիւն է, չինական դիրքերից, կամ էլ, աւելի ճիշդ՝ որոշ նպատակով այդ դիրքերին վերադրուելով։ Բայց եւ այնպէս, դա արեւելա-եւրոպական երկրներում, ներառեալ Խորհրդային Միութիւնը, չլինանաութեան մէջ դառնուող բանաւոր քաղաքական երգիծանքի մաս է կազմում եւ ոգնում լուսարանելու մի որոշակի կէտ։

Այդ երգիծանքը իրականում աւելի ընդարձակ է ու, անկասկած, աւելի խոր։ Դրանից միայն առանձին նմոյշներ են պատահաբար կամ ոչ պատահաբար Արեւմուտք հասնում, այս կամ այն չափով հրատարակում՝ տպագիր հրատարակութիւնների ճանապարհով, դրանով էլ մասնիկ դառնում դրսի հասարակութիւններին։ Այդպիսի հերթական հրատարակութիւններից է եւ Հանս-Ուլրիխ Էնդլի կազմած ու մեկնաբանած հաւաքածոն, որի միջից շանացի մի շարք աւելի կամ պակաս մատչելի ստոյթներ կորզել այս տեղեկատուական նպատակ հետապնդող հակիրճ յօդուածի համար։

ԼԵՒՈՆ ՄԿՐՏՁԵԱՆ

Մ. Մ Ի Ն Ա Ս Ե Ա Ն

ՀՐԱՉԵԱՑ ԱՃԱՌՆԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ

ՎԻՆՆԱՅՈՒ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐՈՒՆ

19.

[Մարտ 1 1922, Թուրիզ]

Գերապատիւ Հայր,

Ստացայ Ձեր երկրորդ նամակը (ադ. 27) եւ հետեւ ալ Հ. Վարդանեանի 3 հատորիկները(1), Հ. Տաշեանի Անկարկը եւ իմ Հայոց գրերու փորձերը մինչեւ էջ 266. բայց Յրդ մամուլը պակաս էր). շնորհակալութիւն այս բոլորի համար: — Հ. Վարդանեանի ամբողջ յօդուածները արդէն բառացապէս եւ անցուցած էի մեծ արժատական բառարանին մէջ. ուստի, որպէսզի աշխատութիւնս նորէն չկրկնեմ, կինդրեմ յայտնել ինձ թէ այս արտատպութիւնները լիակատար կերպով նո՞յն են Հանդէսի մէջ տպուածներուն հետ: Եւ եթէ քանի մը տող աւելցուած է, յատկապէս կինդրեմ որ այդ տողերը, եթէ կարելի է, էջով եւն յիշեցնէք ինձ:

Նոր-Բայազէտի ցուցակս եթէ տպուեցաւ, հատ մը կինդրեմ զրկել ինձ: Իսկ Քեհերանի ցուցակս այնքան փոքր բան է, որ կարծեմ Հանդէսի մէջ կամ առատուելն երկու թիւով կզիբջանայ. ուստի շատ կինդրեմ որ այն ալ որ առաջ տպէիք զիբջանէիք, փոխանակ սպասելու որ Պարսկաստանի միւս այլ ցուցակներն ալ տպուին: Մէկ մամուլէ բաղկացած պրակ մը պիտի ըլլայ կարծեմ:

Տեղս քւ այլուր տպուած գրքերէն արդէն հաւաքեցի 32 կտոր եւ երկի ուղարկեցի ապահովեալ կապարով, որոնց ցանկը հետեւեալն է. տեսէք թէ պակաս չէ՞: — Արձուտ գիրք, Տեղեկագիր Նախիբեւանի... Սրտգիր դաշմ. (հազու, 1917, Թիֆլիս, 1917), Հայ արւեստագետների միութիւն, Հայիւ հայ. կուսակաւարութեան (Թուրիզ, 1921), Տեղեկ. աղբատ. ընկ., Ազատ Սիւնիք Ձ 8-11, Հայաստան (աշխարհագրական թղթախաղ), Շապուհ Բագրատունի, Աշուղ Յարթում, Խնձր Մշեցի, Ջօկի բրօքս., Ագաթ չի, Ազատ Սիւնիք, Հագեւոր երգեր, Կորած բառը, Կրօն եւ բարայայկան, Նրկու դերվիշ, Ուղերթ, Լոյսից դէպի խաւար, Սիւսոն Բագրնի Մրտուցներ, Աշր Քաւի, Ջիւլի երգեր. Այգի գրադարանի գրքոյկները Ձ 1-6 եւ 8-10(2):

Շապուհ Բագրատունի(3) խնդրան էի յատկապէս եւ Հայաստանի ներկայ Լուսաւորութեան կոմիտարը(4) ուղարկած էր ինձ, ես ալ Ձեզ ծուէր կիրկեմ. կցուեմ որ ինձ արուած տեղեկութիւնները սխալ էին կամ չափազանց չափազանցուած. ասիկա չի կրնար ըլլալ Շապուհ կամ որեւէ Բագրատունի. զրկել սո՞վ որ է՞ անշուշտ Արծրունի է. այս մասին զրեցի արդէն Վե-

նետիկ՝ Հայերէմ նար բառերու մէջ(5)։ — Կայ եւ ուրիշ տեղեկագիր մը տպուած Քաւրիզ, բայց անկարելի եղաւ ինձ գտնել, որովհետեւ տեղւոյս տալիստեղ Գեր. Ներսէս արքեպիսկոպոսի(6) անձին վրայ չափազանց ժեճ գովեստներ գրուած ըլլալուն պատճառաւ, եպիսկոպոսը տպարանէն դուրս չհասնած, բոլորը այրել տուեր է. ազատուած է երկու օրինակ, մէկը զրկուած է կաթոպիկոսին, միւսը կմնայ Հեղինակին ջով։ — Այգի գրադարանի 7 եւ 8 թուերը Հրատարակուած չեն եւ անվաճառելի, որովհետեւ Գաշտակցութեան ներքին գործերուն կոչականին, գտնելը չափազանց դժուար է. ՏՅ 8 զըթայ(7). ՏՅ 7 չկրցայ գտնել։ — Բազմի Մրմուռներն(8) ու Պատմագրեան՝ Աղը թառի(9), իբրեւ լիւթի Հրատարակութիւններ չեն վաճառուիր. նուէր ստացած եմ։ Պատմագրեանը տպած է նաեւ աթլասի վրայ «Մրդ մը»՝ որ (50 օրինակ միայն կայ) թէեւ Հեղինակէն նուէր ձեռք բերել, բայց վախճալով որ ճամբան կկորսուի, սուի նորէն իրեն Հեղինակին, երբ լսեցի որ Հայաստանի վրայով Փարիզ պիտի երթայ, խնդրելով որ անկէ ապահովեալ զրկէ Ձեզ. յուսած հասած ըլլայ արդէն։

1) Ատնցմէ դուրս առ այժմ ուրիշ գիրք չկայ ճոս տպուած։ Գրքերէն մասնք Հեղինակները նուէրած էին ինձ, եւ ալ Ձեզ կնուիրեմ. ուրիշներ Հեղինակներէն նուէր առած եմ բոնի Ձեր տնունով. միւսներէ գնած եմ, որոնք որ վաճառելի են, եւ իմ կողմէ կնուիրեմ Ձեզ։

Քերթերէն Այգ, Միմարէք եւ Ձամզ(10) դեռ չեմ զրկեր, որովհետեւ առաջինը եւ երկրորդը թէեւ ամբողջ, բայց երրորդը չափ պակաս է. գլխաւոր պատճառն այն է, որ 3 տարի առաջ, երբ տանիկները կկեր են Քաւրիզ, ամէն ճարգ իր ունեցած գրքերն ու Քերթերը ոչնչացուցեր է. այսպէս եւ Ձամզը, Յայտ ունիմ որ մաս մաս կարենամ ձեռք բերել։ Օրինակ մը կայ միայն խմբագրին ջով։ Գովաւի Քերթերէն եւ Գրքերէն բան մը չեմ կրնար զրկել, որովհետեւ յարաբերութիւն չկայ. Ձանգնուր Հրատարակուած «Ազատ Սիւնիք»(10) Քերթէն 3 թիւ կրցայ ճարել փախտականի մը ձեռքէն եւ կուտրկեմ Ձեզ. Գորիս տպուած Արմատ գիրքը(11) լաւ պահեցէք, որովհետեւ, ինչպէս լսած եմ, թալիսիքները(12) ամբողջ Հաւաքեր եւ այրեր են. ասիկա մագապուր ազատուած օրինակ մըն է։

Բանի մը որ առաջ ապահովեալ զրկեցի «Մարտիկան բառեր» յօդուած ձըս(13), որ կրնայ Ազգ. Մատենադարանին մէջ կոկիկ Հատոր մը կազմել. արտասպաթեան մէջ խնդրեմ դնել խալիքին յառաջարան, որ իմ գրածս է. պէտք չկայ խալիքին գիտցողի մը սրբազրել տալու, որովհետեւ, ինչպէս պիտի նկատէք, եւ ճոս արդէն գիտուն խալիքի մը սրբազրել տուած եմ։ Եստուէկ ուղարկուեմ ինձի կիսգրքի Քերթերէն բառերու տպագրութեան։

Տեզս Հրատարակուող Քերթեր կրնեց թուերէն ուղարկել սկսեք էին. բայց որովհետեւ Հասած չէ Ձեզ, եւ խնդրեցի որ պահեն եւ ամէնը մէկտեղ ինձ տան, ապահովեալ ծրարով եւ կզրկեմ։

1) 1) Հանդէսի 1921-1922 [Բ] թուերը շատ կհակառար կու գան. ապահովեալ չըլլալուն պատճառաւ ճամբան կկորսուի[ն]։ Ժամանակ մը յետոյ եւ պիտի խնդրեմ որ բոլոր կորսուած թուերն ապահովեալ ուղարկէք. առ այժմ ստացած եմ 1921, թիւ 1-2, 5-6, 9-10։ «Հայոց գրքեր» իմ ուղարկած նոր յօդուածովս չէ վերջացած. կտոր մը դեռ կայ, կարն ժամանակէն այն ալ կզրկեմ. կպատեմ իմիստենի «Մարտիկան» Ժողովմունքին(14), որ Հայաստանի կոմիտայէն(15) խնդրած եմ առանձին նամակով։

Նոր-Ձուլա կայ 250 ձեռագիր, որ Մարտի օտարկաւոր ցուցակազրեց, բայց տպուած չէ զեռ (առանբէն է)։ Եթէ գրէք Մոսկուա, իմ կողմէս բարեւոր Հաղորդեցէք ուր. Յովհ. Պալեանին եւ յայտնեցէք թէ ճոս կայ տ-

մէն ապահովութիւն եւ եթէ ուղէ կրնայ զայ եւ հանգիստ կեանք վարել, կեանքը առատ եւ աժան է:

Տաղարանս(16), ինչպէս ըսած եմ, կզանուի Բաղու. ուստի ո՛վ դէտէ դեռ ի՛նչքան պիտի սպասենք, որ կանոնաւոր հարցողակցութիւն սկսի եւ ես ալ կարող ըլլամ զրկել Ձեզ, մանաւանդ որ շատ մեծածաւալ զործ է: Տաղարանի Ծուցակէն(17) աւելի հաստ է եւ մեծ: — Հայ տաղասացներու քով պատահած ամբողջական պրո. կամ Թրք. տողերու համար կարծիք յայտնած էիք թէ անոնք բանաբաղութիւններ են ժամանակակից պարսիկ եւ Թուրք բանաստեղծներէ: Եթէ առկա առանձին քննութեամբ հաստատած էք, խօսք չունիմ. բայց եթէ a priori կենթադրէք, կներկէ որ հակառակ կարծիք յայտնեմ: Մեր նոր վկայքի(18) մէջ տեսած էք անշուշտ տաղեր ուր նայպէս Թրք. եւ պրո. տողեր կան. յատկապէս Աստուածատուր Խթայեցոյն մէջ(19). կարելի չէ ըսել թէ այս տողերը պրո. եւ Թրք. բանաստեղծներէ անձուած ըլլան, որովհետեւ ո՛չ մի պրո. եւ Թրք. բանաստեղծ երզած չէ Խթայեցի. ուստի պէտք է ըսել թէ այսպիսի տողեր դրելը բանաստեղծական ճարտարութիւն մ'էր: Սոյսակ երգարանի(20) մէջ կան նոր ժամանակի տաղեր, ուր երգիչը (աշուղը) մէկ տող հայ. եւ մէկ տող պրո. երգեր է: Ինչ ախար այստեղ Թարգիզի մէջ կայ նոյն բանը. Թաշնեան(21) դերասանը՝ որ նաեւ երգիչ է, տեղեւանները հանդէսի մը մէջ երգիչ էր զբոս մէկ երգը, որուն իւրաքանչիւր տան ա. տողը հայ էր, բ-ը Թուրք. զ-ը վրացի. դ-ը ուս, չորս լեզուով: Հին ժամանակ ալ եղած ըլլալու է: Կերկենմ. այս մասին ամէն ծառայութիւն մատուցանել պատրաստ եմ: Խնդրական կէտերը կրնամ նոյն իսկ տեղւոյս պարսիկ մուլաններուն հարցնել: Եթէ կուզէք կրնանք նաեւ դեմեկ տեղւոյս բժիշկներէն ուսումնական Ծախր-ուլ-Աթրբբա (Պարմանք բը-մըլհայ) անուն անձին, որ Ծահնշահի հրամանով կհազմէ պարսկերէն, Ֆրանսերէն, անգլերէն եւ ռուսերէն շրեթերեղանի լիակատար բարբառն մը եւ այս տրթիւ կարդացած ու բարբառագած է ամբողջ պարսիկ գրականութիւնը: Անձամբ ծանօթ եմ եւ կրնամ պէտք եղածը հարցնել իրեն:

Վկայք Արեւիկից-ը(22) հրատարակելը են. բայց առանց Մխարանի լուսաբանին. դրած են միայն մէկ քանի էջ տեղեկութիւն՝ նոր հրատարակչին հողմէ. ուստի զուք ինչ որ ունիք՝ այն է: Ես ալ այդքանը տեսած էի 1908 թուին՝ հոնկուցեալ հեղինակին քով: Յառաջարանք չէր ալ զբոս: Նոր տըպագրութիւնը ձեռքս անցաւ. հոս կ'մտնառուի:

Վանէն փոխադրուած հարգար ձեռագիրք այժմ կգտնուին յիջմիածին(23). իսկ էջմիածնի 4000 ձեռագիրք կպահուին Մուկուլայի Հայոց եկեղեցւոյն մէջ. կըսուի թէ ապահով տեղ է եւ դեռ մարդ ձեռք չէ դիպցուցած(24): Ի դէպ կ'իշխեմ որ էջմիածնի ձեռագրայ մէջ (4000 ձեռագիրներն ալ էլ առ էջ թերթած եւ ամբողջին մէջ գտնուած բոլոր տաղերը ցուցակագրած եմ) տեսած եմ մէյ մէկ հասար տաղաչափեալ Աւետարան, Գործք Առաքելոց, մէյ մէկ տաղ ալ Օրացոյց (աւուժար) եւ Այխարհագրութիւն:

Եթէ կարեւոր կհամարէք Հանդէսի լուրերու բանին մէջ մտցուցէք տեղւոյս Հայկական Համալսարանին բացումը(25): Հայաստանէն հոս ապաստանած էին շատ մասուր ուժեր. ասոնցմէ պր. Բուրիի Արբանձեան նոր խանութիւն յանձն առաւ. բանալու ձեռքիցի Հայկական Համալսարանը. արդէն երկրորդ ամիսն է որ բացուած է: Աւանդներն 200-ի շտի են. կահանդուի Հայոց լեզու, Փրանսերէն, Անգլերէն, Պարսկերէն, Լեզուաբանութիւն, Հայոց պատմ., Ընդհ. պատմ., Արեւելքի պատմ., Հայոց գրականութիւն (նոր), Սոցիոլոգիա, Քաղաք. անտնտեսագիտութիւն եւ Մանկավարժութիւն: — Դասախօսներն են՝ բացի նուստէս, Բ. Արբանձեան, Ե. Ար-

բարեկամ, Ա. Շահնազարյան, Կ. Գրեկյան, Ս. Գարսեան, Ա. Գասպարյան, Ա. Յովհաննիսյան և Սարգիս Սուքիասյան: Դասախօսութիւնները տեղի հունեան Լիբրարիէ մէջ հարցոյն մէջ, կէսօրէն յետոյ, ժամը 3-6: Գողթունքն սերով և յարգանքով Ձեզ և բարոյիչ յաստիք բարեւեմը Լ. Տաչիանի և Լ. Կարգանեանին:

Ձերը Լ. ԱՆՈՒԾԱՆ

Մարտ I, 1922 թուարկ

- (1) Լ. Ա. Կարգանեան, Բնագիտական դիտարկութիւններ: Դասական շրջան, Ա (1913), Բ (1914), Գ (1921):
- (2) Անտանի աստղան զրքերի շրջանը զևանդա Անտանոյ, 1922. Մարտ-Յունիս Ժողովոյ Կարգի կողմէրմ է զհարգանքով հրատարակութիւնը, աստղան խմբագրութեանը շանիւմ:
- (3) Եսպանի Բարբառուսու դաստիարակ, կէսօրէն, 1921 (տ՛ժ համակ 18, Ժանուարիութիւն 85):
- (4) Տ՛ժ համակ 18, Ժանուարիութիւն 19:
- (5) «Էնկերի» հոս շանը Եսպանի Բարբառուսուսի գրուտարեան «Նր» (տ՛ժ կէսօրէն, 1921), «Բարբառուս», 1922, Բ. Յ. Տ. Ս:
- (6) Երեսու տրի. Միլիթ-Փանդի (1808-1848), Առդարականի Քեմի արքայութիւնը 1912-ի Քիւն ժաւը, արհարարութիւններ կողմէրմ, Քիւնքն «Էնկեր» կիւնդակով իրականները Կեմիք 1-Մ. 1908-1906) Կրմ ժամին տ՛ժ օրինակ՝ Ա. Կրպան, «Անկեր» Յունիսից, Պէրլ-Կիւնք, 1908; էջ 133-145:
- (7) Ան և զերքիմ կաննարարութիւն Լ. Յ. Դ. Առդարականի շրանը, Քարեք, Առդարականի Լայն Քեմ, 1917, Յ էջ, «Արդարական», Բ. Տ. Գրանութեան Կարգի Քեմի Եւնի. զաւրմանուրիմ Լայնամի կառավարութեան, դրանքի և կառարարարի մա 28 Յունիսի 1921 թ.։; Քարեք, Առդարականի Լայն Քեմ. տայ. 20 էջ. «Արդարութիւն» Միլիթ: Մի. էչեր և Կրպանը յոյնիկներին կնգամայ գրքումներինց, Կորիս, տայ. «Անտանո», 1921. 80 էջ (Լրատարակութիւն Քիւնքի Քարեքի): Եսպանիան Ան. «Անկեր» Առդարականում 1918 շանին, Քարեք, տայ. Առդարականի Լայն Քեմ., 1919, 80 էջ, «Արդարական», Բ. Տ. Գ:
- (8) Բարեւ Մի՛ճն, Արեւիկի միտմանը, Քարեք, 1917:
- (9) Արդ Քառի [Քարեք, 1921 "], 12 էջ:
- (10) Այս Քարեքի նունները չն ժամ զաշիակն սովանակն կանքարարանը, «Արդարութիւն» Քարեքի Կրատարակութիւն է Կառարար 1915-1921 թթ., իւր «Անկեր» ժամին տ՛ժ համակ 20:
- (11) «Արեւի ցիրէ», (Կրատարակութիւն կնանկայտանի կրատարակութեան), Գրքի, տայ. «Անտան», 1921. 115 էջ:
- (12) Բարբառուս՝ տայիւն, Գր. Կրպանիցները:
- (13) «Արդարական» գրանքի շանը կայերիկի «Ար», զևանդա Անտանոյ, 1947-1949. Կաննարարից 1951. 198 էջ:
- (14) կէսօրէն «Արդարական» Առդարականի Կարգից 1918 թ. Կարգում, որ կարգում է Կարեքի զրքերի գրուտ 1500ամեայ և Կար. տարգրութեան 400ամեայ յոյնութեանցիւն. Կարեքի Յովհաննիսյանը (Կար. կարգից Մեմի Տան Քիւնքից) Կրատարակութիւն է գրարարեայ կնգարարութեան, որից զարուի է Անտանը, Քիւնքն Կար. և զաշիակն կրքը կրմ աշխարհութեան մէջ, էջ 349. Ժանուարիութիւն 1:
- (15) Կրատարակութեան Կարգից կնգարար Ար. Յովհաննիսյան, տ՛ժ համակ 18, Ժանուարիութիւն 19:
- (16) Տ՛ժ համակ 18, Յունիս Ժանուարիութիւն 27:
- (17) Լ. Յ. Տաչիան, Յունիս կայերիկ ձեռագրաց մասնագրարմի Միլիթարեանցի Քիւնք, 1895, մեմարի 1108 էջ:
- (18) Տ՛ժ համակ 8, Ժանուարիութիւն 8:
- (19) Կրպանի Արքանոցի (1480-1544 ժամ) զՅայ Անտանուսար Կրպանցի իրականութիւն. Անտանուսարի էր Կար. և յոյն Կրատարակութիւն Կ. Յունիսից, էջ 88-91. տ՛ժ համակ Լ. Ն. Արեւիան, զևանդա Անտանոյ, 1915, էջ 52, տայ յոյնութիւն զերեպիցը:
- (20) «Արդարական» կայարանի (Կրպան), Կրատարակութիւն՝ Կրպանիցի զաւանդ, 1896:

- (21) Քաշեան Մկրտիչ (1886-1958), գերասան 1906-1918 ՔՐՖՆում, 1917-ից մինչև ժուր Քուրդիզում: Քննարկում ազրբէյաներէն բնագրիչ է Ալ. Շիրվանզադէի «Պատուի համար» եւ «Նամուս» գրամաները:
- (22) «Կիւլֆ Արեւիկե» վարքացրական փողովատուի առաջին նետադատող եւ հրատարակիչը եղի է Գ. Տէր-Մկրտչեանը (Միւրան):
- (23) Գ. Վ. Աբրահամեան, Մասնագրում, Եր., 1902, էջ 12: «1915 թ. [Էջմիածնի] Մասնագրումն են ժամում Վասպուրականից բերած (էիմ, Կոտայ, Աջաժառ, Վարազ, Վան եւայլն) թնչիս նաեւ Քուրդիզից ստացուած 1823 ձեռագիրը»:
- (24) Ն. տ., էջ 13: «1920 թ. Գնկածքերի 17ին պետականացում է էջմիածնի Մասնագրանը. 1922 թ. Ապրիլին Մոսկուայի Հայաստան են վերադարձում 4000 ձեռագիր, որոնք 1915 թուականին Մոսկուայէն տարուելի պատերազմական ուղևորներէրից զերծ պահուելու մտահոգութեամբ եւ պահուում էին հայկական եկեղեցում: Այս ձեռագրերին միանում են Մասնագրանում գտնուող 1730 ձեռագիր, որոնք հաւաքուել էին 1915-1921 թթ. ընթացքում»:

[Թարիզ, 26 օգ. 1923]

Գերապատիւ Հ. Ակիեան,

Մենայն շնորհակալ եմ Ձեր զրպանց համար: Երբեք չեմ կարող մտածել որ երբ որ պէտք էր. համաձայնեցուցի նուիրել Եւրոպա մասնագրանիդ, փոխարէն ստանալու պայմանով՝ հետեւեալ գրքերը. 1) Պնարոս Գուրանն, Ընտիր քերթուածներ, Վիեննա 1922. — 2) Մատիկեան, Կրօնի ծագումը եւ դիցարանաւորին, Վիեննա 1920. — 3) Ս. Յակոբեանի(1) գրած՝ Գուրեանի ուսումնասիրութիւնը, որ արտասուում է անշուշտ Հանքէնէն: — Իր հասցին է՝ Mr Mirza Mélik-Sajatian, Collège américain, Tavriss: Գծաւարանաւորութիւնը անկէ էր, որ ինքը եղած է նոյն թերթին աշխատակից եւ զանազան յօդուածներ ունի մէջը, հանոյք մ'էր իրեն համար երբեմն երբեմն կարդալ: Հիմալ զրկուած է այդ հանոյքէն: Ինչ որ է, երբ վերոյիշեալ երեք գրքերը սպաւնովեալ ծրարով զրկէք իրեն, հին հանոյքը կ'ստանայ եւ նորը կ'սկսի: Միւս աստիճանը ունեցել է. բայց անեցիք գործածել որչազուցել են իր բացակայութեան ժամանակ:

Ուրիշ ուրախ լուր մ'ալ տամ. Չանգի հուսալովն ամբողջացողի. երկու բարի պարտներ հանեցան իրենց կիսատ հաւաքածոն քանդել եւ տալ ինձ զանազան թուեր: — Չանգը հրատարակուած է հետեւեալ ցատկատուքներով.

Չանգ	1910	ա	ամ.	Թիւք	37
»	1911	բ	»	»	33
Միւրաք	1912	ա	»	»	34
»	1913	բ	»	»	20
»	1914	դ	»	»	29
»	1914	դ	(sic) »	»	39
Չանգ	1914	ը	(sic) »	»	3 (միայն)
»	1919	թ	»	»	48
»	1920	ժ	»	»	33
»	1921	ժա	»	»	27
»	1922	ժբ	»	»	5 (դարձրեցուած պետութիւն)

Ուրեմն 1915-1917 չէ հրատարակուած, բայց տարեթիւը պահուած է եւ 1918 եղած է ք ած. այսպէս հաստատեց խմբագրապետ ու հիմնադիրը՝ Ա. Տէր-Վարդանեան, որու հաւաքածոն է համար պակաս է: Իմ գրկան հաւաքածոյիս մէջ կպակսին միայն չորս թիւ, որ է՝

- 1919 թ. 13
- 1921 թ. 3, [՝] 12

Յսոնց համար գրեցի Մարաղա՝ բարեկամի մը, որ որոնէ եւ եթէ գտնէ ուղարկէ ինձ: Մարաղա բաւական բաժանորդ կար Ջանց թերթի:

[Եւսիորդների վրայ գրուած՝] Մարաղայէն ստացայ եւ գրեցի Ջեզ վերջին երարիս մէջ:

«Հայոց գրերը» յառաջարան չունի. աւելի ճիշտ՝ արդէն տպուած է շնորհակալ եմ որ Հ. Տաշեան ընդունած է ձօն(2): Գալով Ձեր աշխատակցութեան՝ յատկապէս ծածկագրերու մասին, պատիւ պիտի ըլլայ ինձի աջին: Աւելցուցէք ինչ որ կիրաւիագրէք, անուշտ միշտ առանձին նշանով: Brosset-ի(3) մասին ունեցած տեղեկութիւնս Հ. Տաշեանի Ակնարկէն է, էջ 90. Բայց Հոն բաղձաթիւ ծածկագրութեանց մասին կիտուռի (19 տեսակ), մինչդեռ Ձեր գրածին համեմատ՝ ընդ ամէնը մէկ տեսակ է: Այս մասին ալ ինչոքեմ կարեւոր լուսարանութիւնը դնէիք գրքին մէջ: — Գրքին վերապահները անուշտ մանուաւոր ցանկով մը կընէք ինչպէս որ պէտք է(4): Իսկ նոր տպուելիք մասերուն համար, որոնք շատ բնախնդիր ուշադրութիւն կը պահանջեն, յատկապէս կիտուռի որ պէտք կըլտը շղանաք: — Ինչո՞ւ արդեօք մինչեւ հիմա չհրատարակուեցաւ նոր-մայազէտի ձեռագրաց ցուցակս, որ կարծեմ բովորովիմ պատրաստ է(5): — Հայաստան երթալուս պէս առանձին յայտարարութեամբ կաշխատեմ բոլոր թերթերն ու գրքերը հաւաքել Ջեզ համար. Հաւաքարանը, ինչպէս կը լսեմ, ունի 240 ուսանող, որոնցմէ 60 հոգի լեզուաբանութիւն սորվին, այսինքն ուղղակի իմ աշակերտներն պիտի ըլլան. յոյս տանիմ անոնց ալ կողմնէն այս հաւաքման մէջ(6): Ա. Տէր-Յակոբեանը իմ հին աշակերտս է եւ հիմայ էլ միտմովն կգտնուի:

Երեւանի հասցէն բոլորովին պարզ է:

«Հ. Աճառեան
Երեւանի Հայոց Համալսարանը»:

Նամակս գրկելէ առաջ ճամբայ շունտ եմ երկու (2) կապոց, որոնց մէջ կգտնուին Եղիապար, Ջանգերը եւ զանազան գրքեր: Յետոյ աւելցուցի նոր կապոց մը, որուն մէջ են Եալիլը, Ռէյսերի ճեղագրերը եւ Պայլար: Վերջին երկուքը թերթեր են որ հրատարակուեր են ժամանակ մը առաջ. ոչ մէկը կատարեալ հաւաքածոյ մը չունի անոնցմէ. ուղարկեցի ինչ որ կրցայ հաւաքել. մտացեալը անկարելի եղաւ ինձ համար: Մեկնելէս առաջ Ջեզի ուրիշ մէկու մը հասցէն կուտամ, այնպիսի մէկը՝ որ կարենայ իմ գործս շարունակել: Կթղթակցիք(7) անոր հետ եւ յոյս ունիմ որ կրնաք բաւական բան ստանալ իր ձեռքով: Անիկա ալ ծակուծուկեր փնտռելու սովորութիւն ունի: Նամակիս հետ կուղարկեմ վերջին հրատարակուող ողբոյնս. պիտի մեկնիմ ազոտոսի 30-ին:

Այժ թերթը հրատարակուած է նաեւ 1922 թուին՝ 6 թիւ. եւ այս թը-

ևն խափանուած է պետութեան կողմէ. այն օրէն մինչև այսօր ոչ մի քերթ (հայ կամ արարիկ) չունի իրաւանք հրատարակուելու քաղաքին մէջ: ևս

26 օգոստոս 1923
Թարիզ

Ձեր գ
Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

- (1) Սիւնո-Յակոբեան (1890-1942), ուսանել է Քիֆիսում եւ Եուէյնպոլիսում, գրականագէտ, 1922-1924 թ. Վրկեսայում հրատարակել է «Արիզ» անդէպ: 1918ին հրատարակել է Դաշնակցութեան, 1924ին ներգաղթել է Սօվետական Հայաստան, Համալսարանում գրաստանարէլ է արեւմտաեւրոպական գրականութեան մինչև 1938, երբ «Անտար» պաշտամանքի շրջանէ զուգարէր էր զարմել (ըստ Լ. Գ. Ղարիբջանեանի, «Սրբաւոր պետական կամուրանք», էջ 264): Երա գեներալ Գոյնեան, զորս կեանքն ու երկերը ուսումնասիրութեան յայտ է առել «Համդէս Անտարայում», 1921-1922 թթ.:
- (2) «Ջոն առ Գեր. Լ. Յ. Տաշեան, հիմնադիր հայ հեղափոխական, է նշան իտրիկ յարգանայ» («Հայոց գրիքը զբոյն տնտեսութեան յետոյ»):
- (3) Marie-Félicité BROSSET, 1802-1880, Փրանսացի հայագէտ, բանասէր, որ երկար ժամանակ ապրել ու գործել է Պետերբուրգում. կենսագրութեանը եւ հայագիտական գործերի ցանկը տե՛ր Գ. Մարտիրոս Միտանեան, «Պատմա-բանասիրական կանոնադր», մ. թ., 1907, է. էջ 198-212:
- (4) «Հայոց գրիքը զբոյն վերջում» «Պարսկերէն ձեռագրութեանը երկն էջանոց ցանկ»:
- (5) Առանձին հրատարակուած 1924ին:
- (6) Յաջորդ նամակները ցոյց կը տան որ իր Անտարը չէր դառնորոշում իր հանդիպելէ զբութեանը. եւ ոչ միայն նա:
- (7) Լ. Ն. Ազիեանը ՉՈՒԿԱՆ ԹԹ. Լեռն է ոչ միայն «Համդէս Անտարայում» խմբագրութեան, այլև գրեթէ ժամանակակիցացուած, ինչպէս երևում է «Համդէս Անտարայում» գրքերի եւ ժամանակակիցներէ վերաբերող կտիւրից եւ շարժականական աղբիւրից:

21.

[Թարիզ, 30 օգ. 1923]

Մեծարգոյ Հայր խմբագիր
«Համդէս Անտար» ուսումնասիրութի.

Արդհետեւ եւ այս առաւել պիտի մեկնիմ քաղաքէս, ուստի կենդանիս որ այլ եւս իմ այստեղի հասցէովս որեւէ բան չուղարկէք: Երէկ ուղարկեցի Ձեզ իմ վերջին ծրարս, որուն մէջ կղանուին յուր մնացեալ թերթերն, ու զբեքը: Միայն մէկ գիրք կպակտի, որ է ԱՆՏը եւ ստեղծագործութիւնս, որ վերջերս ապուցաւ: Ասկէ վերջը թէ՛ կուզէք քաղաքին հրատարակութեանց հասարակութեան կազմէլ, դիմեցէք Պր. Հայկ Աճէմեանին, Թարիզ, Halk Adjemian, Tauris (Persee), որ միայն յանձնարարելի անձն է թէ՛ իրրեւ սիրող գրական եւ ուսումնական հրատարակութեանց, թէ՛ իրրեւ գրող եւ բանասէր, եւ թէ՛ իրրեւ պարտաւանձալ եւ գառակցի անձ: Արդէն նոյն իող այժմ այդ գրքի (ԱՆՏը եւ ստեղծ.) ստացման համար կրնաք դիմել իրրեւ եւ գառակցելէք, որ ամենայն սիրով պիտի կատարէ Ձեր խնդրը:

Ի վերջոյ պարտականութիւն կը համարեմ յայտնելու նաեւ մէկ ուրիշ բան, որ Ձեզի անձնագէտ պիտի հետաքրքրէ: Ես Հանդէսի մէջ հրատարակած էի Թարիզի 150 ձեռագրաց ցուցակը: Անկէ ի վեր հոս անացուելը են զանազան նոր ձեռագրեր, որոնց թիւը հասեր է 90-ի: Ես խնդրեցի Պր. Աճէմեանին, որ այդ նոր ձեռագրաց ցուցակն ալ կազմէ, որպէս զի հրատարակուի:

Թերթիդ մէջ եւ յետոյ կազմէ երկրորդ հասար իմ ցուցակին: 9. Անէմիանք կատարեց ինչորս, եոյն իսկ օրինակելով ձեռագրաց նկարները: Ամբողջ ուշ- խառութիւնը պատրաստ է եւ շուտով, իմ յանձնարարութեամբս պիտի ու- ղարկէ Ձեզ: Կինդրիմ որ ըստ կարելոյն հող տանիք շուտով Հրատարակե- լու: Միեւնոյն ժամանկ պարտնը պիտի թղթակցի Ձեզ հետ մերթ ընդ մերթ ուղարկելով մասնաւոր յօդուածներ, որ նոյնպէս կինդրիմ Հրատարակել Թեր- րիդ մէջ(1):

30 օգոստ. 1923
Քարիզ

Յարգ.
Հ. ԱՃԱԹԻԱՆ

(1) Հայկ ԱՅԷմեան «Էմեդիս Ամօրեայում 1922ի վերջում եւ 1924 ու 1927 թթ. ունի շատ մանր յօդուած, բայց ոչ՝ Քարիզի հայերէն ձեռագրերի ցուցակ:

19 հոկտ. [1923]

Գերապատիւ Հ. Ակիմեան,
Խմբագրապետ Հանդէսի,
Վիեննա.

Արդէն հասած եւ հաստատուած եմ քաղաքս: Անշուշտ քանի մը տող Համալսարանի մասին կ'հետաքրքրէ Ձեզ: — Համալսարանն ունի 6 բաժին. բժշկական, զբոսկան-պատմական, գիւղատնտեսական, տեխնոլոգիական, հա- սարակադիստական: Ուսանողաց թիւն է 800, դասախօսացը՝ 62: Ըս կղասա- խօսեմ երկրորդին մէջ եւ նիւթս է «Հայերէնի համեմատական քերականու- րիւն», որ պիտի տեսէ Յ տարի: Արդէն 6 դասախօսութիւն ունեցայ: Ետտ զոհ եմ տեղէն եւ վիճակէս, նիւթապէս եւ բարոյապէս, որովհետեւ շատ յարժա- րութիւններ կան աշխատելու համար:

1922 թուի Հանդէսի № 8-9 դէռ չեմ ստացած: Հանդէսները ինչորսմ այսուհետեւ ուղարկէք այս տեղի հասցէովս, Ահառեան, Երեւանի Համալսա- րան. H. Adjarian, Université arm. Erivan (Arménie) Via Moscou: Հայերէն հասցէ տեղեցնելը օգտակար է. ցրուիլը գիրութեամբ կ'հասցնէ նամակը: Եթէ ձայոց գրիւրու յաջորդ արտասպութիւններէն ալ մէկ օրինակ ընկերա- ցեկէք՝ ուրախ կ'ըլլամ: Կապտեմ նաեւ նոր-Բայաջետի ձեռագրաց ցուցա- կին:

Նոր Հրատարակութիւններն այստեղ շատ են. Համալսարանը բոլոր գի- տութեանց համար վիճառիկ հատորներ ունի. շատ բան տպուած է նաեւ զուրքը. այնպէս որ միայն ստոնք գտնելը մեծամեծ ծախոց կ'կարօտի(1), որ մնաց 1914 թուէն այս կողմ տպուած գրքերն ու Թերթիդը բոլոր գտնե- լը: Եթէ որոշ գումար արամադրէք, կրնամ առանձին ցուցակ եւ հաշիւ պա- հելով՝ դնել բոլոր Հրատարակութիւնները, որչափ որ գտնեմ գրափաճառա- նոցներու մէջ:

Յարգանաց բարեկերտով՝
Հ. ԱՃԱԹԻԱՆ

Յ. Գ. Պարսկաստանէն խրկած ծրարներու ստացած ք ըստ ցուցակին՝ որ գրած էի ապահովեալ նամակին մէջ:

Համալսարանի վարչութիւնը կ'յայտնէ Ձեզ իմ միջոցով՝ որ բոլոր իր անցեալ, ներկայ եւ ապագայ հրատարակութիւնները պիտի դրկէ Ձեզ, եթէ Համալսարանից դուք ալ ուղարկելու Ազգ. մատենադարանի(2) բոլոր հատորները սկիզբէն սկսած:

(1) Համեմատած եամակ 18ի վերլուորութեան մէջ այս մասին յայտնած յոյժը:
(2) Վիեննայի Միխիթարեան կամ շահնիս Ամօրեայի ասանձատիպիքի յայտնի եւ շատ փոփոխուի յարբը, որ առ 1828 թ. ունէր 101 փոքր հատոր (Վիեննայի գրաքննարկի Միխիթարեան գրապետատնօցի, Վ(455ա, 1872):

23.

[9 յուն. 1924
Երևան]

Գերազանց
Հ. Ն. Ակիբեան,
Պատրիարք Հանդէսի.

Գերմանիա մեկնող բժիշկի մը միջոցով Ձեզի եամակ մը գրած էի երկու ամիս առաջ, յոյսս դեռ չեմ կորսնցուցած որ այդ եամակը հասնի ձեռքերնիդ(1):

Երեք ամիս ու կէս է որ Երևան եմ, կըստարեւոյն Համալսարանին մէջ հայ լեզուաբանութիւն եւ պարսկերէն լեզու: Մեր, այսինքն դրական-պատմական ճիւղը ունի 120 ուսանող, մինչդեռ ամբողջ Համալսարանի 6 ֆակուլտետներու ուսանողաց համագումարն է 1000(2), իսկ բոլոր դասախօսաց 61:

Հանդէսի բոլոր թուերը, որ խումային(3) մէջ կորսնցուցած էի, հոս գտայ դրադարանին զանազան մնացորդներուն հետ: Գիտէիք շարունակէ՞ք թերթին առաջումը՝ հետեւեալ հասցէով. H. Adjarian, Via Moscow, Université arm. Erivan (Arménie): Եթէ հայերէն ալ տեսցուի, աւելի լաւ, որովհետեւ երկրին պետական լեզուն հայերէն է. ասկէ քստ ցրտիք՝ որ օտար լեզու չգիտէ, դիւրութիւն կ'ունենայ կարդալու եւ բերելու: Ինձ կ'պակտին Հանդէսներու հետեւեալ թուերը. 1922, թ. 8-9 1923, սկսեալ 3 թուէն (օւնիմ միայն 1 եւ 2): Կրնամ ըսել թէ ամբողջ Երևանի մէջ ես միակն եմ որ Հանդէս կատանամ, ամէնքը ինձ կը դիմեն եւ Հանդէս կուզեն. արդէն 1915-1923 թուերէն շատերը տարին, կարգացին, եւ ողորմելի վիճակի մէջ վերադարձուցին: 1914 թիւը պատերազմի պատճառով չեմ ստացած, ուրիշ տեղ ալ տեսած չեմ. չգիտեմ թէ կրնա՞մ այդ տարին ալ խնդրել Ձեզէ:

Գինեթաղքեմ որ Մրգուզ փանաէք տպուած ըլլայ(4). պիտի խնդրէի որ մէկ-երկու օրինակ գրկէիք ինձ, որոնցմէ մէկը միայն կոկիկ կազմով մը կազմեալ Ձեր ապարանէն: Կպահեմ զայն խնամքով: Հեղինակի փառաբերութիւն: Արդեօք տպուեցա՞ւ, աւելի ճիշտ հրատարակուեցա՞ւ Նոր-մայազէտի ցուցակ(5), որմէ նորիպէս օրինակ մը կազմեալ կ'ինդրեմ Ձեզէ:

Ոյս բոլորը, ինչպէս նաեւ Հայոց գրերու արտատպութիւնը, սկսեալ 289 էջէն, կ'ինդրեմ խրկէք ապահովեալ Ժրարով, որպէս զի անկորուստ կերպով մեռաւ հասնի:

Առաջարկած էիք հաւաքել հոս հրատարակուած թերթերն ու գրքերը. ստուգելի ծա՞նր գործ եւ կարօտ մեծամեծ ծախուց, որովհետեւ նոյն իսկ խո՞-

բարութիւնները իրենց թերթերէն օրինակ ձը չունին: Այսքան ծախք իմ կարողութիւնէս վեր է, որովհետեւ այստեղ նոյն իսկ Պարսկաստանն ստացած սոնիկիս հազիւ կէսը կ'ստանամ(6):

Թերթերու հաւաքման մասին խօսեցայ նաեւ Սենեքերիմ Տէր-Յակոբեանին(7) եւ Մելիք-Օհանջանեանին(8). բայց անոնք ալ իրենք իրենցմէ նոր բան ձը չին կրնար օւնելցնել:

Սպասելով ինչքանայց շուտափոյթ առաքման,

Երևան
1924 յունվ. 9

Ձերդ յարգանքով
Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

(Շար. 7)

(1) Աճառեանը կրճարակէս ամիս էր, որ Երևանում էր. զա զի էր շրջապատը միանգամայն նոր կացութիւնը շմբոնելու եւ ըստ նոր կենցաղի վարուելու համար:

(2) Համեմատած նախորդ նամակի 1000ի հետ, 1923 թ. Հոկտեմբերի 20ից Երևանի համալսարանը կոչուել է ՀՀՍՊՀ Պետական համալսարան, ունեցել է հասարակագիտական, պատմաքրական, գիւղատնտեսական, անիմիկական, բժշկական ֆակուլտետները (կամ բաժինները): 1923-1924 ս.ս. տարւուց ընդունելութեան շնորհիւնները յանձնարարողի մէջ եղել է ետեւ Աճառեանը: Այդ տարւում ուսանողութեան թիւը եղել է 938, ըստ որում 813 տղայ, 325 աղջիկ (ըստ է. Պ. Ղարաբաշեանի նշ. աշխատութեան):

(3) Տճ'ս նամակ 18:

(4) «Համիլիս Ամսօրիայ», էջ 241-256:

(5) Առանձնատիպ 1924ին:

(6) Ռոնիկի մասին դանդաղը անգլո-լուսիւն էր, որին դեռ սօժոր չէր ազատմիտ եւ ազատաբառ Աճառեանը:

(7) Եննէնիմ Եր-Յակոբեանը 1925ին եղել է իմ խոնդի Պետական ձեռագրատան վարիչը, որ ամէն գիւրութիւն ընծայել է Հ. Ն. Ակիմեանին, երբ սա անտեղ ստուգանարիւն աւարտագրելի է հայերէն ձեռագրեր (տճ'ս նամակ 24, Եանթարգրութիւն 1):

(8) Կարապետ Լիլիէ-Օհանջանեան (1883-1970), Երևանի պետական համալսարանի առաջին շտաբիւսներէն (1921-1925), պրոֆեսոր, մեծամասնակ բանասէր, հայագէտ եւ արեւելագէտ, թարգմանի (սովորել է Գերմանիայում), գիտութիւնները վաստակաւոր դարձրել, ակադեմիկոս, բայց «1937 թուականին Կ. Մելիք-Օհանջանեանը անհիմն կերպով նեթարկուած է ուղարկուելու (է. Պ. Ղարաբաշեան, Երևանի պետական համալսարանը, էջ 274):

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ ԱՇ

ԵՒ ԵՕՐԸ ԳՈՐԾԵՐ

- ԳԱՆԻՆՆ ԿԱՐՈՒԹԱՆ
ՀՀ ակտիվ երգեր, Հալեպ, 1970:
- ԱՆԻՏՅԻՔ ԻՍԱՀԱԿԻԱՆ
Վերսու Լայա Մանարին, Հալեպ, 1970:
- ԳԻՈՐԳ ԷՄԻՆ
Վթամեհորդ գար, Հալեպ, 1976:
- ՎԱՀԱՆ ԹԻՔԻՆԻԱՆ
Վարդա Վազարամ սեմին, Հալեպ, 1979:
- ՅՈՎՀԱՆՆԻՍ ՇԻՐԱՐ
ՎՅուշարամ մայրիկես և Վերիլիակամ, Հալեպ, 1981:
- ԵՂԻՇԷ ԶԱՐԻՆՑ
ՎՄարտիները խելագարուած, Հալեպ, 1988:
- ՎԱՐԳՅՈՒ ՊԵՏՐՈՍԻԱՆ
ՎՅերուդը որ մտացել էր մեռել, Գամա-
կոս, 1986:

Հայեպուտայ թարգմանիչ և գրադարանի թարգմանչական գործերուն եօթներորդը՝ Վարդ-
գէս Պետրոսեանի արձակէն ժուռնէ ճը պատմը-
լածներ է մի խմբում ՎՅերուդը որ մտացել էր
մեռելը շրջոյնը ըստ տեսու վերջերս, Գամա-
կոսի ՎԱՐԳՅՈՒՆ Կրտսերու շնորհով, Քէֆեան
Մշակութային Միութեան (պաշտօնական տեսուով՝
Ապրիլ Այա՛ն Ալ Մարտի) հարակետութեամբ:

Արտիստի լիզուով սաստիկ տեղում Կրտսեր-
րակուած ՎՅերուդը որ մտացել էր մեռելը տե-
սան գրգռիչ էր բողբոջայ միջին ճաւայով 110
էջերէ, որ տեղ գտած յառաջարկը, ուսումնա-
սիրութեան ու եօթը պատմուածքները տարբեր
Վաւարակութեան էր ներկայացնեն Վ. Պետ-
րոսեանի արձակը՝ իր ընդհանուր գիծերուն մէջ:
Սուրբոյ արար գրողներու միութեան նախ-
ագ Ալի Ուզլու Ռերանի կարն, բայց բերող

Վաւարակութեան էր զրաւ գրողիկն սաստիկ ե-
րնը էջերէ, որոնց էր յարդիկ թարգմանիչն ըս-
տարագրութեան կրող ՎՅամբարամն ուսումնա-
սիրութեանը (էջ 8-18):

Աստիկն ներթիւն, Ալի Ուզլու Ռերան կ'ընդ-
դըծէ հայոց պատմութեան արձակէն կարեւոր տե-
կենարարներն՝ Մետրոզ Մաշտոցի և անոր ճե-
տար կատարուած Գրերու Գիւտին անփոխար-
նելի նշանակութեանը, յայտնելու համար, որ ը-
տերէն հայ լիզուին՝ ընութեան, տեղեկոյցին,
պատմական իրադարձութիւններուն և ազգերու
Հեռ ունեցած իր յարաբերութիւններէն սասցած
փորձառութիւնները հայ ժողովուրդը տարազն ու
էր շարունակէ տարազն այն ինքնուրոյն լիզուով,
որ իր մշակութային ուրոյն գիծագիծին ամենէն
կարեւոր էտարրերն մեկն է և որ զիմէ կը գա-
տարշէ արիւնքներն և կ'ամրացնէ ևս ժող-
վարդին Սեբիլայութիւնը՝ որ այ գտնուի անոյ:

Այս, Ալի Ուզլու Ռերան լիզու էր զիմէ ան
իրողութեան ճրայ, որ հայ ժողովուրդի աշխար-
հացին բերդներուն համար հայերէնը էր հեռ-
գիտանայ անդիպման վայր մը, ուրիկէ թիւջ
կ'անձնէ հայ ժողովուրդի կարգ մը գործաւու-
թիւններն ու տեսիլները իրողով, մասնուած և
արտեսաւով արտայայտող արտեսաւայտները:

Այս հաստատունները կատարելէ հար, Սու-
րբոյ արար գրողներու միութեան նախագահը էր
ճանքանայ տարբերութիւններու հարաւայտն ին-
պատան հայտնուն գիծերու պարզային ճրայ,
որոնց Վերիլիակամացածը լի կրնար մաս կտայնի
ևս ժողովարդի մշակոյթին, այլ պիտի գտնար-
նի Լազախուրդական դրամագլուխին վայր այն
ժողովարդներուն, որոնց մշակութային սաստե-
նայտնութիւններուն մէկ մասը գարածմէ՝ իրենց
ընծայարները վաստակոյն: Մեռելու, ժողովու-
րդի մը զանաւարտը հարաւայտները զրիկ նը-
սիրակներն են, իրենց ժողովուրդին տարեւայով,
գտնելով, կրողներով տաղանդող ու այլ սողնա-
յը մարքներ լիզուով անդիպարութեան վերա-
ծող զգրիկ տպիւտները, որոնցմէ մէկն է Վարդ-
գէս Պետրոսեանը:

Դանիկի Վարդանի, Անտիք Իսահակեանի,
Գէորդ Էմինի, Վահան Քէֆեանի, Յովհաննէս Շի-
րապի նշանի Զարեանի և Վարդգէս Պետրոսեանի
գործերէն կողմուած գրողիկն տարբերութիւնները
հասարակութեան հրամցուած յարար նախարան-
նի թարգմանչական գործունէութեան բարձր զը-
նակտանիլէ հար, Սուրբոյ արար գրողներու միու-
թեան նախագահը էր փորձէ լաւարակել տակ
աննոյ Վարդգէս Պետրոսեանի արձակը, որ շիւր
պատկերացում կարգ մը տեղարներ, անոնց յարա-
բերութիւնները և մարդուն զիմացուած իքն-
դիրները, նստակալէ՛ կացութիւններու բարեշը-
րումները և անոնց ազնուութիւնը կտանէին, բն-
կերային յարաբերութիւններուն և անաստիկ

կենցաղին վրայ՝ ազդեցութիւններ՝ օրանցիւ ռաման կառ ունին անցեալի պատմական կանգրուաններուն, իսկ ուրիշներ՝ մեր օրերուն, իսկ քննարկութեան մէջ ապրող ծամամակակից մարդուն հայցներն ենք:

Այս, անդրադառնալէ ետք, որ Վ. Պետրոսեանի պատմութիւններէն ոմանք կը յատկանշուին բարձր կառայում, իսկ ուրիշներ՝ պարզ գրեւորութեան, Արի Ռուչա Ռոբան կը ծանրանայ արդարութեան, բարիքն եւ արհեստի յաղթանակին ի ինդիւր պայտրոջ հայրենի արհեստգործին ցրակեանքն յանձնառու արժանիքին վրայ, որ գիտակից արտադրութիւնն է իր Ժողովուրդին, միջավայրին եւ զարուն հարցերով առաջադիւզ եւ ընկերային հարցերու խորքը թափանցող իրաւ արուեստագետի իր ազնիւ ուղիւն:

Ճշգրտակցելով՝ Արի Ռուչա Ռոբան բարձր կը գնահատէ ժողովուրդներու բարեկամական կապերուն ամբողջական ճիշտ թարգմանչական գրականութեան վերապահուած դերը, բայց մանաւանդ՝ փոխադարձ սիրոյն եւ յարգանքի վրայ հիմնուած նայեալաբար մշակութային կապերը, որոնք խոր արժանանք տան:

Արի Ռուչա Ռոբանի այս ուշադրու յառաջադրանքն ետք, կը կարգանք թարգմանիչ նաչար Լազարեանի գիտնաբանականը, որ սեղծ գիծերու մէջ արար ընթացողին կը պարզ Վ. Պետրոսեանի կտաւ գրական ուղիւ՝ 1950ական թուականներէն մինչեւ օրս: Կենսագրական համառու տեղեկութիւններուն կը յաջորդէ «Այնպիսի» Պետրոսեանի գրական գործերում վրայ թափել, որ առջին անգամ կը յայտնէ, թէ Վ. Պետրոսեան մաս կը կտամ Վերսալէն ետք հրատարակ իմ սիրուններն Այս առիթով, Ե. Նազարեան կ'ըսէ, թէ Վ. Պետրոսեան յանձնառու գրագէտ մըն է, որուն անբնական յանձնառութիւնը շիր Լուսիննն քափ առած իրաւ հաւազումներ, հեղինակ մնալ կը խափառ արձան կենսին բոլոր արգասիքներուն, դէպի այն բոլոր կարգերուն, զորս կը գիտարարու մեր գարաւ մարտը (...) եւ գրագետի յանձնառութիւնը ազնիւն յայտն ու պոզուում առաջը յանձնելու մեղ ու գորուած գաղափարական հրապարակի մը վրայ, այլ կը ծագի արուեստ գիտ, առանց մէկուն մը հաշտայն ուրիշին

տարբ վճարելու՝ ըլլայ բովանդակութեան, ըլլայ կառոյցի պարագային:

Այս, Ե. Նազարեան կանգ կ'առնէ Պետրոսեանի պատմութիւններուն թանառանցիկական մշակուածներուն վրայ եւ գտնուէ կը թափել երեք խափներու... Համարողական երեք շտապող պատմութիւններ (Վերսալի ար մտաւցիլ եր մեռնի), Վերսալի խափախէս, ՎՄայրաքաղաքի կիսաքաղ պատմութիւնները), ընկերային է Կոմպոզիտիւրայի պատմութիւններ (Վերսալի մանկարան կայարանից, Վերսալի գիշերը) եւ ազգային երեքերու վրայ ծանրացող ստեղծութիւն (Վալիկական Երգերը, ՎՄՄՄՄՄ ընկերութիւն):

Ան արեւակներով վեր կ'առնէ ընտրու գիծերը վերստին երեք երկրամասնականները կազմած պատմութիւններուն, հասնելու համար անցնելու կարգաւորութեան, որ ցրտան բոլոր արգասիքներէն արուեստ Վ. Պետրոսեանի արժանի բարձր բանալ ու աշխուժ գրականութիւն մըն է, որովհետեւ ան, թարգմանիչին իսկ հաստատութիւն կը իրաւէն զատարուող այն վարպետ արուեստագէտն է, որ կը միտաւորու իր արիւարեաններուն հետ, կը ստեղծէ ներքին աշխուժներ եւ իր հարսանքը կը ներկայացնէ ամենայն անկեղծութեամբ եւ իրապաշտութեամբ:

Գրգռիչին առաջին 16 էջերը գրուած այս գոյգ գրութիւններուն կը յաջորդէ Ե. Նազարեանի արարացուած պատմութիւնները՝ Վերսալի ար մտաւցիլ եր մեռնի, Վերսալից ինչո՞ւ կանուլ կը մահաման, ՎՏԳԿ արգիւններ չկան, ՎՏԳԿ արգիւններ, ՎՏԳԿ արգիւններ գրայց, ՎՏԳԿ արգիւններ, ՎՏԳԿ արգիւններ:

Եւե՛ք, որ այս գրգռիչին գունաւոր կոշիկ պատրաստած է արուեստագետներ Մանիա Սիւրճի, որուն վրձինին կը պատկանին նաեւ թարգմանուած պատմութիւններէն երեքնուած վեց խորհրդարարականները:

Վերսալի ար մտաւցիլ եր մեռնի» սեռն գործը նոր կէտ մը կ'ապահովէ առանց փոքի եւ թրոնի ինքզինք թարգմանչական գրականութեան նորիմն Ե. Նազարեանի աւելի քան աստիճանայ վառանակին վրայ:

Առաջին ժողովը...
Մարտի 19...
Բնակավայրում...
Համայնքի նախագահ...
Կարգադրության...
Սույն կարգադրության...
Համայնքի նախագահ...

Կ Ա Մ Ի Ց Ա Ս Ը

Ա Ր Ա Ք Ե Ր Ե Ն Ո Վ

Քանի որ...
Համայնքի նախագահ...

Մարտի 19...
Համայնքի նախագահ...

Պատկերը մեծ առաջնություն է հանդիսանում համայնքի կյանքում...
Համայնքի նախագահ...

Մասին ճշգրիտ կը կարգանք իրանանցի կոչվա՞նք...
Համայնքի նախագահ...

Այս, իբրևանցի խորամարտ կը կատարէ զանազան...
Համայնքի նախագահ...

Ինչը արհեստան թանաթիկէն եւ արհեստան թանաթիկէն միջեւ...
Համայնքի նախագահ...

Հայ երաժշտութեան եւ երգի մեհակարման ու չիւրիզագման զորին մէջ...
Համայնքի նախագահ...

ԹՈՒՐԻՆ ԿԿԱՏՈՒԹԻՒՆ

Մուտ լերան հերանամարը պայծառ գոյմերով պատկերող Ֆրանց Վերփելի «Մուտ լերան բուսական օրերը» անուն հանրաժանօր վեպը ո՛չ միայն արևելսի հուրով յագնցած գլուխ-գործոց մըն է, այլև՝ անպատ ցանձարան մը, որան արձագանգող է այդ օրերու հայ թէ օտար մամուլի էջերուն հրատարակուած վկայութիւնները հարուստ են է՛ր իրենց համբաւով, է՛ր այդ գրութիւններուն մէջ խոստում արտօքնանք դասերով: Դժոխային ընդհարումներէ բարձրանալուա դուրս եկած հայ կարիւններուն վկայութիւնները կը պատկերեն են այդ հերանական գուպարներու մասնակցած հայու արժանապատուութեան հպարտութեամբ, զեղին արեան բարձրագոյն լայնքով է ուզակի արձագանգներով, անդին՝ դիտողի զիրէնքէ, սառն զիջերով ու դատադուքեամբ գեղեցիկ հայկազրին հետեւած օտար ակամաստներու վկայութիւնները, անկապած, առանց փայլ մը է վաւերականութիւն մը կու տան Մուտ լերան բարձրագոյն ի վեր է այլուր ծաւալած ինքնապաշտօնական մեր ձգորուներուն:

Բազմաթիւ անճարարութիւններու է վկայերու կողմէ բազմաթիւ հաստատում, ընդգծում է ամենայն արդարութեամբ փառաստանուած անտարկիկ ճշմարտութիւն է անիկա: Դարերէն ժառանգուած, դարերու փորձառութեամբ թիւեղացած, իմաստացած ու յիսցած արարած անճոյ ու պատգամ, որ առանց արժեքներու կը հնչէ մանաւանդ այս օրերուն, ա՛յս է յայտն է չիրուն վրայ, երբ հայն օրակին կ'անդրադարձայ հայուն մարտական հանձնարկն արաքափեար բարբէ:

Կարողե՛ք հարիւրապետ Մահմուտ Պէյի է գոմնայ Մուտ լերան էփեմիի գոյց վկայութիւնները, էւ անգամ մը էս ոյսի համարուի՛ք, որ վերփելի տկարները էրեւակայանին հերոսներ լինն, միտով ու ունիքով ճարտարիներ էին, որոնք հայոց զինացումարար անգամ մը էս գրեցին հայկեան վճառակութեամբ, հաստատուցեցին արդարեայ անտերով է փատեցին արար աշխարհին, որ էնքէ արդարութիւնը լինականի արդէ անպահ է որ արդէ վարժ արդարութեան հետ ունենային հանա կանոնարար զէնք ու անտար արդարութիւնը, ճեղքէ ո՛չ ոք ողջ զլուրէ կ'արարէր այդ կէ՛նքերն:

Պարզե՛ք սխառ մեր կողմէն նախադրեալով, հրացաններու, արաքափարաններու էւ հրեաների, ուղղուած թշնամի զիրքերուն վրայ:

Արդարութիւնը էին պատասխաներ: Անուշա, կը հանկուային, թէ մեր կողմէն յարձակում չէր կրնար կատարուիլ արեան թունն հրակի է անարկոնումի ասանն: Միանգամայն կը ինտելիկ Երկն ուղղութիւնները, թէ որ կը հանակէր արթնն արդարութիւնն էւ պիտի կարգապահութիւն:

Մեր դժոխային կրակը շարունակեց ծառ ճեղուկէս ծառ: Միջոցին բաւական անցած էր, յանկարք զարդեցուցինք կրակը, ընդունեցինք յարձակումէ հրաժանել: Մտնուար հրացաններով, հոն շարժերով վար նետուեցանք զիրքերէն է ուղղութեանը զէնք բլուրները:

Մուտ լերան գայլ յառաջացանք

զէնք բլուրները: Մուտ լերան գայլ յառաջացանք փոքր հարկութեանց վրայ: Ո՛չ թէ կայն կամ շարունակ թշնամիի կողմէ: Բարբառ ալ անճոյնք այն պատարագը, որ ճիշտութեանը արդէն թունն էին փառաստան ուղիէ՛ն զէնք ծովկերք, հետևաբար, իրախոսուած՝ ակնյուշուածով արաքափուցինք գայլերը:

Չալիս իսուն գայլ էս յառաջացած էինք ու բաւական հեռացած ժառանգուած ըլլակողմէն, կը արտոյց ընդունեցինք իրա կամեղորկը ու շարունակեց ճեղք-վնջ վայրկեան: Երբ արդէն մեր շարժերը, ինչպէս բաւական թիւով զինուորներ: Մտնն արձակուած թշնամիին հին ձեռի հրացաններէն կատարեայ խոշոր զնայկները, իջառող ու թունոտ արդարութիւն զարժեցին մեր խոյանցին վրայ, անճեղապետ ծառ-

ջընկով կամ անշարժութեան ժառանգելով պիտոտական մեր շարքերը:

Քիմաճիին ջանի մը սասնակով զընդունակը կը սուրբան զիւայնի սուրբ սով ու կը նձկին ճշգրտին:

Անկարելի գործու յառաջանալ կամ կենալ: Պարծ ժամանակի մը մէջ կուտըրուեցաւ մեր պիտուորին բարոյական կորուստը: Նահանջեցինք անկանոն կերպով, մինչև մեր սուսուտեան դերքերը: Երկու թեւերու բաժնուած պաշտպանները ընտ չէին կրցան յառաջանալ: Քիմաճիին շատ վարպետ ձեռով դիրք բռնած էր սեպ բլուրներուն, ժայռերուն ու ծերպերուն մէջ եւ կողմնակէ կրակի սակ պահած էր պաշտպանութիւնը: Պաշտպանները ջանի մը մը անգամ ընկրկած էին, բայց կըտ-

նակէն կրակի բռնուած մեր հողով լուկաներուն կողմէ, ստիպուած մինչև ուշ գիշեր Թաւուսաներուն մէջ պահուած մնացին: Այդ կուսին մէջ մենք կրեցինք զգալի պարտութիւն:

Եթէ պատամքները լեռնականի առողջ թնայցին ու սրտորդի վարժ ապագայութեան նեւ ունենային նաեւ կանոնաւոր զէնք եւ սուստ ապագամթերք, մեզմէ ոչ ոք սոջ զլուսից կ'աշատէր այդ կերեւերէն:

Տրտած կրամանին սնասյով, բարպետանոց շրայեցին անոնք ժապու ու խարեներու նման, ինչպէս շատ անգիտու հայերը: Արիւններու պէս կուուեցան մարդիկը:

Մուսա յերամ կիսկերում
Վասնեցան
Հարիւրապետ ՄԱՀՄԱՌՏ ՊԵՏ

Գործերը, սկիզբէն, պէտք էր ընթանային մարտական ըմբռնումով ու լեռնաւան ապագայութեամբ: Ձեր թակի մէջ, մեր կրամանասրները պարծան էին սխալը՝ առիթ ու ճամբանակ սարով էշքլումներուն բռնելու մասնակցելը: Եթէ չպատահէր այդ սխալը, կը ջնուէին նաեւ այդ բուն մը ըմբռնանքը, որոնք ութ կ'ապագայութեան անգին թուրք զիգերը: Թաղամարտիկը կուպեցին պատմած ու մըգլտանս թաղարկանութեան պոլին:

Նոյն սխալը կրիտուեցաւ: Ճեղկը Մուսայի վրայ: Ինչո՞ւ յալաչէն փոքր թեղաներ նախապէս չբռնեցին այն մի ջանի փոքր կերեւոր, զուտները, զարկէ լեռ պիտի բարձրանային զիգայտները: Պարծեցին, թէ քաղաքին, Թուրանորթի ու թնայող հայերուն նեւ էր երկնց զորքը:

Ենթադրեմք պատ մը, որ Հանրի, Ձեյթուէի եւ Ծրնուտի հայերուն կրան այնքան զիգին եւ գրեթէ անձնատ պարտութիւնը կրուուեց տուտ մեր կրամանասրներուն, թէ հայուն մէջը կուտրուած էր եւ շքրաստանաւու բնակող ընտելուած: Բայց ի՞նչ անձնատութիւն էր սա պաշտպանութիւնը մեր առկէն ժայեցնելու ապագայութիւնը:

Յիշեցէք, անգամ մը մեր քաղաքի հազար սուրկներով կանոնաւոր պիտուորի յարձակողականի անն, մեր անունը ինչպէս էին հազարաւոր պիտու-

պաշտպաններ: Արտք, ջանի մը որ ստալ, լքուած ու անբանկ զիգերը կուտպակէն թաղարկուած՝ մաղչեցան Եղաճուտի մէջ վեր եւ դիրք բռնեցին կրեցին առնու: Երբ մեր պաթուրը մտանցաւ իրենց, զեռ դիրք չբռնած, այդ պաշտպանները Ելլուս-Ալլուսով յարձակեցան կրեցին ներս: Ըմբռնանքու առաջին համապարհին, պաշտպաններու այդ խուտանք ջանի մը սասնակ շնննա ճեղով ու բարձր վերասրկերով ընկրկեցաւ եւ Թաւուսայու ինկու մեր կանոնաւոր պիտուորներու շարքերուն վրայ:

Եթէ փոքր մըր մը ըլլար, մեր ու Քիմաճիին միջև, մենք եւս կրեայինք խիտ համապարկով գետին փոխ պաշտպաններու այդ ամբողջ եւ անոնց զիգաներու վրայով խոյանալ շքրաստաներու վրայ: Բայց մեր դիրքը չափազանց անկպասա էր այդ սեղ ու մարտու բլրանային վրայ:

Պաշտպաններու զանգուածը աւրեց, սակնուկրայ ըլլաւ մեր շարքերի ու կորգապահութիւնը, եւ իջ լեռ անունց սարու մեզ գեղի վար: Պարտուեցաւ մեր պիտուորի բարոյական կորուստը, ինչ պատմութիւնը թաղարկեցան պարզապէս: Առաջին յաջողութիւնը կամ պարտութիւնը կ'ունենայ սովորաբար բախտաբաշտ կէտու

Մուսա յերամ կիսկերում
Վասնեցան Գոննայը
ՄՈՒՄՔՈՍԱ ԷՏԷԷՏԻ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԴԱԿ ՀԱԲԱԹՕՐԵԱԿ-ԴՐՕՇԱԿԻ

ՄԻՔԱՅԷԼ ՎԱՐԱՆՆԵԱՆ

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԳԱՂԱՓԱՐԸ

1985, Պեյրուք, 108 էջ, Համազգայինի «Վ. Սերեան» տպարան

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԴԱԿ ՀԱԲԱԹՕՐԵԱԿ-ԴՐՕՇԱԿԻ

ՀՐԱՇ ՏԱՍՆԱՊԵՏԵԱՆ

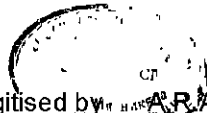
Ո՞Վ Է ԴԱՅՆԱԿՑԱԿԱՆԸ

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1985, Պեյրուք, 62 էջ, Համազգայինի «Վ. Սերեան» տպարան

ՇՆՈՐՀԱՎԱԿՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

- ԵՒ ԵՐԿԻՐ ՀԱԳՎՆԵՄ — Բանաստեղծութիւններ — Պետիկ Հերկեւեան, Պեյրուք, 1985, տպարան «Ալքոփրես»:
- ԻՐԱԿԱՆԱՑԱՄ ԵՐԱԶ ՄԸ — Յուշեր-ապրումներ — Էաշիկ Արարատեան, Լոս Անճելոս, 1985, «Ապրիլ» հրատարակչատուն:
- ՀԱԶԱՐԱՊԱՏՈՒՄ — Վեպ — Վազգէն Անդրեասեան, Պեյրուք, 1985, տպ. «Կ. Տօնիկեան եւ որդիք»:
- ԱՌՁԵՌՆ ԲԱՌԱՐԱՆ ՍԵՐԻՈՆԻՐՈՒՄԹԵՐԷՐԷՆ-ՀԱՅՇԵՐԷՆ — Բարարան — Յակոբ-Գրիգոր, Փարիզ, 1985, տպարան «Կ. Տօնիկեան եւ որդիք»:

ԼԻՔԱՆԱՆ

Հատավաճառ 12 Լ. Ո.
Տարեկան բաժնեզին 125 Լ. Ո.

ՍՐՒՐԻԱ

Հատավաճառ 15 Ս. Ո.

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ

Տարեկան բաժնեզին 40 Ամերիկեան տոյար

بَاكِين
مجلة شهرية ، ادبية وفنية علمية
المدير المسؤول
السيد ارتين كازنيك قزانيان
PAKINE
REVUE MENSUELLE
LITTÉRAIRE & ARTISTIQUE
Propriétaire
Dr. A. KAZANDJIAN
Բ Ա Գ Ի Ն
ԱՐԱՍԳԻՐ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ԱՐՈՒԵՍԻ
Խմբագիր
ԳՕՂՈՍ ՄՆԱԳԵԱՆ
Խմբագրության անդամներ
ՅԱՐՈՒԹԻՆ ԳԵՐԳԵՐԵԱՆ
ՍԱՐԳԻՍ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ
Վարչական գլխատախտանառու
Ս. ՏԵՐ ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ
B. P. 11-8404 - Beyrouth - LIBAN
Tel. 296898